

Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Львівська політехніка»

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова

праця на правах рукопису

Олійник Ярослав Святославович

УДК 343.345-053.6:343.226]:343.1(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА
ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ**

081 Право

Галузь знань Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Я. С. Олійник

Науковий керівник: **Канцір Володимир Степанович**, доктор юридичних наук, професор

Львів–2021

АНОТАЦІЯ

Олійник Я.С. Методика розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»; Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2021.

Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій проаналізовано порядок виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, в результаті чого на захист виноситься низка положень, які визначають наукову новизну дисертації.

Низький рівень наукової розробки вказаної проблематики негативно впливає у практичній діяльності на ефективне розслідування даного виду кримінального правопорушення. Здійснивши аналіз наукових джерел, виявлено, що системного криміналістичного аналізу погрози або насильства щодо захисника чи представника особи у науці не проводилось. Ці обставини зумовили актуальність обраної теми дисертації та визначили необхідність її детального дослідження.

Для отримання криміналістично значимої інформації про подію, підозрювану особу, способи вчинення кримінального правопорушення та обставини, за яких відбувалася погроза або насильство щодо захисника чи представника особи, актуальним залишається питання методики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Викладені в роботі результати дослідження та запропоновані нами пропозиції є основою для подальшого розроблення криміналістичної методики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи

представника особи, удосконалення її положень, а також втілення сформульованих рекомендацій у практичну діяльність слідчих. Наведені в дисертації положення можуть бути використані для підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів: підручників, посібників, курсів лекцій, практикумів. Також результати дослідження можуть слугувати підґрунтям для майбутніх досліджень процесуальних і криміналістичних аспектів виявлення та розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Перший розділ дисертації «Теоретичні, правові та організаційні основи розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Стан наукового дослідження методики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи» досліджено історію виникнення відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи. Проведено дослідження щодо розвитку кримінально-правових норм, що передбачають кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи як у період зародження української державності, дорадянський, радянський період, так і сучасної України.

Здійснений аналіз правового регулювання радянського періоду показав, що чіткої норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за досліджуване нами кримінальне правопорушення не було. Але з розвитком суспільства, така норма набувала свого вираження у законодавстві радянського періоду. У цей час досліджувались окремі питання, пов'язані із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи, переважали наукові праці щодо визначення поняття та кваліфікації цього кримінального правопорушення.

Проаналізовано основні законодавчі акти різних періодів становлення української держави, а саме: «Руська правда», Судебники 1468, 1550 років, Статути 1529, 1566 і 1588 років, «Соборне Уложення» 1649 року, «Рішучі

пункти гетьману Данилу Апостолу», Уложення про покарання карні і виправні 1845 року, Кримінальне уложення 1903, Кримінальні кодекси УСРР 1922 року і 1927 року, Кримінальний кодекс Української РСР 1960 року, Кримінальний кодекс України 2001 року та ін.

Досліджено вплив ратифікованих Україною міжнародно-правових документів на вітчизняне законодавство, а саме: Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Зроблено висновок, що адвокатура в Україні як самостійний правовий інститут утвердилась на початку шістдесятих років XIX століття після проведення судової реформи.

У підрозділі 1.2 «Криміналістична характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи» детально проаналізовано думки науковців щодо визначення поняття «криміналістична характеристика», здійснено класифікацію криміналістичної характеристики та визначеної її функції.

Обґрунтовано сукупність елементів криміналістичної характеристики погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, а саме: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) предмет злочинного посягання; 3) місце, обстановка і час вчинення кримінального правопорушення; 4) знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; 5) особа злочинця; 6) особа потерпілого; 7) слідова картина.

Після здійснення аналізу наукової літератури, статистичних даних та даних, отриманих під час анкетування практичних працівників Національної поліції України, зроблено висновок, що розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи за своєю сутністю – це складний інформаційний процес, пов'язаний із встановленням подій, які відбулися в минулому, та їх особливостей, за інформацією, що зафіксована

на матеріальних об'єктах та в пам'яті осіб, які залучені до кримінального провадження у тій чи іншій якості.

Визначено, що найважливішим завданням при розслідуванні вказаного виду кримінального правопорушення є встановлення особи, яка його вчинила. З цією метою проводиться цілий комплекс слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів збирання, оцінки та використання інформації про осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, або таких, що опинилися внаслідок збігу обставин на місці події.

Названо та проаналізовано типові способи вчинення погрози або насильства та типові способи нанесення тілесних ушкоджень захиснику чи представнику особи, діяльність яких пов'язана з наданням правової допомоги

Встановлено, що місце вчинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, як правило, пов'язане з місцем перебування осіб, стосовно яких вчиняється кримінальне правопорушення. Цими місцями найчастіше є приміщення суду, службові кабінети, зали судових засідань, офіси захисників, квартири, будинки, вулиця.

Охарактеризовано традиційні криміналістичні сліди, які свідчать про вчинення цього виду кримінального правопорушення та як їх можна виявити під час огляду місця події.

Другий розділ «Виявлення кримінальних правопорушень, пов'язаних із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи» підтримано позицію, що розробка системи методичних рекомендацій традиційно провадиться щодо конкретної слідчої ситуації або певної їх групи. Тому важливим є окреслення типових слідчих ситуацій, які найчастіше виникають на момент ухвалення рішення про початок кримінального провадження, під час початкового та наступного етапів

розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Визначено чинники, які найбільше впливають на слідчу ситуацію під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

На основі аналізу судово-слідчої практики та залежно від процесу досудового розслідування, взявши до уваги завдання слідчих ситуацій, запропонували систему слідчих ситуацій у провадженнях про погрози або насильство щодо захисника чи представника. Також детально розглянуто систематизацію слідчих ситуацій на етапі отримання та розгляду (перевірки) повідомлення про подію та початку провадження погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Визначено типові загальні версії під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Також вказано на версії під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи щодо особи злочинця та причетності інших осіб до досліджуваного нами кримінального правопорушення.

У підрозділі 2.2 «Взаємодія слідчого з іншими органами під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи» визначено, що особливість взаємодії під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи визначається необхідністю створення та забезпечення ефективного функціонування СОГ, забезпечення взаємодії у процесі провадження досудового розслідування та здійснення постійного взаємообміну інформацією.

Вказано на підстави, за якими можна класифікувати взаємодію органів та підрозділів Національної поліції України під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи

Детально проаналізовано організаційну форму взаємодії СОГ під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Також ретельно досліджено питання взаємодії слідчого з оперативним

підрозділами та спеціалістом під час розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення.

Третій розділ «Організація та тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи» названо та детально проаналізовано тактичні особливості проведення основних слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Детально проаналізовано дії слідчого на підготовчому, робочому та завершальному етапах проведення огляду місця події під час погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Описано тактичні прийоми, які варто використовувати слідчим та ряд недоліків, які виникають у практичній діяльності органів та підрозділів Національної поліції України при проведенні огляду місця події під час розслідування досліджуваного кримінального правопорушення.

Описано особливості проведення інших слідчих (розшукових) дій під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, а саме: допит, слідчий експеримент, обшук, освідування.

У підрозділі 3.2 «Використання спеціальних знань під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи» вказано, що слідчим під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна застосовувати будь-які спеціальні знання.

Охарактеризовано можливості таких експертиз: 1) судово-медичної (живої особи, захисника чи представника особи, щодо якого здійснювалось фізичне насильство); 2) портретної; 3) фоноскопичної; 4) судово-психологічної. Проаналізовано особливості їх призначення та наведено типовий перелік питань, які ставляться на вирішення експертів.

Також визначено, що у кримінальних провадженнях розглянутої категорії з різною частотою призначаються наступні експертизи: почеркознавча, судово-балістична, дактилоскопічна, судово-одорологічна.

Ключові слова: досудове розслідування, захисник, збирання доказів, криміналістична характеристика, кримінальне правопорушення, насильство, погроза.

SUMMARY

OliynykYa.S. Methods of Investigating Threats or Violence against a Defense Counselor a Representative of a Person. – Qualify ingscientific workasthe manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 «Law» (08 – Law). – Lviv University of Business and Law; Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2021.

The thesis is an independent completed scientific work, which analyzes the procedure for detection and investigation of threats or violence against a defense counsel or a representative of a person by the National Police of Ukraine, resulting in a number of provisions that determine the scientific novelty of the dissertation.

The low level of scientific basis of this issue has a negative impact on the effective investigation of particular type of criminal offense in the practice. By analyzing scientific resources, it was found that a systematic forensic analysis of the threat or violence against a legal expert or a person's representative in science was not conducted. These circumstances determined the relevance of the chosen theme of the dissertation and demonstrated the need for its detailed study.

The issue of investigating the methods of threat or violence against the defense counsel or representative remains relevant in ordertoobtainforensicallysignificant informationa bouttheevent, the suspect, themethodsofcommittingthecriminaloffenseandthecircumstancesunderwhichthethre atorviolenceagainstthedefensecounselorrepresentativeofthepersontookplace.

The obtained results of the research and our proposals are the basis for further examining off or on site method so investigation threat so violence against a defense counsel or a representative of a person, improving its provisions, as well as implementing the recommendations in the practice of investigators.

The provisions given in this dissertation can be used in preparation of the corresponding educational and methodical materials: textbooks, manuals, courses of lectures, workshops. The results of the study can contribute to a basis for future research on procedural and forensic aspects of identifying and investigating threats or violence against a defense counsel or a person's representative.

The first chapter of the thesis, «Theoretical, Legal and Organizational Basis for the Investigation of a Threat or Violence against a Defense Counsel or a Representative of a Person», consists of two subchapters.

The subchapter 1.1, «The State of Scientific Research of Methodology of Investigation of a Threat or Violence against a Defense Counsel or a Representative of a Person», examines the history of liability for threat or violence against a defense counsel or a person's representative. A study was conducted on the development of criminal and legal provisions which evoke criminal liability for the threat or violence against a defense counsel or representative of a person in the period of birth of Ukrainian statehood, pre-Soviet, Soviet period, and modern Ukraine.

The analysis of the legal regulation of the Soviet period demonstrated that there was no clear rule that would foresee criminal liability for the criminal offense under investigation. But with the development of society, such a rule has been obtaining an expression in the legislation of the Soviet period. At that time, certain issues related to the threat or violence against a defense counsel or a representative of a person were investigated, and scientific researches on defining the concept and qualification of this criminal offense have been prevailed.

The main legislative acts of different periods of formation of the Ukrainian state have been analyzed, namely: «Ruska Pravda», Codes of Law of 1468, 1550 years, Statutes of 1529, 1566 and 1588 years, «Cathedral Code» of 1649,

«Decisive points to Hetman Danylo Apostol», Provisions of Penal Codes and Community Services of 1845, The Criminal Code of 1903, The Criminal Codes of the USSR of 1922 and 1927 years, The Criminal Code of the Ukrainian SSR of 1960, The Criminal Code of Ukraine of 2001, and others.

The influence of the international legal documents ratified by Ukraine on the domestic legislation has been studied, namely: the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the International Covenant on Civil and Political Rights.

It has been found that the Bar in Ukraine as an independent legal institution was established in the early sixties of the XIX century after the judicial reform.

The subchapter 1.2, «Forensic Characteristic of a Threat or Violence against a Defense Counsel or a Representative of a Person», analyzes in detail the views of scholars on the definition of «forensic characteristics», the classification of the classification of forensic characteristics and its defined function have been indicated.

The set of elements of forensic characteristics of a threat or violence against a defense counsel or a representative of a person has been substantiated, namely: 1) the method of committing a criminal offense; 2) the subject of criminal encroachment; 3) place, situation and time of committing a criminal offense; 4) tools and means of committing a criminal offense; 5) the identity of the criminal; 6) the identity of the victim; 7) investigative vision.

By analyzing the scientific literature, statistics and data obtained during the survey of practitioners of the National Police of Ukraine, it was concluded that the investigation of a threat or violence against a defense counsel or a representative of a person is essentially a complex informational process related to the establishment of events which took place in the past, and their features, according to the information recorded on the material objects and in the memory of people involved in criminal proceedings in one capacity or another.

It is determined that the most important task in the investigation of this type of criminal offense is to identify the person who committed it. A range of

investigative (search) actions, organizational activities of collecting, evaluating and using information about people who have committed a criminal offense, or those who were at the scene due to coincidence are being piloted to this end.

The typical ways of committing a threat or violence and typical ways of inflicting bodily harm on a defense counsel or a representative of a person whose activities are related to the provision of legal assistance are named and analyzed.

It is established that the place of a threat or violence against a defense counsel or a representative of a person is usually related to the location of the people against whom the criminal offense is committed. These places are premises of courtroom, courtrooms, office rooms, offices of defenders, apartments, houses, streets at most cases.

The traditional forensic traces that testify to the committing of this type of criminal offense and how they can be detected during the inspection of the scene are described.

The second chapter, «Detection of Criminal Offenses related to a Threat or Violence against a Defense Counsel or a Representative of a Person», consists of two subchapters.

The subchapter 2.1, «Typical Investigative Situations and Investigative Versions that Arise during the Investigation of a Threat or Violence against a Defense Counsel or a Representative of a Person», supports the position that the development of a system of methodological guidelines is traditionally carried out on a specific investigative situation or group. Therefore, it is important to outline the typical investigative situations that most often arise at the time of delivering a decision to initiate criminal proceedings, during the initial and subsequent stages of the investigation of a threat or violence against a defense counsel or a person's representative.

The factors that most influence on the investigative situation during the investigation of a threat or violence against a defense counsel or a person's representative have been identified.

The system of investigative situations in proceedings on threats or violence against a defense counsel or representative which bases on the analysis of judicial-investigative practice and depends on the process of pre-trial investigation is proposed by taking into account the tasks of investigative situations. The systematization of investigative situations at the stage of receiving and consideration (verification) of the notification of the event and the beginning of a threat or violence against a defense counsel or a person's representative is also described in detail.

Typical general versions have been identified during the investigation of a threat or violence against a defense counselor or a person's representative. It is also indicated upon the version during the investigation of a threat or violence against a defense counselor are preventative of aspects on against the identity of a criminal and the involvement of other people in the criminal offense under our investigation.

The subchapter 2.2, «Interaction of the Investigator with other Bodies during the Investigation of Threats or Violence against a Defense Counsel or a Representative of a Person», states that the peculiarity of interaction during the investigation of the threat or violence against the defense counsel or the representative of the person is determined by the need to create and ensure effective functioning of investigative team, to ensure cooperation and constant exchange of information in the process of pre-trial investigation.

The grounds on which the interaction of bodies and units of the National Police of Ukraine during the investigation of a threat or violence against a defense counsel or a representative of a person can be classified are indicated.

The organizational form of investigative team interaction during the investigation of a threat or violence against a defense counsel or a person's representative is analyzed in detail. The issue of interaction of the investigator with the operational units and the specialist during the investigation of the criminal offense under investigation is also thoroughly examined.

The third chapter, «Organization and Tactics of Conducting Individual Investigative (Search) Actions during the Investigation of a Threat or Violence

against a Defense Counsel or a Representative of a Person», consists of two subchapters.

The subchapter 3.1, «Peculiarities of Conducting Certain Investigative (Search) Actions during the Investigation of a Threat or Violence against a Defense Counsel or a Representative of a Person», names and analyzes in detail the tactical features of the main investigative (search) actions carried out during a threat or violence against a defense counsel or a person's representative. The actions of the investigator at the preparatory, working and final stages of the inspection of the scene during the threat or violence against the defense counsel or a person's representative are analyzed in detail.

Tactical techniques that should be used by investigators and a number of shortcomings that arise in the practice of bodies and units of the National Police of Ukraine during the inspection of the scene during the investigation of the criminal offense under investigation are described.

The peculiarities of conducting other investigative (search) actions during the investigation of a threat or violence against a defense counsel or a person's representative are described, namely: interrogation, investigative experiment, searching, examination.

The subchapter 3.2, «Use of Special Knowledge during the Investigation of a Threat or Violence against a Defense Counsel or a Representative of a Person», states that investigators may use any special knowledge in the investigation of a threat or violence against a defense counsel or a representative of a person.

The possibilities of the following examinations are described: 1) forensic (living person, defense counsel or a representative of a person against whom physical violence was committed); 2) portrait; 3) phonoscopic; 4) forensic psychological. The peculiarities of their appointment are analyzed and a typical list of issues to be solved by the expert is given.

It is also determined that in criminal proceedings of this category the following examinations are assigned with different frequency: handwriting, forensic ballistic, dactyloscopic, forensic odorological.

Key words: pre-trial investigation, defense counsel, collection of evidence, forensic characteristics, criminal offense, violence, threat.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Олійник Я.С. Розвиток відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи у радянський період та після проголошення незалежності України. *Європейські перспективи*. №1. 2018. С. 201-207.

2. Олійник Я.С. Криміналістична характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Право.ua*. № 2. 2018. С. 173-179.

3. Олійник Я.С. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. №5. 2019. С. 317-320.

4. Олійник Я.С. Слідчі ситуації, які виникають під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. С. 313-318.

5. Олійник Я.С. Судові експертизи при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Area Nauki*. 2019. С. 70-79.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Олійник Я.С. Експертизи при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 листопада 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 33-36.

2. Олійник Я.С. Огляд місця події при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Правові засоби*

забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15-16 листопада 2019 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2019. С. 212-215.

3. Олійник Я.С. Елементи криміналістичної характеристики погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук:* збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 22-23 листопада 2019 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 122-125.

4. Олійник Я.С. Розвиток відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії:* збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 6-7 грудня 2019 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 139-142.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ	27
1.1. Стан наукового дослідження методики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.....	27
1.2. Криміналістична характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи	46
Висновки до Розділу 1	74
РОЗДІЛ 2 ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОГРОЗОЮ АБО НАСИЛЬСТВОМ ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ	76
2.1. Типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи	76
2.2. Взаємодія слідчого з іншими органами та підрозділами під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи	108
Висновки до Розділу 2	132
РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ	135
3.1. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи	135
3.2. Використання спеціальних знань під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи	167
Висновки до Розділу 3	193
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	202
ДОДАТКИ	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВР України – Верховна Рада України

ГПУ – Генеральна Прокуратура України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

КМ України – Кабінет Міністрів України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

Нацполіція – Національна поліція України

НКЮ УРСР – Народний комісаріат юстиції Української Радянської Соціалістичної Республіки

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ОРЗ – оперативно-розшукові заходи

РНК РРФСР – Рада народних комісарів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка

Слідчі (р) дії – слідчі (розшукові) дії

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК – Цивільний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Правова держава визнає права та свободи людини найвищою соціальною цінністю. На сторожі цих прав у правовій державі стоїть адвокатура. Адвокатам необхідно мати можливість вільно й повною мірою виконувати свої обов'язки з метою встановлення верховенства права, сприяння забезпеченню доступу до правосуддя та правової допомоги, забезпечення дотримання їхніх прав у судовому процесі, створення змагальної системи судочинства, а також захисту прав людини.

Професійні права і гарантії адвокатської діяльності необхідні адвокатам для належного захисту прав їхніх клієнтів. Українське законодавство й краща міжнародна практика визначає для цього застосування належної правової процедури, процесу змагальності та рівності сторін, що в сукупності забезпечує захист професійних прав адвокатів у процесі надання ними правової допомоги своїм клієнтам.

Сьогодні існує нагальна потреба в детальному дослідженні кримінальних правопорушень, що посягають на законну діяльність захисників чи представників особи та методики їх розслідування, в контексті сучасних соціально-правових умов з урахуванням існуючих теоретичних розробок правозастосовної та судової практики.

Відповідно до даних з Єдиного реєстру досудових розслідувань за період з 2017 року до сьогодні за статтями 397-400 КК України було внесено відомості про вчинення кримінальних правопорушень щодо адвокатів до ЄРДР 665 разів.

Як видно зі статистики, масовий характер мають випадки звернення адвокатів із заявами про вчинення щодо них кримінальних правопорушень за статтями, де адвокати є спеціальним суб'єктом (потерпілим), які передбачають відповідальність за порушення професійних прав та гарантій адвокатів.

Розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи за своєю сутністю – це складний інформаційний процес, пов'язаний із встановленням подій, які відбулися в минулому, та їх особливостей, за інформацією, що зафіксована на матеріальних об'єктах та в пам'яті осіб, які залучені до кримінального провадження у тій чи іншій якості.

Найважливішим завданням при розслідуванні вказаного виду кримінального правопорушення є встановлення особи, яка його вчинила. З цією метою проводиться цілий комплекс слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів збирання, оцінки та використання інформації про осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, або таких, що опинилися внаслідок збігу обставин на місці події.

Проблеми реалізації права на захист та участі захисника в кримінальному процесі неодноразово досліджувалось у юридичній літературі дореволюційних, радянських часів, а також незалежної України, зокрема у наукових дослідженнях: В.Д. Адаменко, Г.І. Алейнікова, С.А. Альперта, М.О. Баєва, О.В. Бауліна, А.М. Бірюкової, Є.В. Васьковського, М.М. Видрі, В.І. Галагана, І.Ю. Гловацького, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, Т.М. Добровольської, О.В. Капліної, В.А. Колесника, О.П. Кучинської, О.М. Ларіна, Л.М. Лобойка, Є.Д. Лук'янчикова, М.А. Маркуш, М.М. Михеєнка, А.В. Молдована, В.В. Назарова, В.Т. Нора, Н.М. Обрізан, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшка, В.М. Савицького, О.М., Скрябіна, Ю.І., Стецовського, М.С., Строговича, О.В. Таран, В.М. Тертишника, А.М. Тітова, Л.Д. Удалової, Ф.Н. Фаткулліна, К.О. Чаплинського, М.О. Чельцова, В.Ю. Шепітька, В.П. Шибіки, О.Г. Шило, Ю.П. Яновича та ін.

Слід зазначити, що проблеми кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи не залишалися без уваги збоку вчених в галузі кримінального права, а саме в роботах: П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, В. О. Глушкова, В. К. Грищука, О. М. Джужи, О. М. Костенка, М. Й. Коржанського, В. М. Кудрявцева, М. І. Мельника, П. П. Михайленка, І. П. Міщук, А. О. Мороз, А. А. Музики, В. О. Навроцького, В.

І. Осадчого, М. І. Панова, А. В. Решнюка, А. В. Савченка, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, М. І. Хавронюка, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценка та інших дослідників.

Опубліковані наукові праці не вичерпують сучасних потреб науки та запитів практичної діяльності правоохоронних органів, оскільки постійно відбуваються значні зміни у розвитку науки криміналістики, зокрема, з'явилися нові напрями розвитку криміналістичної техніки, які своєю появою значно розширюють її можливості у дослідженні та використанні слідів-відображень і вимагають серйозних теоретичних висновків.

Актуальним залишається питання методики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи для отримання криміналістично значимої інформації про підозрювану особу, подію кримінального правопорушення та обставини вчинення вказаного кримінального правопорушення, що дозволить правильно вирішити завдання кримінального провадження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано з урахуванням положень Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, Плану заходів МВС України, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України, затвердженого наказом МВС України від 08.08.2012 р. № 685 (п. 6 розділу «Правові засоби боротьби зі злочинністю»); у межах науково дослідної роботи Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права».

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у необхідності розгляду сучасного стану, ознак і динаміки розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, а також заходів щодо протидії цьому явищу. На основі проведеного аналізу статистичної звітності МВС України, органів прокуратури, судової практики та наукових досліджень необхідно визначити сучасний стан і тенденції даного виду кримінального правопорушення, що дозволить сформулювати

практичні рекомендації щодо розслідування підрозділами Національної поліції України погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

– з'ясувати стан наукової розробки проблематики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– розробити криміналістичну характеристику погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– дослідити особливості взаємодії слідчого з іншими органами під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– сформулювати типові слідчі ситуації та слідчі версії під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– розкрити особливості організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та ухвалення процесуальних рішень під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– визначити основні завдання та можливості судових експертиз у процесі розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– підготувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення методики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Об'єктом дослідження є специфічні суспільні відносини з приводу діяльності слідчих та інших органів, що мають місце у зв'язку з розслідуванням кримінальних правопорушень.

Предметом дослідження є методика розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань у дисертації використано наступні методи: *порівняльно-правовий* – для дослідження

правового регулювання погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, а також процесу розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи; *логіко-юридичний* – для формулювання пропозицій щодо удосконалення законодавства, що регулює діяльність, пов'язану з виявленням та розслідуванням досліджуваного кримінального правопорушення; *статистичний* – при узагальненні кримінальних проваджень, судової практики, та їх аналізі, а також при дослідженні статистичної інформації органів прокуратури; *соціологічний* – для вивчення та аналізу думок працівників слідчих та інших органів з питань ефективності виявлення та розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Емпірична база дослідження ґрунтується на відомчих нормативно-правових актах та оперативно-службовій документації МВС України, Офісу Генерального Прокурора України, інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень, Єдиного реєстру досудових розслідувань, результатах анкетування 260 співробітників підрозділів Національної поліції України, аналізу 60 вироків у провадженнях про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, що були прийняті судами України у 2015–2020 рр.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій детально проаналізовано порядок виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, внаслідок чого на захист виноситься низка положень, які визначають наукову новизну дисертації:

вперше:

– розроблено криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, пов'язаних із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи та детально обґрунтовано її основні структурні елементи: спосіб вчинення кримінального правопорушення; предмет

злочинного посягання; місце, обстановка і час вчинення кримінального правопорушення; знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; особа злочинця; особа потерпілого; слідова картина. Також, спираючись на аналіз емпіричної бази, запропоновано авторський зміст поняття «криміналістична характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи» – це комплекс даних про криміналістично вагомі ознаки та властивості погрози або насильства, що відображає закономірні зв'язки його елементів і слугує для побудови та перевірки слідчих версій в ході розкриття і розслідування кримінального правопорушення;

– запропоновано систему слідчих ситуацій у провадженнях про погрози або насильство щодо захисника чи представника особи стосовно таких основних етапів розслідування: 1 етап. Слідчі ситуації, що виникають під час розгляду заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення: а) є інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення; б) відсутність інформації, що містить відомості про особу, що вчинила кримінальне правопорушення; в) відсутність інформації про факт учинення кримінальне правопорушення; 2 етап. Слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі провадження, яка завершується ухваленням рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності, – повідомленням про підозру: а) є інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, окремі елементи обстановки кримінального правопорушення, місцезнаходження майна і знарядь учинення кримінального правопорушення; б) є інформація про особу, що вчинила злочин, є суперечливі відомості про знаряддя і предмети злочинного посягання і окремі елементи обстановки його вчинення; в) у процесі розслідування іншого протиправного діяння виявлені і вилучені знаряддя його вчинення і предмети злочинного посягання, є орієнтовна інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, але відсутня інформація про окремі елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення; г) є достатні

відомості про особу потерпілого і орієнтовна інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення (у низці випадків інформація про особу нападника відома одразу), відсутня інформація про окремі елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення; 3 етап. Слідчі ситуації, що виникають у процесі наступного етапу розслідування кримінальних правопорушень: повідомлення особі про підозру: а) підозрюваний повністю визнає свою вину (при цьому сприяє розслідуванню чи відмовляється давати з цього приводу показання); б) підозрюваний визнає свою вину частково у частині підозри; в) злочинець не визнає факт учинення протиправного діяння взагалі (дає повідомлення про алібі, вказує, що вчинив інше протиправне діяння, а не кримінальне правопорушення);

– виокремлено особливості та детально проаналізовано можливості проведення фоноскопичної експертизи під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, що в майбутньому може бути відображено у методичних рекомендаціях для практичних працівників підрозділів Національної поліції, що значно спростить їхню роботу;

удосконалено:

– теоретичні положення щодо огляду місця події та правила його проведення під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– форми взаємодії слідчих і оперативних працівників Національної поліції України під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, а також взаємодію під час розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення між працівниками Національної поліції у слідчо-оперативних групах;

– найбільш типові види експертизу методики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, а саме: судово-медична (живої особи, захисника чи представника особи, щодо якого здійснювалось фізичне насильство); портретна; судово-психологічна; почеркознавча; судово-балістична; дактилоскопічна; судово-одорологічна;

– практичні рекомендації щодо тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування даного виду кримінального правопорушення, а саме: огляду місця події, допиту, обшуку, слідчого експерименту, освідування;

набули подальшого розвитку:

– вказівки про доцільність проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– проблемні питання призначення судових експертиз (почеркознавча, судово-одорологічна) під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– практичні погляди щодо способу та місця вчинення кримінального правопорушення, особи злочинця, механізму слідоутворення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для майбутніх досліджень процесуальних і криміналістичних аспектів виявлення та розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– *практичній діяльності* – для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України;

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальної дисципліни «Методика розслідування окремих видів злочинів», написання підручників, навчальних посібників, монографій і лекцій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, є особистим дослідженням, а отримані результати мають наукову новизну.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки й рекомендації оприлюднені на науково-практичних заходах: Міжнародна науково-практична конференція «Правові

системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 15-16 листопада 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Харків, 15-16 листопада 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук (м. Запоріжжя, 22-23 листопада 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії» (м. Харків, 6-7 грудня 2019 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у дев'яти публікаціях, зокрема, п'яти статтях (із них чотири – у фахових наукових виданнях України та одна – у періодичному виданні іншої держави), а також у чотирьох тезах виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел (277 найменувань) та трьох додатків. Обсяг дисертації становить 239 сторінок, із них 185 сторінок – основний текст.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

1.1 Стан наукового дослідження методики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи

У Конституції України, а саме у ст. 59, вказано, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні кримінальних проваджень у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура [1]. Адвокатам необхідно мати можливість вільно й повною мірою виконувати свої обов'язки з метою встановлення верховенства права, сприяння забезпеченню доступу до правосуддя та правової допомоги, забезпечення дотримання їхніх прав в судовому процесі, створення змагальної системи судочинства, а також захисту прав людини.

Конституційний Суд України зазначає, що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті частини другої статті 3 та статті 59 Конституції України, покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки зумовлюють необхідність визначення в законах України, інших нормативно-правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги та відповідних гарантій у забезпеченні якості та безпеки надання такої допомоги. Недотримання цього може привести до звуження або навіть обмеження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу [2].

Професійні права і гарантії адвокатської діяльності необхідні адвокатам для належного захисту прав їхніх клієнтів. Українське законодавство й краща міжнародна практика визначає для цього застосування належної правової процедури, процесу змагальності та рівності сторін, що в сукупності

забезпечує захист професійних прав адвокатів у процесі надання ними правової допомоги своїм клієнтам.

Ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (п. «с» ч. 3 ст. 6) [3], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148VIII (п. «d» ч. 3 ст. 14) [4] закріпили право особи захищати себе особисто або через призначеного захисника, а за відсутності коштів – через визначеного захисника, коли цього вимагають інтереси правосуддя. Загальна декларація прав людини 1948 року [5], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року [4], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [3] гарантують право кожної особи на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного терміну незалежним, компетентним та неупередженим судом у встановленому законом порядку. Зазначені положення міжнародно-правових документів відображені в Конституції [1] і законах України та охороняються нормами Кримінального кодексу України [6].

Аналіз судово-слідчої практики показує, що здебільшого захисник чи представник особи стає жертвою кримінального правопорушення під час здійснення діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги. Такі діяння носять переважно насильницький характер і вчиняються як під час безпосередньо виконання потерпілими своїх обов'язків, пов'язаних з наданням правової допомоги, так і після їх виконання, що додатково підкреслює суспільну небезпечність цих діянь [7; 8].

Упродовж декількох сторіч на теренах сучасної України питання про становлення інституту кримінально-правової охорони захисника чи представника особи, що брала участь у кримінальному процесі, є важливим і складним. Це відбувалося через те, що були проведені різноманітні перетворення та зміни, як у системі державних органів, так і в системі нормативно-правових актів, адже право – це не тільки система норм, але й

продукт певного соціального культурного середовища, пронизаний своїм неповторним досвідом і духовною традицією [9, с. 6].

Сьогодні існує нагальна потреба в детальному дослідженні кримінальних правопорушень, що посягають на законну діяльність захисників чи представників особи під час надання ними правової допомоги, та методики їх розслідування, в контексті сучасних соціально-правових умов з урахуванням наявних теоретичних розробок правозастосовної та судової практики.

Вагомий внесок у дослідження питань розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи та забезпечення діяльності адвоката у кримінальному провадженні зробили відомі вітчизняні й зарубіжні вчені, фахівці в галузі кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, зокрема: Т.В. Авер'янова, Ю.В. Александров, П. Андрушко, Л. Аркуша, М. Баєв, М. Бажанова, Ю. Баулін, В. Бахін, Р. Белкін, А. Бірюкова, Т. Варфоломєєва, А. Вінберг, Т. Вільчик, І. Власов, А. Волобуєв, А. Галінська, Л. Гаухман, А. Галахова, В. Грищука, Ю. Грошевий, О. Джужа, А. Дулов, В. Журавель, А. Іщенко, О. Капліна, З. Кірсанов, І. Когутич, В. Колесник, Ю. Корухов, В. Кудрявцев, В. Лисиченко, Л. Лобойко, Є. Лук'янчиков, В. Махов, О. Марін, М. Мельник, О. Моїсеєв, В. Навроцький, В. Нор, Ю. Орлов, І. Пиріг, М. Погорецький, В.О. Попелюшко, О. Росінська, М. Салтевський, Т. Сахнова, О. Скрябін, С. Стахівський, В. Сташис, В. Тацій, В. Тищенко, А. Титов, М. Хавронюк, П.В. Цимбал, В. Циркаль, В. Шепітько, Р. Шехавцов, М. Шумило, М. Щербаковський, О.Г. Яновська, С. Яценко та інші.

Відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи формувалась під впливом різних політичних процесів, які відбувались у державі в ході її історичного розвитку. Важливим підґрунтям для розробки пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального закону, що зумовлює актуальність цієї проблеми є з'ясування історичного досвіду законодавчого закріплення в джерелах кримінального

права відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи [10, с. 202].

Практично з часу зародження державності у Київській Русі здійснювалася правова охорона інституту осіб, що беруть участь у здійсненні правосуддя, хоч і визначення поняття таких осіб у той час ще не використовувалося. Взаємини в суспільстві того часу регулювалися звичаями [11, с. 3-8], про які відомо з літописів, сказань тощо [12, с. 23].

За часів Київської Русі судові функції належали посадникам і тіунам, а вища судова влада – князю. Можна стверджувати, що саме відтоді бере свій початок історія вітчизняного правосуддя. На той час у законодавстві було відсутнє відмежування судової влади від влади виконавчої [13, с. 130-131]. Князь зосередив у своїх руках усю повноту влади: ухвалював закони, управляв країною, вершив суд.

Важливу роль у Давньоруській державі відігравали три договори князів Київської Русі з Візантією – 911, 944 і 971 років [14, с. 97], у договорах знаходились норми міжнародного, торгівельного, кримінального та процесуального права. Варто зауважити, що в договорах чи інших джерелах того часу, не було згадки про відповідальність за посягання на учасників здійснення правосуддя.

В одному з перших першоджерел національного права, що дійшли до нас, а саме у «Руській правді», вбачається існування норм, які передбачають відповідальність за посягання на учасників правосуддя. [15, с. 37]. Хоч і деякі автори вважають «Руську правду» винятково збірником діючих правових норм, який не мав юридичної сили як акт законодавства, але формування такого законодавчого збірника відповідала вимогам того часу та суспільним потребам Київської Русі. «Руська правда» діяла на усій території Київської Русі як законодавчий акт і сильно вплинула на розвиток українського, російського, білоруського, литовського, польського права та інших. [16, с. 428, 17, с. 368].

У «Руській правді» містилися норми, які забезпечували охорону життя та здоров'я осіб (зокрема, князівський тіун, гридін, мечник та інші), які виконували функції аналогічні до функцій учасників судового процесу в їхньому сучасному розумінні [18, с. 44, 47].

Як зазначають дослідники цього історичного документа, у «Руській правді» не було злочинів проти держави. Князь сам розглядався як особа, що відрізнялася від інших тільки більш високими привілеями.

«Руська правда», яка формувалась у XII–XIV ст. (скорочена редакція), застосовувалась як джерело права у Галицько-Волинській державі, Великому князівстві Литовському та Московському царстві. У цей час посилилася відповідальність за злочини, спрямовані проти князя та його влади. Поряд зі штрафами почали застосовувати такі види покарань, як смертна кара, ув'язнення у фортеці, вигнання, конфіскації, причому не лише до суспільних низів, але й до відомих, багатих і знатних бояр [19, с. 30; 20, с. 241].

До 1529 року «Руська правда» діяла на землях України, які перебували в складі Великого князівства Литовського, після чого багато її норм увійшли до складу Судебників 1468, 1550 років, Статутів 1529, 1566 і 1588 років, а також інших актів законодавства цієї держави [21, с. 181]. Протягом дії Судебника 1550 року особи, що здійснюють правосуддя стосувалися високопоставлених посадових осіб, тому покарання для них було не конкретизоване та могло призначатися тільки государем, тобто главою держави [22, с. 26].

Після переходу Війська Запорозького під заступництво московських царів на українські землі почали проникати і поширюватись російські правові норми. Відображались вони у царських грамотах, «іменних» указах, постановках Сенату та інших вищих органів центральної влади. Не оминув Україну перший в історії Московії систематизований кодекс законів «Соборне Уложення» 1649 року [12, с. 107].

У зазначеному нормативному акті, а саме у Главі десятій «Про суд», вбачалося, що органи адміністративного управління та суд у розглянутий

період часу (середина XVII ст.) інституційно не виділялися, правосуддя здійснювалося органами влади та управління (царем, Боярською Думою, наказами), ними ж приводилися у виконання судові рішення. Тому на даному етапі розвитку держави і права не було підстав для відокремлення таких об'єктів кримінально-правової охорони, як інтереси правосуддя та порядок управління [23, с. 63].

Наприклад, стаття 106 «Соборного Уложення» 1649 року містила норми про кримінально-правову охорону судді, що визначає покарання за заподіяння шкоди честі, здоров'ю та життю. Вона охоплює всю сукупність злочинних діянь проти зазначених осіб. Крім того, дотримується послідовність: від менш тяжких до більш тяжких діянь. Залежно від їхньої тяжкості встановлюються види покарань і їх розмір. Законодавче закріплення в «Соборному Уложенні» 1649 року потерпілих при посяганнях на особу, виконуючу обов'язки при здійсненні правосуддя, страждало безсистемністю та було обтяжено спробами відобразити становість російського суспільства того періоду. Незважаючи на зростаючі потреби кримінально-правової охорони учасників судового процесу, фіксація їх ознак більшою мірою знайшла відображення лише в частині потерпілих, включених у судочинство [24, с. 20].

Відповідно до царського указу від 28 серпня (9 вересня) 1728 року, який називався «Рішучі пункти гетьману Данилу Апостолу» [25, с. 623-634] з представників козацької старшини була утворена спеціальна кодифікаційна комісія, яка закінчила роботу у 1743 році виробленням проекту збірника законів, що одержав назву «Права, за якими судиться малоросійський народ» [26, с. 755]. Збірник складався з 30 глав, які поділялися на 532 артикули і 1607 пунктів. У ньому містилися норми адміністративного, цивільного, торгового, кримінального і процесуального права. «Права, за якими судиться малоросійський народ» хоч і не набув офіційної чинності, але є одним з найцінніших пам'яток української правової культури XVIII століття та мав позитивний вплив на майбутній розвиток українського правознавства [27].

Вперше у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» у значенні захисника прав сторони вживається термін «адвокат». Права та обов'язки правних заступників спірних сторін на суді були передбачені в 7-11 артикулах VII глави. Правні заступники поділялися на дві категорії: на правних заступників-адвокатів, що знаходилися при судах і професійно займалися веденням чужих судових справ та на випадкових правних заступників, що вели в судах одну якусь звірену їм справу. Правні заступники виступали на суді на підставі писаних уповноважень, якими їм довірялося вести якусь одну або й всі справи. Правними заступниками-адвокатами були особи, що приділені до певного суду й професійно займалися представництвом сторін та веденням їх справ у суді. Таких правних заступників Кодекс іменує адвокатами, особливими або присяжними повіреними, бо вони повинні були скласти присягу за особливою формою (VIII, 7, 2). Правні заступники – професіонали, виконували свої функції добровільно, на підставі договору й уповноваження, як і інші правні заступники, а крім того, суд мав право призначати їх правними заступниками для безкоштовного ведення судових справ неповнолітніх сиріт, божевільних або незможних і неосвічених людей, що не могли самі вести своїх справ у суді, без огляду на те, чи ці особи просили суд про призначення їм правного заступника, чи ні (арт. 7). Кодекс містив ряд правил про права й обов'язки присяжних повірених і встановлював карі за порушення ними обов'язків проти клієнтів і суду, в тому числі кару позбавленням права займатися професією адвоката, а в найтяжчих випадках зловживання довір'ям клієнта та підробки уповноваження чи документів – кару утинанням язика. Сукупність цих правил складала своєрідний статут інституту професійної адвокатури при українських судах першої половини вісімнадцятого століття [28, с. 172].

Що стосується кримінально-правової охорони повірених, адвокатів у пункті другому артикулу третього глави XXVI цього Кодексу було вказано: «Кто би войта, бурмистра, писаря, кавника, и других урядников вь суде

нобилъ, тронулъ, либо словами обесчестить, таковъобесчещенный вставъ изъ своего места, имясть сатисфакции иенать темъ и се суде и другихъ урядниковъ и съ темъ продерзателемъ поступать и его штрафовать, как въ главе 7, въ артикуле 5, о процессе судовомъ показано» [26, с. 759]. За пунктом третім: «Равная должность предложить челобитчику и ответчику иль их поверенным, чтобъ они при произвождении въ суде градскомъ своихъ дель, учтиво между собой поступными и одинъ другого не укоряя ниже досаждая, говорили бь только то, что дело ихъ касается буди же бы кто от нихъ презирая почтение судиямъ и къ судебному дому должное своего соперника словами обезпечить или боемъ коснулся, с таковымъ поступать да и в протчемъ процессе или тяжбе судящихся, иметь такъ содержать себе магистратъ и урядники, как о томъ въ артикулах 7 и 8 прочихъ главъ сего права показано» [26, с. 759-760]. Можна зробити висновок, що вже тоді відбулися перші спроби здійснити кримінально-правовий захист осіб, що здійснювали захист або представництво у судовому процесі.

Здійснивши аналіз нормативно-правових актів, які були розглянуті вище, можна стверджувати, що у законодавстві про охорону діяльності осіб, що брали участь у судочинстві прослідковуються два напрями. Перший – кримінально-правове регулювання нормальної діяльності судових органів здійснювалося за допомогою комплексу спеціальних заборон, що охоплювали практично всі можливі варіанти злочинних посягань на учасників судового процесу та інших уповноважених суб'єктів. Другий полягав у відмові від створення спеціальних норм, що передбачають відповідальність за посягання на таких суб'єктів, або у віднесенні даних норм до злочинів, спрямованих на інші об'єкти. Всі зазіхання на діяльність осіб-учасників судочинства, не пов'язані із заподіянням їм смерті, супроводжувалися суворими санкціями [29, с. 24-25].

У часи, коли переважало звичаєве право, коли праця захисника носила громадський або товариський характер, захисником міг бути кожний життєво досвідчений чоловік, обізнаний з правовим звичаєм, який з громадських,

товариських спонукань намагався захистити право звичаю для добра ж сторони [30, с. 32]. Але коли право писане витіснило право звичаєве, то захисником вже може бути людина, яка добре обізнана з писаним правом – тобто професійний юрист. Саме тоді і зародилася професійна адвокатура, хоча момент її організаційного оформлення ще був віддалений у часі [31, с. 16].

Майже всі українські землі (крім Галичини, Буковини і Закарпаття) у першій половині XIX століття перебували під владою Російської імперії. Реформи, які відбулися у правовій системі в Росії (середина XIX століття) не оминули судову систему, зокрема, адвокатську діяльність. У «Положенні про введення в дію Судових статутів», а саме у главі II розділу IX Судових статутів «Про присяжних повірених» зазначалось, що адвокати поділені на присяжних та приватних повірених [32, с. 147]. Згідно із ст. 354 Судових статутів «Про присяжних повірених» 1864 року для того, щоб стати присяжним повіреним, необхідно мати вищу юридичну освіту, п'ять років судової практики чиновником судового відомства або помічником присяжного повіреного. Також претендент міг не мати вищої юридичної освіти (мати іншу освіту), але мав стаж роботи в судовому відомстві не менше п'яти років та впродовж цього часу обіймав посаду секретаря сенату чи інші аналогічні посади в сфері практичної юриспруденції [33, с. 219].

Відповідно до ст. 355 присяжними повіреними не могли бути: іноземці; особи, молодші двадцяти п'яти років; боржники; державні службовці; обмежені в правах чи позбавлені духовного сану; особи, що перебувають під слідством; позбавлені судом службової посади; виключені з присяжних повірених [33, с. 220-221].

Більш досконалу та класифіковану систему складів злочинів проти нормальної діяльності учасників судочинства, їх життя та здоров'я, а саме недоторканості осіб, що здійснювали захист або представництво у судовому процесі спостерігається в «Уложенні про покарання карні і виправні» 1845 року, де у розділі IV «Про злочини та проступки проти порядку управління»

містилися норми, що передбачали відповідальність за вчинення таких діянь, як образа «лайливими словами», побоями або іншою якою-небудь «явно насильницькою дією», а також явна неповага до службових місць і чиновників при виконанні службових обов'язків [34, с. 248-249]. Наприклад, у статті 312 «Уложення...» зазначалося, що той, «хто насмілиться побоями або ж іншою якою-небудь явно насильницькою дією образити чиновника, хоча не у службовому місці, але однак же при виконанні ним обов'язків служби, або ж внаслідок цього виконання його обов'язків, той, залежно від обставин, що більш-менш збільшують або зменшують вину його, піддається за це до трьох років, з втратою деяких (ст. 53 «Уложення») особливих прав і привілеїв» [34, с. 248-249]. Чиновники, що могли бути в якості потерпілих за вказаною статтею, були і присяжні повірені [35, с. 230-231].

На початку шістдесятих років XIX століття після проведення судової реформи адвокатура в Україні укорінилась як самостійний правовий інститут, також офіційно було запроваджено загальний і рівний для всіх суд, гласність процесу, закріплено право обвинуваченого на захист тощо [36, с. 55].

22 березня 1903 року було прийнято нове Кримінальне уложення 1903, де у главі VI «Про непокору владі» йшлося про окремі випадки насильницьких дій проти службовців [37, с. 112]. Так, об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 142 Кримінального уложення 1903 року, полягала в опорі винним, через застосування насильства чи погрозу такого застосування, службовцеві або приватній особі, яка такому службовцю сприяла з метою протидії оприлюдненню чи приведенню в дію закону, обов'язкового постановлення чи законного розпорядження влади, або виконання законної по службі дії зазначених осіб [38, с. 255]. У статтях 145-146 Уложення 1903 року вказувалось на примушування службовця за допомогою фізичного та психічного насильства до невиконання його обов'язків або зловживанню посадовими повноваженнями [38, с. 264-265].

У Кримінальному уложенні 1903 року поняття погрози, насильства, тілесного ушкодження, як і в інших нормативно-правових актах раннього періоду, визначеного характеру не мали, а санкції несли, зазвичай, загальний характер.

Провівши аналіз законодавства, що діяло на теренах України до 1917 року, у частині відповідальності за злочини, вчинені у сфері правосуддя, можна зробити висновок, що законодавець приділяв значну увагу злочинам проти правосуддя, безпеки суддів, присяжних засідателів, приватних повірених, а також інших суддівських чиновників, але практично не розглядався як об'єкт, що підлягає захисту особи, що брали участь у судовому процесі, в тому числі і захисники чи представники особи.

Українська Народна Республіка, після падіння Російської імперії, спробувала повернути самостійність, яка була дуже короткочасною. Вона не встигла видати жодного закону, крім чотирьох політичних Універсалів [39, с. 327]. У третьому Універсалі Центральної Ради 1917 року йшлося про те, що «суд в Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу» [40]. Тоді ж, 17 грудня 1917 року Центральна Рада встановила Генеральний Суд як найвищу судову установу країни [41, с. 42].

Довгий час на території України були чинними закони Російської імперії, Тимчасового уряду та Австро-Угорської монархії. У той час більшовицький уряд України оголосив не чинними на своїй території закони повалених урядів, у тому числі й уряду Центральної Ради. В Україні певний час допускалася можливість застосування законодавства Російської імперії, у тому числі й кримінального [42, с. 29].

Відповідно до декретів про суд № 1 від 24 листопада 1917 року та № 2 від 7 березня 1918 року суди могли застосовувати Кримінальні Уложення 1845 і 1903 року, «якщо воно не відмінялося революцією та не суперечило революційній совісті». Ці законодавчі норми застосовувалися лише в судах окружного рівня, місцеві народні суди їх не використовували [43, с. 24].

У лютому 1919 року Рада Народних Комісарів УСРР затвердила «Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УСРР», де передбачався порядок організації захисту в народних судах і революційних трибуналах. Для захисту були створені колегії правозаступників в народних судах та окремі – при революційних трибуналах. Члени обирались з числа громадян, що відповідали вимогам, установленим для виборців. У повітах члени колегії обирались відповідними виконками, в містах – міськими Радами, при ревтрибуналах – губвиконками. У всіх містах України були створені юридичні консультації. Кількість їх у кожному місті визначали відповідні відділи місцевих Рад з наступним затвердженням виконкомом.

У Тимчасовому положенні про народні суди і революційні трибунали УСРР вказувалось на обов'язкову участь захисника в усіх справах, підсудних революційним трибуналам. Оскільки питання про допуск такого захисника у стадії попереднього слідства було віднесено на розгляд слідчого, можна зробити висновок, що саме з цього часу починається активне втручання державних органів у діяльність адвокатури. Функції захисників до сформування колегій правозаступників у революційних трибуналах повинні були виконувати громадяни, призначені Народним комісаром юстиції та юридичними відділами губвиконкомів. У народних судах функції захисників і представників сторін у цивільних справах мали виконувати особи, призначені юридичними відділами міських Рад депутатів або повітових виконкомів за пропозицією суду [44, с. 158].

Відповідно до «Положення про народний суд УСРР», яке було прийняте 26 жовтня 1920 року, правозаступники обов'язково залучалися як захисники обвинувачених у кримінальних справах, які розглядалися за участю шести народних засідателів, що суперечить основоположним принципам кримінального процесу. Крім членів колегії правозаступників, захисниками й представниками сторін могли бути близькі родичі, працівники державних установ, члени громадських організацій. [45, с. 194]. Сама діяльність колегії

правозаступників регулювалася «Тимчасовим положенням про революційні трибунали УСРР» від 14 лютого 1919.

Постановою РНК УРСР «Про встановлення зборів у доход республіки за НКЮ» від 18 жовтня 1921 р було передбачено оплату за юридичну допомогу та участь правозаступника в судовому процесі. Також у вказаній постанові зазначалося, що на підставі відповідних документів, виданих відділами соціального забезпечення, волосними комітетами, комітетами незаможних селян або профспілковими організаціями, незаможні особи звільняються від встановленої оплати за надання їм юридичної допомоги.

Судова реформа 1922 р. визначила новий період життєдіяльності адвокатури України, це було пов'язано із введенням у республіці нової економічної політики. В резолюції «Про адвокатуру», яка була прийнята на першому всеукраїнському з'їзді працівників юстиції у січні 1922 р. (м. Харків) були сформульовані такі основоположні принципи створення адвокатури: організувати колегії правозаступників при губернських відділах юстиції; оплату праці працівників визначати за таксою, з конкретним визначенням випадків звільнення від оплати; при виборі захисника у кримінальних і представництва у цивільних справах враховувати побажання особи, яка потребує юридичної допомоги; вважати недопустимим сумісництво членів колегії захисників із посадами в НКЮ, РНК, міліції, розшуку.

02 жовтня 1922 р. після обговорення Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом законопроекту реформи колегій правозаступників було прийнято Положення про адвокатуру УРСР, а 14 листопада 1922 р. на його підставі НКЮ УРСР затвердив Інструкцію про організацію губернських колегій захисників при губрайнар судах. Відповідно до Інструкції, члени колегії захисників вели кримінальні та цивільні справи за призначенням, а також за угодою з особами та організаціями, котрі зверталися за їхнім сприянням; укладали угоду і договори, надавали усні та письмові поради ведення справ в адміністративних органах, наділених судовими правами;

складали документи у судових та адміністративних справах; брали участь у діяльності юридичних консультацій, а також у зборах захисників свого судового округу.

Також Положення про адвокатуру визначало, хто міг стати членом колегії: це були особи, які мали практичний стаж роботи не менше двох років в органах юстиції або теоретичну і практичну підготовку, ступінь і порядок визнання якої встановлювався інструкцією Народного комісаріату юстиції УСРР. Містився в ньому і перелік осіб, які не могли бути членами колегії оборонців: це – неповнолітні; особи, які не мають виборчих прав; особи, що перебувають під слідством або судом, звинувачені у злочинах, за скоєння яких встановлено позбавлення волі або інше тяжке покарання; обмежені в правах за судовим вироком; особи, що перебувають під опікою; особи, виключені з колегії оборонців (тільки після трьох років з часу виключення дозволялося клопотати про поновлення членства у колегії) [46, с. 31-32]. Члени колегії оборонців не мали права працювати в державних установах та підприємствах, за винятком перебування на виборних посадах, науковій та викладацькій роботі [47, с. 397].

Розвиваючи діяльність адвокатури, НКЮ УРСР 27 грудня 1922 р. затвердив Положення про надання консультації для надання юридичної допомоги населенню, що організовується колегіями захисників. Усі члени колегії захисників були й членами консультації [48].

У кримінальних кодексах УСРР 1922 року і 1927 року не відбувалось виокремлення злочинів проти правосуддя, вони розглядались як складова державних злочинів [49, с. 55]. Кримінальний кодекс УСРР 1922 року у главі першій Особливої частини «Державні злочини» містив розділ «Про злочини проти порядку управління», де були зосереджені злочини (передбачені в статтях 74-104 КК УСРР 1922 року), спрямовані на порушення правильного функціонування органів управління або народного господарства, поєднані з опором чи непокорюю законам радянської влади, перешкоджанням діяльності її органів та іншими діями, що послаблювали силу та авторитет влади. До

цього ж розділу було включено і склади злочинів, які (за чинним нині законодавством) вважаються злочинами проти правосуддя. Серед них: приховування банд і окремих їх учасників (ст. 76 КК УСРР 1922 року); недонесення про злочин (ст. 89 КК УСРР 1922 року), звільнення заарештованого з-під варти чи з місця ув'язнення або сприяння його втечі (ст. 92 КК УСРР 1922 року); втеча арештованого з-під варти чи місця ув'язнення (ст. 95 КК УСРР 1922 року) [50, с. 27, 33-34]. Тобто перший український Кримінальний кодекс протиправні діяння, правова оцінка яким давалася не у процесуальній площині судового розгляду, а іншим уповноваженим державним органом, абсолютно справедливо не відносив до злочинів проти правосуддя. Заслуговує на увагу стаття 86 Кримінального кодексу УСРР 1922 року, яка передбачала відповідальність за опір окремих громадян представникам влади, при виконанні ними обов'язків, покладених на них законом, або примушування до виконання явно незаконних дій, пов'язаних із вбивством, нанесенням каліцтв або насильством над особою представника влади, що каралося вищою мірою покарання з допущенням зниження, при пом'якшуючих обставинах, з покаранням до позбавлення волі з суворою ізоляцією на термін не нижчий двох років. Якщо ж опір мав місце без вчинення насильства та інших, зазначених в частині першій цієї статті злочинних дій, то таке каралося позбавленням волі на термін не нижчий шести місяців [50, с. 35].

У період з 1960 року до 1962 року союзні республіки, як і УРСР, приймали нові Положення про адвокатуру. Відповідно до Закону про судоустрій УРСР Міністерством юстиції республіки 25 вересня 1962 року був розроблений проект Положення про адвокатуру. У статті 1 Положення було вказано, що колегія адвокатів визначалася як добровільне об'єднання осіб, що займаються адвокатською діяльністю, а саме наданням юридичних консультацій. У новому Положенні з'явився розділ про права та обов'язки адвокатів. Кожен адвокат мав право обирати та бути обраним до складу органів колегії адвокатів, брати участь в обговоренні питань, пов'язаних з

діяльністю колегії, користуватися допомогою з тимчасової непрацевдатності, а також мав право на пенсійне забезпечення на загальних засадах. Зберігалось правило, згідно з яким члени колегії адвокатів не могли перебувати на службі в державних та громадських установах, організаціях і на підприємствах. Виняток становили адвокати, що займалися педагогічною чи науковою діяльністю [51, с. 235].

Вперше в історії радянського періоду, у Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року, була виділена спеціальна глава «Злочини проти правосуддя». Але, на жаль, як і в попередніх кодексах, норми щодо охорони від злочинних посягань захисника чи представника особи у зв'язку з виконанням ними своїх обов'язків були відсутні. Можна сказати, що таку кримінально-правову охорону зазначеним особам, можливо було забезпечити через застосування статті 190 КК УРСР 1960 року «Погроза або насильство щодо службової особи або громадського працівника» [52 с. 67-74], яка після змін отримала назву «Погроза або насильство щодо посадової особи, громадського працівника або громадянина, який виконує громадський обов'язок». За цією статтею кваліфікувалася погроза як стосовно посадової особи, громадського працівника, що виконували службовий або громадський обов'язок, громадянина, що брав участь у діяльності з попередження або припинення злочинів або порушень громадського порядку, так і стосовно їх родичів чи близьких їм осіб. Разом з тим погроза повинна була бути викликана саме службовою або громадською діяльністю названих у статті осіб і спрямована на її припинення або зміну [53, с. 347].

Під інтересами особи, що загрожувала зазначеним у статті 190 КК УРСР 1960 року потерпілим, слід було розуміти не тільки його особисті інтереси, але й інтереси інших людей [54, с. 786].

Погроза стосовно посадової особи або громадського працівника могла бути виконана до й під час їх діяльності. Про це свідчила її мета: припинення їх діяльності або зміна її характеру.

Погроза стосовно громадянина могла бути здійснена або до, або під час, а також після його участі в попередженні або припиненні злочину або порушенні громадського порядку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризувалася прямим умислом. Для застосування статті 190 КК УРСР 1960 року не мало значення чи розраховував винний реалізувати свою погрозу [53, с. 347].

Мета злочину була спеціальною: домогтися припинення службової або громадської діяльності або зміни її характеру в інтересах того, хто загрожував, якщо потерпілий посадова особа або громадський працівник. Якщо ж потерпілим був громадянин, то метою погрози могло бути як бажання припинити або змінити його діяльність з попередження або припинення злочинів або порушень громадського порядку, так і бажання помститися за неї [54, с. 787].

Суб'єктом злочину була особа, якій виповнилося шістнадцять років. Частина друга статті 190 КК УРСР 1960 року передбачала відповідальність за нанесення легкого тілесного ушкодження, побоїв або здійснення інших насильницьких дій стосовно тих же потерпілих, що й у частині першій цієї статті.

Іншими насильницькими діями вважався фізичний (крім побоїв) вплив на потерпілого. Ними могли бути: здавлювання частин тіла, викручування рук або ніг, катування, тягнення за ніс, вуха, волосся, тягнення за транспортним засобом, підвішування, залишення зв'язаним на холоді, під дощем, у воді, замикання в сирому приміщенні, насильницька ін'єкція наркотичного засобу, застосування до потерпілого газового балончика, пістолета, гранати тощо [54, с. 778].

Якщо внаслідок насильницьких дій, потерпілому були заподіяні середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження, вчинене кваліфікували за сукупністю злочинів, передбачених частиною другою статті 190 КК УРСР 1960 року і відповідно до статей 102 або 101 КК УРСР 1960 року. За сукупністю злочинів кваліфікували й випадки, коли внаслідок насильницьких

дій наставала смерть потерпілого, психічний стосунок до якої характеризувався необережною формою вини. Умисне вбивство посадової особи або громадського працівника у зв'язку з їхньою службовою або громадською діяльністю, а також громадянина у зв'язку з його діяльністю з попередження або припинення злочинів і порушень громадського порядку кваліфікувалося за пунктом «в» статті 93 КК УРСР 1960 року [52, с. 43, 45-46].

Указами Президії Верховної Ради СРСР від 11 липня 1969 р. і 3 лютого 1970 р. була розширена можливість участі захисника у кримінальному процесі. Захисника допускали до участі у справі з моменту оголошення обвинуваченій особі про закінчення попереднього слідства і пред'явлення йому для ознайомлення усіх матеріалів справи. Однак, за постановою прокурора, захисника могли допустити до участі у справі і з моменту пред'явлення обвинувачення.

Конституційне оформлення статусу адвокатури відбулося лише з прийняттям Конституції УРСР 1978 року. У Конституції УРСР 1978 р. були закріплені основні принципи процесуального права. А саме: «здійснення правосуддя тільки судом на засадах рівності усіх громадян перед законом; участь у суді першої інстанції народних засідателів; колегіальність розгляду цивільних і кримінальних справ у всіх судах; незалежність суддів та народних засідателів та підкорення їх тільки законові; гласність судового розгляду; право осіб, які беруть участь у справі, виступати в суді рідною мовою, а також знайомитися зі справою через перекладача; право обвинуваченого на захист» [55].

У 1980 році було затверджене Положення про адвокатуру УРСР [56], де було розширено подано види юридичної допомоги громадянам, проте встановлення безпосередньої кримінальної відповідальності за незаконні дії відносно захисника чи представника особи в Положенні не було.

23 грудня 1993 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»

[57, с. 122], який встановлював систему особливих заходів державного захисту судових та правоохоронних органів від перешкоджання виконанню ними покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло та майно цих осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників. При цьому суб'єктами цього Закону був досить широкий перелік осіб, які були зазначені в ньому у частині першій статті 2 [57, с. 123]. Однак, знову ні захисник (адвокат), ні представник особи в зазначеному нормативно-правовому акті не згадувалися.

Вказаний Закон страждав змістовними, термінологічними та системними недоліками. У результаті численних змін і доповнень у главі про злочини проти порядку управління окремі його елементи суперечили чинному кримінальному законодавству, інші втратили зміст у тій редакції, у якій вони викладені, а деякі залишалися незавершеними у своєму змісті.

На зміну Кримінальному кодексу України 1960 року прийшов Кримінальний Кодекс України [6], прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 року, який передбачив статтею 398 відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, яка поряд зі статтями 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» увійшла до розділу XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти правосуддя».

1.2 Криміналістична характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи

Сьогодні існує нагальна потреба в детальному дослідженні кримінальних правопорушень, що посягають на законну діяльність захисників чи представників особи та методики їх розслідування в контексті сучасних соціально-правових умов, з урахуванням наявних теоретичних розробок правозастосовної та судової практики.

Відповідно до даних з Єдиного реєстру досудових розслідувань за період з 2017 року до сьогодні за статтями 397-400 КК України було внесено відомості про вчинення кримінальних правопорушень щодо адвокатів до ЄРДР 665 разів.

Як видно зі статистичних даних, трапляються масові випадки звернення адвокатів із заявами про вчинення щодо них кримінальних правопорушень за статтями, де адвокати є спеціальним суб'єктом (потерпілим), які передбачають відповідальність за порушення професійних прав та гарантій адвокатів.

Розслідування погрози або насильства щодо адвоката або представника особи є по суті складним інформаційним процесом, що включає ідентифікацію подій, які відбулися в минулому, та їх характеристик на основі інформації, зафіксованої на матеріальних об'єктах та в пам'яті осіб, які залучені до кримінального провадження у тій чи іншій якості.

Найважливішим завданням при розслідуванні вказаного виду кримінального правопорушення є встановлення особи, яка його вчинила. З цією метою проводиться цілий комплекс слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів щодо збирання, оцінки та використання інформації про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, або таких, що опинилися внаслідок збігу обставин на місці події.

Тому, на нашу думку, регулювання правовідносин, пов'язаних із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи потребує

не лише наступного вдосконалення, але й вчасного, ефективного та правильного застосування заходів державного контролю, з метою недопущення вчинення незаконних дій стосовно захисника чи представника особи. У зв'язку з цим, вдосконаленню підлягає і розроблення методик, побудова програм та моделей для ефективного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи [58, с. 173].

Над проблемою визначення суті криміналістичної характеристики загалом та криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері правосуддя зокрема, працювали такі науковці та практики як Н. Антонюк, Р. Белкін, О. Васильєв, І. Вишнівський, І. Возгрін, К. Гавло, І. Герасимов, О. Дрозд, Я. Дякін, В. Журавель, А. Іщенко, О. Капліна, С. Книженко, Т. Ківалова, О. Колесніченко, В. Коновалова, С. Моліцький, М. Панов, М. Салтевський, О. Світличний, М. Селіванов, В. Танасевич, О. Татаров, О. Філіппов, В. Шепітько, М. Яблоков та інші.

В останні роки (2016-2018) дослідженням даної проблеми займалися наступні науковці: Балацька О.Р., Вербицька Н.В., Карпова Н.Ю., Книженко С.О. [59, с. 77].

На даний час, у час політичних і соціально-економічних змін, виникає потреба у підвищенні професійного рівня слідчих, прокурорів і суддів, оскільки їхнім основним завданням є забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина. Тому наука криміналістика повинна виконати ряд завдань, які будуть спрямовані на розробку і впровадження у практику протидії кримінальній протиправності наукових методів, засобів, способів і прийомів, що є необхідними заходами у роботі правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Всі ці інструменти отримали назву «криміналістична методика».

З практичної сторони, криміналістична методика – це науково обґрунтований процес застосування у практичній діяльності органів досудового розслідування криміналістичних засобів і методів розслідування

та запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень. У теоретичному аспекті – це розділ криміналістики, де вивчаються теоретичні положення і розробляються практичні рекомендації щодо організації, керівництва, планування та провадження розслідування та запобігання окремим видам кримінальних правопорушень [60, с. 230–231].

О. Колесніченко визначив криміналістичну методика як систему загальнонаукових положень, методичних рекомендацій, заснованих на нормах кримінального процесуального закону, що використовуються з метою розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. В. Бахін зазначив, що «криміналістична методика – це завершальний розділ науки криміналістики, який є системою наукових положень (закономірностей, принципів) і розроблених на їх основі практичних рекомендацій (алгоритмів, програм), які забезпечують оптимальну організацію розслідування та запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень» [61, с. 348-349]. На думку М. Яблокова, криміналістична методика розслідування – це цілісна частина криміналістики, що вивчає кримінальний досвід вчинення окремих видів кримінальних правопорушень і слідчу практику їх розслідування, а також розробляє на основі пізнання їх закономірностей систему найбільш ефективних методів розслідування і запобігання вчиненню різних видів кримінальних правопорушень.

До переліку інформаційних джерел методики розслідування М. Яблоков відносить відповідні кримінально-правові та процесуальні норми, що визначають загальні умови кримінального судочинства; результати науково-узагальненого слідчого досвіду та частин криміналістики; положення загальної наукової методології, багатьох гуманітарних і природничих наук; відомості про особливості сфер людської діяльності, де відбуваються специфічні кримінальні правопорушення. Ним також зазначалося, що криміналістична методика впливає на розвиток загальної теорії криміналістики й інших її частин і, зокрема, нерозривно пов'язує технічні засоби, способи їх використання, тактичні прийоми слідства зі специфікою

методів розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [62, с. 257-258].

Найбільше нам імponує визначення, яке було запропоноване Р. Белкіним: «Криміналістична методика – це система взаємозалежних та взаємно визначальних, чітко визначених елементів, розміщених у певній послідовності, що становлять структуру методики» [61, с. 348-349].

Криміналістична характеристика є одним із найважливіших елементів криміналістичної методики. Над проблемними питаннями визначення змісту криміналістичної характеристики працювали такі науковці та практики як Н. Антонюк, О. Баєв, Р. Белкін, П. Біленчук, О. Васильєв, І. Вишнівський, І. Возгрін, К. Гавло, І. Герасимов, Г. Густов, О. Дрозд, Я. Дякін, В. Журавель, Т. Ківалова, І. Когутич, О. Колесніченко, В. Коновалова, А. Кустов, Г. Матусовський, С. Моліцький, В. Образцов, М. Панов, М. Салтевський, О. Світличний, Л. Сергеев, М. Селіванов, В. Танасевич, О. Татаров, О. Філіппов, В. Шепітько, М. Яблоков та інші.

Вміння слідчого дослідити, окрім кримінально-правової ще й криміналістичну характеристику, сприяє успішному розслідуванню кримінального правопорушення. Він повинен вміти цілеспрямовано виявляти необхідну криміналістичну інформацію щодо конкретного кримінального правопорушення та її співвідносити з криміналістичною характеристикою відповідного виду кримінального правопорушення мати та мати уявлення про типові криміналістично значущі риси різних видів кримінально-протиправної діяльності.

Якщо виділити історичні аспекти криміналістичної характеристики, то можна описати два напрямки. Відповідно до першого поняття криміналістичної характеристики не нове, оскільки в окремих криміналістичних методиках містилася згадка про її складові елементи та їхній вплив на організацію розслідування [63, с. 57, 64, с. 32].

Відповідно до другого напрямку криміналістична характеристика – це нова наукова категорія криміналістики. Вчені, які поділяють таку позицію (

В. Гончаренко, В. Коновалова, А. Матусовський та ін.) вважають, що криміналістична характеристика не існувала раніше, оскільки існуючі відомості про кримінальне правопорушення були не систематизовані і не розглядалися як система. Також вони зазначали, що поява криміналістичної характеристики – це закономірний результат розвитку понятійного апарату науки, що відображає якісно новий підхід до вирішення питань методики розслідування [65, с. 15]. Щодо поняття криміналістичної характеристики, то ми поділяємо думку вчених, що це нова наукова категорія криміналістики.

Характеристика – один із прийомів ознайомлення з предметом, сутність якого у виявленні відмінних якостей, властивостей предмета, що мають значення у будь-якому контексті [66, с. 660]. У різних сферах життя, різноманітних науках застосовується поняття «характеристика». Використання такого поняття допомагає дієвіше здійснювати необхідні дії з об'єктом, повніше пізнавати, керувати явищами життя. Характеристика з'являється як результат дослідження об'єкта, явища, і тільки у такому вигляді має цінність для практичної діяльності людини [67, с. 6].

Окрім криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, в юридичній літературі виділяються й інші характеристики: кримінально-правовою, кримінально-процесуальною, кримінологічною, оперативно-розшуковою. Г. Матусовський запропонував розрізняти юридичну характеристику кримінальних правопорушень, яка охоплює предметні характеристики: кримінально-правову (кваліфікаційну), кримінально-процесуальну (доказову), кримінологічну (попереджувальну), криміналістичну (слідову) [68, с. 45–50].

Спробуємо сформулювати визначення понять вказаних характеристик та детально зупинитись на аналізі криміналістичної характеристики та встановлення її елементів під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

На основі аналізу ознак кримінальних правопорушень, які мають значення для правильності їх кваліфікації, для вирішення питання про

наявність складу кримінального правопорушення та з'ясування інших кримінально-правових питань, формується кримінально-правова характеристика [69, с. 24].

Кримінально-правова характеристика є вихідною інформацією, оскільки побудова моделі розслідування, його організація та планування залежать від кваліфікації діяння за ознаками складу кримінального правопорушення та використовується для формування предмета доказування у конкретному кримінальному провадженні, є змістовним елементом під час обґрунтування кримінальних процесуальних рішень.

Класифіковані відомості про стан і динаміку кримінальних правопорушень, що мають значення під час встановлення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень та вжиттю заходів щодо їх усунення становлять кримінологічну характеристику. До її складу також можна віднести: відомості про типовий механізм злочинної поведінки, на основі котрої розробляється типологія правопорушників; інші відомості, що мають значення для практики запобігання кримінальних правопорушень.

Б. Коробейников вважає, що кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) кримінальних правопорушень, дані, що характеризують особистість злочинця, причини і умови вчинення відповідної групи кримінальних правопорушень, а також заходи попереджувального впливу [70; 71].

В основі кримінально-процесуальної характеристики – предмет доказування. Під ним розуміють процесуальний інститут, зміст якого розкриває вимоги закону про всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин провадження і створює передумови для того, щоб у кожному випадку з'ясувати, яке коло конкретних обставин необхідно встановити [72, с. 40]. Також кримінально-процесуальна характеристика містить і інші положення процесуального закону, наприклад, що характеризують особливості початку провадження, повідомлення про підозру, завершення досудового розслідування тощо.

Предмет доказування є типовим алгоритмом (шаблоном) обставин, які підлягають установленню в кожному кримінальному провадженні, незалежно від кваліфікації діяння за ознаками кримінального правопорушення. Він складається з невизначеної сукупності обставин, що володіють різними якісними характеристиками, необхідними для доведення.

Г. Смирнов зазначав: «Така процесуально-правова категорія, як предмет доказування... виступаючи в ролі якоїсь інформаційної моделі, визначає напрямок розслідування, дозволяє слідчому сконцентрувати обмежені сили та засоби саме на встановленні значимих для вирішення справи обставин і абстрагуватися від несуттєвих» [73, с. 65].

Кримінально-процесуальна характеристика регламентує отримання доказової інформації, а криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, маючи типові відомості про злочинну подію, оптимізує процес її одержання. Можна окреслити процес провадження дії за таким алгоритмом: від теоретичної моделі (криміналістична характеристика) через нормативно визначений алгоритм (кримінально-процесуальна характеристика), опосередковано даними про типові ознаки особи злочинця та особи потерпілого (кримінологічна характеристика) до визначення наявності чи відсутності в діяннях особи ознак складу кримінального правопорушення (кримінально-правова характеристика).

Вчені-криміналісти стверджують, що оперативно-розшукова характеристика тотожна криміналістичній характеристиці конкретного виду кримінального правопорушення. Але її потрібно доповнити відомостями, які б дозволили ефективніше використовувати цю категорію в оперативно-розшуковій діяльності. Науковці вважають, що першочергове значення для ефективної оперативно-розшукової діяльності щодо попередження та викриття кримінальних правопорушень має: типізовані дії злочинців щодо підготовки окремих видів кримінальних правопорушень; типові злочинні зв'язки; характерні прийоми протидії правоохоронним органам і здійсненню кримінального судочинства та ін. [74, с. 85].

Для успіху у розслідуванні кримінальних правопорушень, як зазначав професор І. Когутич, слідчим необхідні їхні розгорнуті криміналістичні характеристики [75, с. 19].

Криміналістична характеристика – це оригінальна наука, яка, розвиваючись, пройшла шлях від розрізнених окремих галузей до злагодженої системи знань. У ній втілюються останні досягнення науки і техніки у протидії злочинності, створюються ефективні засоби, прийоми та методи оперативно-розшукових працівників, слідчих прокурорів, суддів [76, с. 3]. Вона є комплексною категорією, а її виникнення було пов'язане з поглибленою розробкою методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень і формуванням теоретичних основ криміналістики [77].

З філософської сторони криміналістичну характеристику трактують як абстрактну інформаційну структуру кримінально-релевантної події певного виду, закономірно й детерміновано відображеної в реальному світі, а звідси з правових позицій – як ідеальну модель типових зв'язків і закономірно сформованих джерел доказової інформації, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень [78, с. 363].

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це відносно нова наукова категорія криміналістики, що посідає центральне місце в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Це результат наукового аналізу й узагальнення типових ознак певного виду або роду кримінальних правопорушень. Вона відображає кримінальне правопорушення і його складові елементи [79, с. 11-12]. Також вона є системою узагальнених теоретичних даних та розроблених на їхній основі наукових висновків і рекомендацій щодо найважливіших криміналістично значущих ознак розслідуваних суспільно-небезпечних діянь [75, с. 19].

Для розуміння сутності криміналістичної характеристики необхідно виходити з того, що в ній відображаються особливості певного виду

кримінальних правопорушень, які мають значення для їх виявлення і розкриття. Такі особливості називають криміналістично значущими.

Сутність криміналістичної характеристики полягає у тому, що вона розглядається як система, яка містить ознаки і дані про закономірні зв'язки слідів, які виражені відповідним ступенем імовірності, встановленої на підставі узагальнення даних і матеріалів кримінальних проваджень, та апробованих слідчою практикою. Такі дані виступають основою для побудови типових версій, що використовуються при вирішенні конкретних слідчих завдань, висуненні робочих версій. У криміналістиці вживались заходи щодо розробки систем визначення характерних особливостей особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, на підставі аналізу типових слідів, особливостей обстановки в аналогічних випадках.

Про криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, у загальнотеоретичному плані, можна говорити як про систему, що містить сукупність криміналістично значущих ознак. Таке вбачається з аналізу вже розроблених криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень окремих видів, їх науковому узагальненні, що становить основу для розвитку загального вчення про криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень [80].

Для організації швидкого, всебічного та об'єктивного провадження розслідування кримінальних проваджень є необхідною обізнаність з криміналістичними характеристиками. Інформувати слідчого відомостями про типові для певного виду чи групи кримінальних правопорушень ознаки є головне їхнє призначення [75, с. 19].

У 1966 року Л. Сергєєвим вперше згадано в дисертації про криміналістичну характеристику як елемент методики. Він спробував більш розширено надати визначення поняття «криміналістичної характеристики» через встановлення її елементів як сукупності ознак кримінального правопорушення та взаємозв'язки між цими елементами [81, с. 12].

Науковці по-різному трактують поняття «криміналістична характеристика». Одні (А. Колесниченко, Н. Яблоков, В. Комісаров) вважають, що криміналістична характеристика становить «систему відомостей (інформації)», «систему інформації», «систему наукової інформації» [82; 83]. Інші (І. Возгрин, Р. Благута, Є. Пряхін) вважають, що криміналістична характеристика – «систематизована сукупність даних» [84, с. 22], «система узагальнених фактичних даних і заснованих на них наукових висновків і рекомендацій» [85, с. 63], заснована на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки і вид, групу або конкретне кримінальне правопорушення, яка має на меті оптимізувати процес розкриття та розслідування кримінального правопорушення [71, с. 255].

А. Кустов вважав, що криміналістична характеристика може бути використана для розроблення рекомендацій з методики розслідування кримінальних правопорушень певних видів і груп, уніфікації та спрощення процесів доказування. Вона відіграє велику роль у визначенні кола типових основних питань, що підлягають першочерговому вирішенню при розслідуванні кримінальних правопорушень певного виду чи групи, побудові моделей механізму конкретного кримінального правопорушення, що розслідується та особи винного та потерпілого, виявленні обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, і прийняття заходів щодо їх усунення [86, с. 139].

В. Образцов зазначає, що криміналістична характеристика є результатом відповідних наукових досліджень та засобом вирішення певних теоретичних і методичних завдань, що сприяє більш успішній реалізації службової функції криміналістики, у тому числі підняттю рівня навчально-методичної роботи, що проводиться в слідчих апаратах, підвищенню якості рекомендацій, адресованих слідчо-оперативній практиці [87, с.7].

Варто виділити як окрему позицію думку А. Філіппова, А. Аленіна, Л. Каневського [88; 89; 90], які вважали, що криміналістична характеристика

кримінальних правопорушень – це сукупність особливостей, сукупний взаємозв'язок стійких особливостей, сукупність індивідуальних особливостей.

С. Вецкая та А. Облаков [91; 92] дотримуються думки, що криміналістична характеристика – це інформаційна модель, модель кримінальних ситуацій і супроводжувальних їх обставин.

На думку С. Кросарева, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень заснована на кримінально-правовій характеристиці й має складну, комплексну природу, що вбирає в себе необхідні відомості, важливі для розслідування певної категорії кримінальних правопорушень, які не дублюють при цьому інші юридичні характеристики. Також автор наголосив на тому, що відомості з інших наук в криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень видозмінюються, наповнюються новим змістом і призначені для криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень [93, с. 215].

С. Куємжиева розглядає криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень як одне з важливих інформаційних джерел для розслідування [94, с. 62].

В. Шиканов у криміналістичній характеристиці вбачає імовірну модель, що використовується слідчим як об'єктивна інформація [61, с. 357–361].

С. Єгоров криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень визначає як ідеалізований об'єкт початкового засобу пізнання, а кінцевий результат пізнання виражається у вигляді моделі злочинної діяльності [95, с. 32].

На нашу думку, найбільш вдале визначення криміналістичної характеристики запропонував Р. Белкін, який під нею розуміє результат наукового аналізу й узагальнення типових ознак певного виду або роду кримінальних правопорушень. Вона відображає кримінальне правопорушення і його складові елементи. Криміналістична характеристика – це система відомостей про криміналістично значущі ознаки кримінальних

правопорушень даного виду, що відображають закономірні зв'язки між ними, і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних кримінальних правопорушень. Призначення криміналістичної характеристики полягає в тому, що вона сприяє: 1) розробленню окремих методик розслідування; 2) побудові типових програм і моделей розслідування кримінальних правопорушень; 3) визначенню напрямку розслідування конкретного кримінального правопорушення. Ця характеристика слугує слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про даний вид кримінальних правопорушень. [58, с. 174-175].

П. Біленчук виділяє наступні функції криміналістичної характеристики:

- прикладна (її суть полягає в тому, що інформація про типові ознаки та їх зв'язки впливає на хід розкриття та розслідування кримінальних правопорушень;

- пізнавальна (її сутність полягає в тому, що криміналістична характеристика конкретного кримінального правопорушення виділяє її ознаки з навколишнього середовища і у такий спосіб допомагає суб'єкту пізнання (слідчому, оперативному працівнику) пізнавати об'єкт – кримінальне правопорушення);

- заміщення (полягає в тому, що правильно побудована криміналістична характеристика виду (групи) конкретного кримінального правопорушення є інформаційною моделлю, а тому заміщає оригінал – вид (групу) або конкретне кримінальне правопорушення, тим самим допомагає їх краще пізнавати);

- інформаційна (полягає в тому, що криміналістична характеристика виду (групи) конкретного кримінального правопорушення не тільки відображає вихідну інформацію про об'єкт пізнання, а й допомагає отримати нову інформацію про нього);

- прогностична (проявляється в тому, що на основі криміналістичної характеристики виду (групи) або конкретного кримінального правопорушення можна робити науково обґрунтовані прогнози (наприклад,

про імовірне місце вчинення кримінального правопорушення, прогнозувати кримінальне правопорушення та обставини, що його супроводжували тощо);

- організаційно-методична (полягає в тому, що криміналістична характеристика видів (груп) або конкретного кримінального правопорушення допомагає правильно вибрати методи розслідування і організувати роботу з кримінального провадження) [61, с. 366].

За допомогою засобів, прийомів і методів всіх розділів криміналістики збираються відомості для криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. Тому вона формується у результаті наукового вивчення і узагальнення усіх видів криміналістично значущої інформації, властивої різним видам кримінальних правопорушень.

Виходячи з цього, криміналістична характеристика кримінального правопорушення базується на даних вивчення залишених ним матеріальних та ідеальних слідів, як результату взаємодії його суб'єкта з іншими особами, матеріальними й іншими об'єктами навколишнього середовища, що вказують на криміналістично значимі ознаки кримінального правопорушення, особу правопорушника, різні обставини, в тому числі і опосередковано пов'язані з даним діянням, які мають важливе значення для розкриття кримінального правопорушення [62, с. 19].

З метою побудови криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень, для збору інформації, використовуються такі методи:

1. Документальний метод, що полягає у вивченні кримінальних проваджень та інших документальних джерел;
2. Біографічний метод, який полягає у збиранні і узагальненні відомостей біографічного характеру (при цьому інформаційними джерелами є автобіографії злочинців, щоденники, довідки лікувальних, навчальних і виховних установ тощо).
3. Метод аналізу результатів діяльності, що полягає у дослідженні суспільних результатів діяльності особи, що вивчається. За допомогою цього

методу збирають інформацію про інтереси, здібності, вміння і навички злочинця.

4. Метод експертних оцінок, який застосовують для вирішення найскладніших завдань.

5. Метод вивчення груп і колективів, що застосовують, наприклад, для з'ясування умов, за яких у злочинця сформувалися певні нахили і психічні відхилення тощо.

6. Опитування – метод збору криміналістичних даних, який ґрунтується на зверненні особи, що опитує, до респондента із запитаннями. Найбільш вагомим видом опитування є анкетування засуджених, працівників правоохоронних органів тощо [61, с. 369].

Враховуючи викладене, керуючись попередніми висновками, та спираючись на аналіз емпіричної бази, пропонуємо авторський зміст поняття «криміналістична характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи», під яким розуміємо комплекс даних про криміналістично значущі ознаки та властивості погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, що відображає закономірні зв'язки його елементів і слугує для побудови та перевірки слідчих версій в ході розкриття і розслідування кримінального правопорушення.

Щодо структури криміналістичної характеристики, то у криміналістичній літературі існують різні підходи щодо її визначення. У своїх наукових працях вчені-криміналісти виокремлюють від 4 до 17 елементів криміналістичної характеристики [96, с. 84, 85].

На думку Н. Селіванова, до криміналістичної характеристики входять елементи, що стосуються об'єкта злочинного посягання, способу й обставин кримінального правопорушення, його слідів об'єктивної сторони й особистості злочинця та ін. Ці елементи можуть поєднуватися між собою закономірними зв'язками [97, с. 56].

Щодо елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, Р. Белкін виділив таку типову схему: дані про кримінально-

правову кваліфікацію кримінального правопорушення; кримінологічні дані про особу типового злочинця та типової жертви кримінального правопорушення, про типову обстановку вчинення кримінального правопорушення, типовий предмет посягання; типові способи вчинення і приховання даного виду кримінального правопорушення та типової слідової картини, характерної для застосування того чи іншого способу [98, с. 764].

О. Баєв пише, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це система елементів окремого виду кримінальних правопорушень, значущих для розслідування конкретних кримінальних правопорушень цього виду, і взаємозв'язків між цими елементами. До таких елементів (окрім механізму слідоутворення) у криміналістичній характеристиці зазвичай відносять дані про різновиди способів учинення цих кримінальних правопорушень, їх приховування, особу злочинців, мотив, місце та час учинення кримінальних правопорушень, віктимологічні особливості потерпілих і низку інших елементів [99, с. 247].

До основних елементів криміналістичної характеристики В. Шепітько відносить: 1) спосіб вчинення злочину; 2) місце та обстановка; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особа потерпілого; 7) особа злочинця; 8) сліди злочину (у широкому розумінні) [100, с.121].

Р. Чупахін до елементів відносить комплекс типових даних про: підготовку до вчинення кримінального правопорушення; способи вчинення; характер дій; способи приховування кримінального правопорушення; обстановку вчинення кримінального правопорушення; предмет кримінального правопорушення; сліди; особисті якості суб'єктів [101, с. 19].

Б. Щур називає такі елементи криміналістичної характеристики: 1) спосіб кримінального правопорушення (спосіб приготування, спосіб учинення, спосіб приховування кримінального правопорушення); 2) предмет злочинного посягання; 3) умови вчинення кримінального правопорушення (час, місце, обстановка); 4) знаряддя та засоби вчинення кримінального

правопорушення; 5) особа злочинця; 6) особа потерпілого (жертви); 7) сліди кримінального правопорушення. Як зазначає науковець, не всі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень «працюють» однаково, одні з них можуть набувати першорядного значення, інші, відходити на другий план або взагалі не мати ніякого значення (втрачати своє практичне значення) [102, с.174, 181-182].

Після здійснення аналізу наукових джерел вбачається, що вчені-криміналісти виокремлюють різні елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Відрізняються не тільки кількісні елементи, а й якісні. Тому в спеціальних літературних джерелах зазначається, що одним із найбільш дискусійних у теорії криміналістичної характеристики є питання про кількісний і якісний склад її елементів, тобто криміналістично значущі ознаки, які повинні складати ядро криміналістичної характеристики [103, с. 244, 245].

Елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень пов'язані між собою. Вони мають кореляційні зв'язки (ймовірні залежності). Коли існують одні ознаки, слідчий може припустити існування інших (наприклад, за слідами, залишеними на місці події, можливо припустити професійні навички злочинця, його вік, стать, аномалії психіки та ін.). У цьому полягає значущість криміналістичної характеристики, її практична роль [79, с. 12-13].

Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи передбачена ст. 398 КК України. Аналізуючи ознаки вказаного кримінального правопорушення, пропонуємо детально розглянути елементи криміналістичної характеристики, які, на нашу думку, є найбільш важливими для їх використання у практичній діяльності слідчого.

Провідне місце у процесі вчинення кримінального правопорушення займає реалізація сформованого злочинного наміру, що втілюється в окремих практичних діях суб'єкта – способах вчинення кримінального правопорушення. Безсумнівно, що основним елементом у злочинній

поведінці є спосіб вчинення кримінального правопорушення, що є головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події. Вивчаючи характер актів поведінки, слідчий може вийти на встановлення мотиву і мети кримінального правопорушення, визначити шлях для встановлення психологічного контакту з обвинуваченим, обрати для конкретного випадку тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій і вирішити багато інших криміналістичних завдань.

У криміналістиці спосіб вчинення кримінальних правопорушень розглядається як обов'язковий, центральний елемент криміналістичної характеристики [104, с. 194; 61, с. 47], і його розуміння значною мірою відрізняється від кримінально-правового. Це зумовлено, передусім, розходженням об'єктів дослідження та задач, на які вони спрямовані.

М. Даньшин зазначає, що у криміналістиці спосіб вчинення кримінального правопорушення та інформація про нього, є основою для об'єднання окремих видів кримінальних правопорушень, виявлення взаємозв'язку між структурними елементами характеристики; розробки особливостей тактики проведення слідчих (розшукових) дій; прогнозування механізму вчинення конкретного виду кримінальних правопорушень; розмежування схожих складів кримінального правопорушення [105, с. 84].

Ми погоджуємося із науковцями, які вважають, що спосіб вчинення кримінального правопорушення у криміналістичному значенні – це об'єктивно і суб'єктивно зумовлена система поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення ним кримінального правопорушення, що залишає різного роду характерні сліди зовні, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів уявити сутність події, що відбулася, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані. Найповніше відомості про способи вчинення кримінальних правопорушень концентруються, групуються і узагальнюються в конкретних методиках розслідування кримінальних правопорушень [106, с.177178].

Встановлення способу вчинення кримінального правопорушення дозволяє зробити висновок про суспільну небезпеку, а також про умови, які сприяли його вчиненню. Значення способу вчинення кримінального правопорушення дає можливість встановити подію кримінального правопорушення, осіб, що брали у цьому участь, матеріальний збиток, суму названого прибутку, розмір неправомірної вигоди, канали придбання і збуту матеріальних цінностей тощо. Виявлення способу вчинення кримінального правопорушення має значення для визначення напряму і заходів пошуку імовірних слідів злочинної діяльності (висунення версій, планування і організація пошукової роботи тощо) [107, с. 72].

Вибір способу вчинення кримінального правопорушення конкретними особами зумовлений суб'єктивними і об'єктивними чинниками, які вказують на досконале володіння знаннями більшості способів вчинення конкретного виду кримінального правопорушення; існування специфічних навиків; існування співучасників; особливості предмета злочинного посягання; умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Структура способу кримінального правопорушення охоплює способи готування до злочинного діяння; способи його вчинення; способи приховування (маскування).

Спосіб учинення кримінального правопорушення свідчить про те, як, яким способом особа вчиняє суспільно-небезпечне діяння, які прийоми, методи і засоби вона застосовує для цього. Спосіб учинення кримінального правопорушення характерний, насамперед, для кримінально-протиправної дії як активної, вольової суспільно-небезпечної поведінки особи. Дані про спосіб вчинення кримінального правопорушення дають змогу повно встановити сліди, їх локалізацію, особливості механізму слідоутворення [108, с. 183–184]. Типовими способами вчинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, діяльність яких пов'язана з наданням правової допомоги, можуть бути: погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна захисника чи представника особи або їх

близьких родичів; нанесення тілесних ушкоджень (легких, середньої тяжкості, тяжких) захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам.

Погрози можуть бути передані: 1) віч-на-віч; 2) через інших осіб; 3) у письмовій формі. Найчастіше погрози висловлюються в усній формі безпосередньо віч-на-віч особі, діяльність якої пов'язана із наданням правової допомоги. Рідше – по телефону або письмово. Проведений аналіз слідчо-судової практики свідчить, що погрози можуть містити як одну або кілька (убивство, нанесення тілесних ушкоджень, знищення або пошкодження майна) дій в їх варіаціях, так і всі одночасно. Варто зауважити, що погрози, як правило, не мають у собі стадій підготовки та приховування. Винятками є випадки, коли особа здійснює погрозу заздалегідь, обираючи час, місце, спосіб погроз, підшукує осіб, через яких їх передає, тощо.

Типовими способами нанесення тілесних ушкоджень є нанесення тілесних ушкоджень руками та ногами; нанесення тілесних ушкоджень спеціально заздалегідь підібраними предметами; нанесення тілесних ушкоджень предметами, що підібрані на місці події [58, с. 175].

Тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних.

Тілесні ушкодження поділяються на легкі тілесні ушкодження, середньої тяжкості та тяжкі.

Ознаками легкого тілесного ушкодження є: а) короткочасний розлад здоров'я; б) незначна стійка втрата працездатності. Короткочасним належить вважати розлад здоров'я тривалістю понад шести днів, але не більше як три тижні (21 день). Під незначною стійкою втратою працездатності належить розуміти втрату загальної працездатності до 10%.

Легке тілесне ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності, – це ушкодження, що має незначні скороминучі наслідки, тривалістю не більш як шість днів.

Ознаками ушкодження середньої тяжкості є: а) відсутність небезпеки для життя; б) відсутність наслідків, що відповідають ознакам тілесних ушкоджень; в) тривалий розлад здоров'я; г) стійка втрата працездатності менш ніж на третину. Тривалим належить вважати розлад здоров'я терміном понад 3 тижні (більш як 21 день). Під стійкою втратою працездатності менш як на одну третину належить розуміти втрату загальної працездатності від 10% до 33%.

Ознаками тяжкого тілесного ушкодження є: а) небезпека для життя в момент заподіяння; б) втрата будь-якого органа або його функцій; в) психічна хвороба; г) розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину; д) переривання вагітності; е) не виправне знівечення обличчя; є) каліцтво статевих органів [109].

Для визначених способів характерні як стадія підготовки, так і стадія приховання кримінального правопорушення. Підготовчі дії при погрозі або насильстві щодо захисника чи представника особи найчастіше полягають у підшуванні співучасників та знарядь нанесення тілесних ушкоджень, виборі місця та часу вчинення кримінального правопорушення.

Спосіб (або способи) приховування кримінальних правопорушень, як сукупність прийомів, спрямованих на протидію правоохоронним органам по боротьбі зі злочинністю, є частиною злочинної діяльності й здійснюється у процесі вчинення кримінального правопорушення або після нього. Спосіб приховування кримінального правопорушення пов'язаний зі способами його вчинення і певною мірою показує діяльність злочинця, пов'язану з учиненням кримінального правопорушення.

Р. Белкін, вважає, що «приховування злочину» – це діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямована на перешкоджання розслідуванню шляхом приховування, знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину і злочинця та їх носіїв» [110, с. 364].

Приховання погрози або насильства щодо захисника чи представника особи характеризуються такими діями, як створення алібі, знищення знарядь кримінального правопорушення тощо.

Місце та обстановка вчинення кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристики дає змогу відповісти на запитання: «Де саме вчинено кримінальне правопорушення?». Під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення слід врахувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до кримінального правопорушення; б) місце безпосереднього вчинення кримінального правопорушення; в) місце, де залишені сліди злочинного посягання; г) місце приховування слідів кримінального правопорушення, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання. Ознаки місця кримінального правопорушення визначаються видом посягання та його способом.

Обстановка місця вчинення кримінального правопорушення – це частина матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємини між ними. Обстановка як сукупність матеріальних об'єктів на місці кримінального правопорушення відображає механізм злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників [108, с. 184].

Місце вчинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, як правило, пов'язане з місцем перебування осіб, стосовно яких вчиняється кримінальне правопорушення. Цими місцями найчастіше є: приміщення суду, службові кабінети, зали судових засідань, офіси захисників, квартири, будинки, вулиця. Окрім того, непоодинокими є випадки, коли місце вчинення кримінального правопорушення було пов'язане з маршрутом пересування потерпілої особи.

Час вчинення кримінального правопорушення часто пов'язаний з часом та процедурою розгляду кримінальних, цивільних, адміністративних проваджень. Найчастіше такі кримінальні правопорушення мають місце під час або після розгляду кримінальних та цивільних проваджень. Результати

проведеного дослідження свідчать про те, що більше половини таких кримінальних правопорушень були вчинені відразу після оголошення судом обвинувального вироку в залі судового засідання [59, с. 78].

Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи може здійснюватися як в денний, так і у вечірній та нічний час. Тривалість проміжку часу, під час якого здійснюються дії, передбачені ст. 398 КК України, багато в чому залежить від особистості злочинця та особистісних якостей потерпілого [111 с. 54]. Час впливає на всі етапи виникнення, існування і використання доказової інформації. Врахування впливу часового фактора у процесі розслідування дає змогу: визначити час події кримінального правопорушення; встановити часові зв'язки між фактами; з'ясувати черговість подій, дій або фактів; обчислити тривалість різних подій та інше [108, с. 184].

Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи, вважається завершеним з моменту висловлення погрози і сприйняття її потерпілим (ч. 1 ст. 398) та з моменту заподіяння відповідних тілесних ушкоджень (ч. 2, ч. 3 ст. 398).

Знаряддя вчинення кримінального правопорушення – це предмети, використовуючи які особа вчиняє фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти. Засоби вчинення кримінального правопорушення – це предмети матеріального світу, що застосовуються злочинцем при вчиненні суспільно небезпечного діяння [112, с. 144–145].

У криміналістиці існує співвідношення та взаємозв'язок знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення. Для вирішення питання про віднесення певного предмета до знарядь кримінального правопорушення необхідно врахувати, чи стосується він безпосередньо до виконання дій, що утворюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Якщо предмет використовується під час вчинення цих дій, то він буде знаряддям вчинення кримінального правопорушення, якщо ж під час яких-

небудь інших, пов'язаних із кримінальним правопорушенням, дій – засобом [113, с. 185].

Знаряддями для вчинення дій з погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можуть бути різноманітні кийки, палиці, холодна та вогнепальна зброя тощо.

Потерпілими від досліджуваного нами кримінального правопорушення можуть бути: 1) захисник; 2) представник особи; 3) їх близькі родичі [114]. Відповідно до ст. 45 КПК «захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)»; п.1 ч.1 ст.3 КПК України «близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювачі чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі» [115]; ч. 2 ст. 44 КПК України «законний представник – батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності - опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний» [114].

Як влучно зазначає А. Шмонін, суб'єкт кримінального правопорушення є «основним взаємодіючим елементом злочинної події», бо саме під впливом його дій настає злочинний результат, а саме зміни в окремих елементах злочинної події – об'єкті (предметі), засобах кримінального правопорушення. Окремі елементи злочинного результату знаходяться у взаємозв'язку з властивостями злочинця, знаряддями і засобами кримінального

правопорушення, способом вчинення кримінального правопорушення, особливостями обстановки [116, с. 171-172].

Як сприймати поняття «особистість злочинця», пропонує В. Бедь. На його думку, в окремому правопорушникові не можна абсолютизувати будь-які злочинні його особливості. Але у кожного злочинця є спільні ознаки, які характерні для всіх злочинців певної категорії. Особистість злочинця не просто відображає зовнішні умови життєдіяльності, але є активною стороною взаємодії з тим чи іншим середовищем [117, с. 150].

А. Шеремета стверджує, що особа злочинця – це поняття широке, містить опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі та використовуються для розкриття і розслідування кримінального правопорушення, пошуку злочинця, його ідентифікації та викриття у вчиненому кримінальному правопорушенні [118, с. 345]. Такої ж думки дотримується М. Салтевський, при цьому зазначаючи, що до таких властивостей людини належать: фізичні, біологічні і соціальні [119, с. 422].

І. Герасімов зазначає, що при вивченні слідчої та судової практики (вікових, психологічних, фізичних та ін. особливостей особистості і поведінки), можна дати відповідь на питання: особи якого віку частіше вчиняють ті чи інші кримінальні правопорушення, які вони мають психічні особливості, яка у них соціальна характеристика [120, с. 347].

Є. Пряхін наголошує на тому, що типова особа злочинця (як і типова особа потерпілого) є системою соціально-демографічних показників (стать, вік, освіта, місце праці, навчання, роботи, сімейний стан, судимість тощо), які дають можливість сформувати комплексний портрет особи у суспільстві. Також науковець вважає, що така інформація може впливати на хід розслідування чи призначення покарання [71, с. 256].

Ми вважаємо, що відомості про типову особу злочинця повинні вказувати як на соціально-біологічні, так і соціально-демографічні показники особи, оскільки через свої соціально-біологічні показники людина

відображається у матеріальному середовищі, а соціально-демографічні властивості, зокрема, сприяють вибору предмета та способу вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Особа злочинця – це найбільш широке поняття, що відображає соціальну сутність особистості; складний комплекс, який характеризує ознаки, властивості, зв'язки, взаємини, моральний і духовний світ людини у взаємодії з соціальними та індивідуальними життєвими умовами, що певним чином позначалися на процесі учинення і приховування кримінального правопорушення [121, с. 21].

Здійснюючи характеристику особи злочинця під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, можна зазначити, що вказане кримінальне правопорушення найчастіше вчиняється чоловіками, освітній рівень яких невисокий. Отже, серед осіб, які були засуджені за такий злочин, 20% становили особи з неповною середньою освітою, 41% – із середньою освітою, 33% – із середньою спеціальною освітою, 6% – вищою. Такі особи, як правило, вже були раніше засуджені (79 %) за насильницькі та корисливі кримінальні правопорушення. За характером особи, котрі вчиняють кримінальні правопорушення щодо осіб, діяльність яких пов'язана з наданням правової допомоги, є неврівноваженими, нетерпимими, агресивними, жорстокими. Мотивами вчинення таких кримінальних правопорушень найчастіше є помста, залякування.

У криміналістиці сліди класифікуються за різними ознаками. Наприклад, трасологічні сліди прийнято поділяти на три види: сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини. Сліди-предмети – це всі матеріальні предмети, які мають стійку зовнішню форму (недопалок, шапка, носова хустка, ніж, гільза, залишені на місці події, а також частини цілого). Сліди-відображення – це матеріальні копії слідоутворюючих об'єктів, локальні і периферичні. Сліди-речовини – частини (об'єми) цілого: сипучої, рідкої, газоподібної речовини (пляма крові, частки пилу, бруду, барвника, запахової речовини тощо).

Часто сліди за механізмом їх утворення поділяють на статичні і динамічні. М. Салтевський вважає такий поділ некоректний, оскільки статика – це спокій, а практично всі сліди динамічні. Навіть нерухомий на землі камінь під власною силою ваги рухається вниз і утворює об'ємний слід. Будь-який слід виникає внаслідок руху слідоутворюючого або слідосприймаючого об'єкта [122, с. 90].

Будь-яке кримінальне правопорушення виникає, розвивається і закінчується в матеріальному середовищі. Тому зміни, що утворюються в матеріальному середовищі як наслідок кримінального правопорушення, містять криміналістичну інформацію і використовуються в розслідуванні як джерела доказів. Отже, сліди кримінального правопорушення можна поділити на три групи: сліди людини, засобів учинення кримінального правопорушення і сліди матеріального середовища.

Перша група – найбільш розгалужена, оскільки сліди людини в криміналістиці найбільше розроблені і є найбільш поширеними джерелами доказів. За видом відображення цей клас розділений на сліди психологічного і матеріального відображення, а матеріальні – на сліди-відображення і сліди-речовини. Сліди-відображення названі через слідоутворюючі об'єкти людини як фізичного тіла: зовнішність, тобто форма, розмір; шкірний покрив обличчя, руки, ноги, нігті, зуби, а також сліди-відображення навичок людини як суб'єкта діяльності. Матеріальні сліди як вид розділені на сліди-відображення і сліди-речовини, тобто на роди, при цьому речовини поділяються на частки і виділення. Частки – це частини людини як фізичного тіла, біологічна тканина – шкіра, волосся, кров, сперма, кістки. Вони відрізняються від виділень, продуктів життєдіяльності організму людини.

Друга група – сліди засобів учинення кримінального правопорушення – менш об'ємний і розкритий лише перерахуванням видів і родів слідоутворюючих об'єктів.

Третя група – сліди матеріального середовища, що є сполученням слідів першої і другої групи. Третя група поєднує всі матеріальні та ідеальні сліди,

які слід розуміти як зміни просторових характеристик об'єктів, їх форми, розміру, розташування, кольору, внутрішніх якостей, технологічних процедур, машин, систем, нарешті, поведінки живих об'єктів.

Типовими слідами вчинення кримінального правопорушення вважаються будь-які зміни середовища, що виникли в результаті вчинення в такому середовищі кримінального правопорушення. Виходячи із способів вчинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, можна сказати, що типові сліди вказаного кримінального правопорушення різноманітні, тому їх можна поділити на такі групи:

- сліди тілесних ушкоджень (садна, синці, рани, забої, переломи, черепно-мозкові травми, пошкодження внутрішніх органів, різані, колоті, рубані, пиляні рани);

- сліди боротьби;

- інтелектуальні сліди;

- сліди людини (рук, ніг, інші);

- сліди використання знаряддя кримінального правопорушення;

- можливі виділення людського організму (слина, кров, сеча, елементи пошкоджених органів потерпілого та ін.)

- різноманітні предмети потерпілого або нападника (носильні предмети, елементи одягу, взуття тощо);

- сліди транспортних засобів;

- предмети довкілля (пляшки, залишки цигарок, частини ґрунту, фарби, мастило тощо).

- документи (записки з погрозами, рішення суду тощо) [58, с. 177].

Для даної категорії кримінальних правопорушень найбільш характерними є сліди механічної взаємодії на тілі як потерпілої особи, так і нападника, в результаті чого залишаються сліди крові як на самих цих особах, так і на їхньому одязі, знарядді кримінального правопорушення, на предметах навколишньої обстановки. Сліди крові на тілі, одязі чи на предметах довкілля свідчать про положення тіла потерпілого в момент

заподіяння тілесних ушкоджень, часу їх заподіяння, механізм та знаряддя кримінального правопорушення.

При ушкодженні колючими предметами утворюються рани, які називають колотими. Колючий предмет пошкоджує шкіру своїм гострим кінцем, проходить у тіло, розриваючи при цьому тканини своїми боковими стінками. При взаємодії тканин одягу з колючими предметами вони спочатку розсовуються в боки, а вже потім розриваються. Іноді спостерігається пасок забруднення, витягування ниток, кінці яких нерівні, розкошлані та вирвані назовні.

Ушкодження рубаючим предметом найчастіше зустрічаються у вигляді пошкодження кінцівок та голови. Особливості ушкоджень рубаючими предметами – пошкодження кісткової тканини. Коли діють на одяг рубаючими предметами, то він може бути розсічений, але це залежить від гостроти леза та кута взаємодії.

Ушкодження пиляючими предметами характеризуються різною глибиною, краї ран дрібно нерівні, на кінцях ран утворюються розриви. Пошкодження одягу мають нерівні, розкошлані кінці розриву.

Вогнепальні поранення бувають кульовими, дробовими та осколковими. Типовими морфологічними проявами вогнепального поранення є вхідний отвір, раневий канал та вихідне вогнепальне поранення. Характер ушкоджень та слідів на них залежить від дистанції пострілу. Так, при близькому пострілі на одязі чи шкірі людини залишаються сліди кіптяви у вигляді темно-сірого, коричневого або чорного нашарування від центру пошкодження, і чим більша відстань пострілу, тим менше нашарування кіптяви [123].

Відзначимо, що при вчиненні досліджуваного кримінального правопорушення найчастіше залишаються ідеальні сліди, під якими розуміють сліди-відображення у свідомості людей і збережену в їхній пам'яті криміналістично значущу інформацію. Серед осіб, які спостерігали кримінальне правопорушення, що вчиняються стосовно осіб, діяльність яких

пов'язана з наданням правової допомоги, можна виділити працівників суду, відвідувачів суду, перехожих, сусідів тощо.

Висновки до розділу 1

1. Відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи формувалась під впливом різних політичних процесів, які відбувались у державі в ході її історичного розвитку. Важливим підґрунтям для розробки пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального закону, що зумовлює актуальність цієї проблеми було з'ясування історичного досвіду законодавчого закріплення у джерелах кримінального права відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи. Після здійснення аналізу та опрацювання матеріалів можна виділили такі етапи історичного розвитку кримінального законодавства щодо посягання на права і свободи осіб, що брали участь у судочинстві в Україні: I етап (XI-XVII століття) – давньоруський; II етап (XVII століття – 1917 рік) – імперський; III етап (1917-1991 роки) – радянський; IV етап (1991 рік – до сьогодні) – сучасний (часи незалежної України).

2. Аналіз судово-слідчої практики показує, що здебільшого захисник чи представник особи стає жертвою кримінального правопорушення під час здійснення діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги. Такі діяння носять переважно насильницький характер і вчиняються як під час безпосереднього виконання потерпілими своїх обов'язків, пов'язаних з наданням правової допомоги, так і після їх виконання, що додатково підкреслює суспільну небезпечність цих діянь.

3. Криміналістична характеристика має практичне значення під час виявлення та розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Обранню слідчим оптимальної системи слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів для

розкриття вказаного кримінального правопорушення відбувається під час зіставлення ознак кримінального правопорушення, що розслідується, з ознаками відповідного елемента криміналістичної характеристики

4. Типовими елементами криміналістичної характеристики погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є: спосіб вчинення кримінального правопорушення; місце, обстановка і час вчинення кримінального правопорушення; знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення; особа потерпілого; особа злочинця; слідова картина.

РОЗДІЛ 2

ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХІЗ ПОГРОЗОЮ АБО НАСИЛЬСТВОМ ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

2.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень виникають умови, які зобов'язують слідчого до вибору напряму діяльності. Для розуміння умов, що утворюють обстановку, у якій він діє, дозволяє визначити завдання, які потрібно вирішити, обрати види процесуальних та організаційних дій, тактику і послідовність їх виконання для досягнення мети кримінального провадження.

Розробка системи методичних рекомендацій традиційно провадиться щодо конкретної слідчої ситуації або певної їх групи. Тому важливим є окреслення типових слідчих ситуацій, які найчастіше виникають на момент ухвалення рішення про початок кримінального провадження, під час початкового та наступного етапів розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

У криміналістичній науці відсутній єдиний підхід до розуміння поняття, суті, змісту, наповненості та видів слідчих ситуацій, про що точаться постійні суперечки у наукових колах серед криміналістів.

Провідні українські та російські учені в наукових працях досліджували поняття та класифікацію слідчої ситуації, а саме: О. Баєв, О. Батюк, В. Бахін, Р. Белкін, О. Васильєв, С. Веліканов, І. Возгріна, Т. Волчецька, І. Герасимов, В. Гончаренко, Л. Драпкін, В. Журавель, Н. Клименко, О.

Колесніченко, В. Коновалова, В. Лукашевич, Г. Матусовський, М. Салтевський, В. Шепітько, М. Яблоков та ін.

У багатьох галузях наукового знання термін «ситуація» використовується у різних значеннях. В етимологічному аспекті ситуація – це сукупність обставин, становище, обстановка [124, с. 662]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначено, що ситуація – це сукупність умов та обставин, що утворюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей [125, с. 1127].

Т. Волчецька під ситуацією в загальнометодологічному значенні розуміє «обстановку, становище, які склалися в результаті збігу будь-яких обставин», у прикладному аспекті – «обстановку, яка оцінюється суб'єктом для прийняття рішення за її оптимальної трансформації», а з пізнавальних позицій – «стан її складових компонентів у конкретно визначений момент (зріз) часу» [126, с. 45, 49]. М. Салтевський вказує, що, з одного боку, слідча ситуація – це об'єктивна реальність (матеріальні й ідеальні джерела), а з іншого, – система, пізнана суб'єктом доказування на цей момент. [127, с. 87].

У широкому та вузькому розумінні слідчу ситуацію пропонує розглядати В. Шепітько. У широкому – слідча ситуація є сукупністю всіх умов, що ґрунтуються на розслідуванні та визначають його особливості. У вузькому (більш практично спрямованому) слідча ситуація – це характеристика інформаційних даних, які є в розпорядженні слідства на конкретному етапі розслідування [128, с. 264–265]. В. Мозяков стверджує, що поняття слідчої ситуації здається простим і інтуїтивно абсолютно зрозумілим. Але саме навколо нього вже впродовж кількох десятиліть точиться гостра дискусія. Справа в тому, що це не просто теоретичне питання, на якому вчені відточують свою майстерність. Його рішення суттєво впливає на практику, оскільки впливає на організацію та оцінку всього розслідування. Працюючи над кримінальним провадженням, слідчий постійно зіштовхується з цілою низкою реальних фактів, але лише деяка їх частина має стосунок до розслідуваного правопорушення [129, с. 426]. І.

Герасимов визначає слідчу ситуацію як: «...сукупність доказової, тактичної, методичної, організаційної інформації, включаючи в неї окремі елементи обстановки, у якій здійснюється розслідування» [130, с. 64]. На думку І. Когутича та А. Шеремети, слідча ситуація – це непізнана матеріальна реальність, яка містить потенційну інформацію щодо події кримінального правопорушення, для введення в процес доказування якої необхідний суб'єкт пізнання, котрий дослідить її та сформує слідчу ситуацію, яка є пізнавальною проблемою. У пізнавально-матеріалістичному аспекті слідча ситуація – це оціночна сукупність матеріальних та ідеальних джерел, які виникають на конкретний момент розслідування та зумовлюють вибір слідчим відповідного тактичного рішення для досягнення проміжних завдань чи кінцевої мети – встановлення істини у кримінальному провадженні. Тобто слідча ситуація – це «пізнана слідчим сукупність умов, в яких у даний момент здійснюється розслідування» [131, с. 301302; 118, с. 232].

Ми погоджуємось із визначенням, яке запропонував О. Колесніченко: «Слідча ситуація – об'єктивно виникаюче в ході розслідування становище, що зумовлюється фактичними даними, які визначають напрям розслідування; при цьому вона визначається наявністю доказів на цьому етапі розслідування і конкретних завдань з їх перевірки і подальшого збирання» [132, с. 16].

Здійснивши порівняльний аналіз поняття слідчої ситуації, можна зробити висновок, що більшість науковців слідчу ситуацію визначають за одним із трьох варіантів: 1) як обстановку розслідування; 2) як доказово-інформаційний стан розслідування; 3) як обстановку і стан розслідування. Всі дослідники виділяють важливі ознаки категорії «слідча ситуація»: її об'єктивність (незалежність) від органу розслідування, визначальність щодо його планування та провадження, зв'язок із масивом доказової бази на певному етапі розслідування.

Ми вважаємо, що слідчу ситуацію потрібно визначати як динамічну сукупність інформаційних, психологічних, тактичних, процесуальних, організаційно-технічних компонентів, яка сформувалась на певний момент

розслідування, визначає основні його напрями та зумовлює ухвалення відповідних процесуальних, організаційних, тактичних рішень і вибір способу дії.

Щодо індивідуальності слідчих ситуацій та можливість їх типізації на підставі якогось її одного чи декількох компонентів зазначають такі науковці: Р. Белкін [133, с. 526; 134, с. 143], О. Волинський [62, с. 162], Є. Іщенко та А. Топорков [135, с. 317, 346], В. Шепітько [136, с. 282], В. Маркусь [137, с. 276], В. Мозяков [129, с. 428], В. Колдін [138, с. 167], В. Шевчук [139, с. 66;], Р. Степанюк [140, с. 149].

Погоджуємось із думкою І. Герасімова та Л. Драпкіна, котрі стверджують, що «типові слідчі ситуації є результатом ситуаційного узагальнення визначеної категорії кримінальних проваджень і побудови типових моделей, що описують суттєві ознаки, загальні для визначеної класифікаційної групи конкретних ситуацій» [141, с. 52].

Трактування типової слідчої ситуації найбільш чітко, на нашу думку, запропонував Р. Степанюк, який під нею розумів «сформульовану на підставі аналізу практики розслідування певної категорії кримінальних правопорушень абстраговану штучну модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини кримінального правопорушення й обстановку, що склалась на відповідному етапі розслідування» [140, с. 150; 142, с. 111, 114].

Р. Степанюк також здійснив поділ інформаційних компонентів для типізації слідчих ситуацій на дві групи: інформацію про окремі обставини кримінального правопорушення (особу, котра вчинила кримінальне правопорушення, спосіб, сліди кримінального правопорушення, предмет посягання і розмір заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, зв'язки з іншими кримінальними правопорушеннями) та інформацію про найбільш значущі обставини (стан) розслідування (джерела інформації про подію, що може виявитись злочинною, ступеня поінформованості запідозрених осіб про виявлення ознак кримінального правопорушення

(наявність або відсутність фактору раптовості), наявності протидії розслідуванню, стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних щодо повідомленої підозри та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатись у процес розслідування) [140, с. 151, 153-154; 142, с. 111, 113, 114].

Поняття слідчої ситуації, яке використовується у криміналістиці є узагальненим і охоплює два поняття:

- типова слідча ситуація – це сукупність інформації, яка найбільш характерна для певного етапу розслідування у кримінальних провадженнях окремих категорій;

- конкретна слідча ситуація – це сукупність всіх умов, в яких здійснюється розслідування в певний його момент, і включає в себе компоненти інформаційного, процесуального, психологічного, тактичного та матеріально-технічного характеру [143, с.203].

Здійснення типізації слідчих ситуацій дозволяє:

- висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії і скоректувати напрями наступного ходу розслідування у потрібному для кримінального провадження напрямку;

- окреслити оптимальний набір слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій і цілеспрямовану їх черговість з метою належного розвитку ситуації;

- звести до мінімуму число методичних рішень слідчого, оснований на пробах і можливих помилках [144, с.13-14].

В основі побудови окремих криміналістичних методик лежать типові ситуації, які характеризуються спільними груповими ознаками і відносною повторюваністю. Як зазначає А. Волобуєв, поняття типової слідчої ситуації з часом все більш часто використовується для забезпечення чіткої структуризації окремих методик розслідування в тісному поєднанні з поняттям етапу розслідування, що підвищує практичну спрямованість наукових досліджень. Формування переліку типових слідчих ситуацій для

кожного етапу розслідування робить більш чіткою структуру відповідної методики розслідування [143, с.203204].

Мета типізації слідчих ситуацій у розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, – використання їхньої класифікації для створення та побудови типових комплексів моделей слідчих дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій під час розслідування кримінальних правопорушень означеної категорії. Типові слідчі ситуації є структурною частиною досудового розслідування у кримінальних провадженнях про кримінальні провадження у сфері досліджуваного нами кримінального правопорушення. При вирішенні цього завдання необхідно дотримуватись правил типізації, що проходить три основних етапи: 1) встановлення сукупності однорідних об'єктів для визначення їхніх загальних ознак; 2) виділення однотипних об'єктів у сукупності; 3) визначення комплексів слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційно-технічних заходів для успішного розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері правосуддя. Наголосимо, що джерелами типових слідчих ситуацій є практика розслідування кримінальних правопорушень у сфері правосуддя та розроблені у криміналістиці методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Важливим для розслідування кримінального провадження є визначення вихідної ситуації на початковому етапі розслідування. О. Резван стверджує, що вихідною може бути тільки інформація про подію, а ситуація існує реально і змінюється під впливом різного роду умов, факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру, пізнання яких дає можливість висунути найбільш реальні версії і визначити шляхи вирішення встановлення істини [145, с. 8-9].

О. Валласк також вважає, що важливе значення для наступної організації процесу розслідування має слідча ситуація, що складається саме на початковому етапі та яка «характеризується неповнотою інформації, обмеженістю часу для прийняття найважливіших процесуальних рішень, множинністю версій, нерідко, відсутністю достатнього досвіду і знань у

суб'єктів розслідування». На цьому етапі слідчий аналізує вихідну інформацію, висуває слідчі версії, формулює загальні й часткові завдання розслідування, визначає необхідні сили, засоби і способи вирішення цих завдань, планує хід подальшого розслідування [146, с. 135]. Вихідна типова слідча ситуація – це елемент методики розслідування кримінальних правопорушень, що відображає типово повторюваний обсяг інформації про вчинення кримінального правопорушення певного виду, що міститься в первинних матеріалах, що зумовлює систему і послідовність вирішення завдань розслідування [147, с. 57].

В. Кікінчук стверджує, що саме вибір правильної послідовності тих чи інших процесуальних, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій в умовах, що склалися безпосередньо під час виявлення будь-якого кримінального правопорушення, надасть змогу зменшити статистичні показники порушення встановлених чинним законодавством процесуальних термінів їх розслідування, тобто є запорукою швидкого, ефективного, повного, результативного та неупередженого розслідування [148, с. 131].

О. Головін під вихідною слідчою ситуацією розуміє «динамічно змінювану обстановку, в якій здійснюється діяльність слідчого з розкриття та розслідування кримінального правопорушення, що складається з моменту надходження до правоохоронного органу заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення і до закінчення проведення первинних (у т. ч. невідкладних) слідчих та інших процесуальних дій, тактичних операцій [149, с. 237].

Для практичного застосування знань про слідчі ситуації необхідним є проведення їх класифікації.

На думку Р. Белкіна, «обґрунтованим є розподіл ситуацій на типові і специфічні; початкові, проміжні і кінцеві; безконфліктні і конфліктні. Все це окремі класифікації, оскільки в їх основі лежить якась одна ознака ситуації. Підставою для загальної класифікації слідчих ситуацій є їх якісна стосовно

можливості досягнення цілей розслідування характеристика. З цієї точки зору ми ділимо всі слідчі ситуації на сприятливі і несприятливі для розслідування...» [150, с. 77].

М. Селіванов вказує, що «доцільно розрізняти слідчі ситуації відповідно до послідовності їх виникнення, співвідношення їх з різними етапами розслідування на: а) початкові; б) ситуації, в яких з'являється підозрюваний; в) ситуації, які містять інформацію, достатню для пред'явлення обвинувачення» [151, с. 54].

В. Гавло поділяє слідчі ситуації залежно від етапів розкриття та розслідування кримінальних правопорушень на вихідні слідчі ситуації, перевірочні, розслідування та окремі (тактичні) слідчі ситуації [152, с. 41].

С. Веліканова запропонувала таку класифікацію слідчих ситуацій: 1) ситуації попередньої перевірки повідомлень і заяв про кримінальні правопорушення; 2) ситуації вирішення питання про порушення кримінального провадження; 3) ситуації висування слідчих версій і планування розслідування; 4) ситуації підготовки і провадження слідчих і організаційних дій (збирання, дослідження, оцінки і використання доказів); 5) ситуації забезпечення слідчим взаємодії з органом дізнання, наглядовими і контролюючими органами в розслідуванні кримінальних правопорушень; 6) ситуації пошукової діяльності слідчого. За ступенем можливості розв'язання слідчих ситуацій: «вирішувані», «важко вирішувані», «не вирішувані». За ступенем складності слідчої ситуації: неускладнені (прості), ускладнені і складні [153, с. 11].

О. Баєв всі слідчі ситуації підрозділяє на три види: 1) ситуації, в яких відсутні зовсім або є неповні відомості про злочинця; 2) ситуації, в яких є недостатньо повні відомості про подію, що розслідується; 3) ситуації, в яких є неповні дані і про кримінальне правопорушення, і про особу, яка його вчинила [154, с. 25].

Ми вважаємо, що найбільш розгорнуту класифікацію пропонує Л. Драпкін, який поділяє слідчі ситуації на прості та складні, початкові,

проміжні і завершальні. Крім того, залежно від кількості, характеру та змісту формувальних чинників усі складні ситуації диференціюються ним на такі класифікаційні групи: проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно-невпорядковані та комбіновані (змішані) ситуації [155, с. 10].

У криміналістичній літературі процес розслідування традиційно ділиться на два етапи – початковий та наступний. Ситуація початку розслідування, якщо розглядати її з позицій системного підходу, постає у вигляді взаємопов'язаної сукупності фактів, які характеризують особливості здійснення слідчої діяльності у кримінальному провадженні на її початковому етапі. Серед основних чинників, які формують слідчі ситуації на початковому етапі розслідування, є:

- особливості вчиненого кримінального правопорушення (місце, час, спосіб, кількість співучасників, негативні наслідки, які настали внаслідок вчинення кримінального правопорушення);

- джерела початкової інформації про кримінальне правопорушення (їх характер, повнота та достовірність відомостей, складність перевірки отриманої інформації тощо);

- результати початкового етапу розслідування (наявність впевненості щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, характеристика зібраних доказів, наявність протидії розслідуванню).

О. Баєв пропонує на початковому етапі розслідування виділяти дві слідчі ситуації:

- відома подія, яка містить ознаки кримінального провадження, проте необхідно встановити наявність кримінального провадження та особу, яка його вчинила;

- відома особа, в діях якої допускається наявність складу кримінального правопорушення, проте необхідно викрити підозрюваного [156, с.11]. Н. Гранат пропонує виділяти такі види проблемних ситуацій:

- наявність кримінального правопорушення очевидна, проте не встановлено особу, яка його вчинила;

ситуація, коли відома особа, але сумніви викликає подія, зокрема, чи є у ній ознаки складу кримінального правопорушення;

ситуації, коли і особа, і подія викликають сумніви [157, с. 96].

Ми підтримуємо позицію Т. Волчецької, яка диференціювала слідчі ситуації залежно від кількості, характеру і змісту формуючих ситуаційних факторів на такі види: ситуація пізнавального типу; ситуації організаційно-впорядкованого типу; конфліктні ситуації; ситуації тактичного ризику [158, с.160].

З урахуванням впливу чинника інформаційної визначеності та процесуальних наслідків початку досудового розслідування під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна виділити три ситуації початкового етапу розслідування: 1) відома подія погрози або насильства, що потребує реагування правоохоронних органів, проте вихідна інформація не містить даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення; 2) відома особа, яка, ймовірно, вчинила кримінально-каране діяння, необхідно встановити кримінальний характер цього діяння, а також, чи містить воно всі необхідні елементи складу кримінального правопорушення; 3) відома подія кримінального правопорушення та особа, яка його вчинила.

На підставі обсягу доказової інформації під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна виокремити такі типові ситуації:

1) слідчий володіє достатнім обсягом доказової інформації, що дає можливість повідомити про підозру та свідчить про вину саме цієї особи; 2) слідчий володіє доказовою інформацією, якої недостатньо для повідомлення про підозру і яка не дає впевненості у тому, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення; 3) слідчий володіє незначним обсягом інформації, що не дає змоги відповісти на питання щодо того, хто вчинив кримінальне правопорушення та повідомити про підозру.

На наступному етапі розслідування при умові встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і повідомлення їй про підозру у вчиненні кримінального правопорушення науковці найчастіше виділяють слідчі ситуації на підставі ставлення підозрюваного до повідомленої підозри [159, с. 142; 160, с. 126-127].

На підставі цього ми виділяємо наступні слідчі ситуації, що виникають на наступному етапі розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи:

1) підозрюваний погоджується у повному обсязі з положеннями повідомлення про підозру у вчиненні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, визнає себе винним у повному об'ємі у вчиненні кримінального правопорушення та дає правдиві показання; 2) підозрюваний погоджується із частиною викладених у повідомленні положень (не визнаючи або кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення, або інкримінування вчинення кримінального правопорушення групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією; або розміру заподіяних ним збитків; або виду умислу, або мети, або мотиву вчиненого кримінального правопорушення тощо), визнає себе винним частково та дає показання, що потребують додаткової перевірки; 3) підозрюваний не погоджується з положеннями повідомлення про підозру, не визнає свою причетність до вчинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи і дає неправдиві показання або відмовляється їх давати взагалі.

Інформаційним компонентом для типізації слідчих ситуацій є існування повноти інформації про особи (осіб), які вчинили кримінальне правопорушення, чи причетних до його вчинення осіб.

На підставі джерел виявлення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна виділити наступні слідчі ситуації: 1) про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи надійшла інформація (усні повідомлення, повідомлення телефоном чи письмові заяви)

від громадян; 2) про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи надійшла інформація від працівників суду (де було вчинено погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи); 3) про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи надійшла інформація з повідомлень в засобах масової інформації; 4) про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи надійшла інформація безпосередньо від потерпілої особи.

Залежно від процесу досудового розслідування та з огляду на завдання слідчих ситуацій, їх динамічність, пропонуємо систему слідчих ситуацій у провадженнях про погрози або насильство щодо захисника чи представника особи, стосовно основних етапів розслідування, конкретизувати в такий спосіб:

1. 1. Слідчі ситуації, що виникають під час розгляду заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення: а) є інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення; б) відсутність інформації, що містить відомості про особу, що вчинила кримінальне правопорушення; в) відсутність інформації про факт учинення кримінального правопорушення.

2. 2. Слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі провадження, яка завершується ухваленням рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності, – повідомленням про підозру: а) є інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, окремі елементи обстановки кримінального правопорушення, місцезнаходження майна і знарядь учинення кримінального правопорушення; б) є інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, є суперечливі відомості про знаряддя і предмети злочинного посягання і окремі елементи обстановки його вчинення; в) у процесі розслідування іншого протиправного діяння виявлені і вилучені знаряддя його вчинення і предмети злочинного посягання, є орієнтовна інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, але відсутня інформація про окремі елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення; г) є достатні відомості про особу

потерпілого і орієнтовна інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення (у низці випадків інформація про особу нападника відома одразу), відсутня інформація про окремі елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення.

3. 3. Слідчі ситуації, що виникають у процесі наступного етапу розслідування кримінальних правопорушень: повідомлення особі про підозру: а) підозрюваний повністю визнає свою вину (при цьому сприяє розслідуванню чи відмовляється давати з цього приводу показання); б) підозрюваний визнає свою вину частково у частині підозри; в) злочинець не визнає факт учинення протиправного діяння взагалі (дає повідомлення про алібі, вказує, що вчинив інше протиправне діяння, а не кримінальне правопорушення).

Пропонуємо детальніше розглянути визначену систематизацію слідчих ситуацій на етапі отримання та розгляду (перевірки) повідомлення про подію та початку провадження погрози або насильства щодо захисника чи представника особи:

Слідчі ситуації, що виникають під час розгляду заяв і повідомлень про погрозу або насильства щодо захисника чи представника особи. Згідно з Порядком ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затвердженим Наказом МВС від 08.02.2019 р. № 100 вводяться поняття: «єдиний облік» – прийняття та реєстрація органами (підрозділами) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події; «прийняття та реєстрація заяв (повідомлень)» – отримання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події та присвоєння їм порядкового номера уповноваженими службовими особами органів (підрозділів) поліції [161]. Наказом МВС України від 16.02.2018 р. № 111 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» серед основних завдань

органів (підрозділів) поліції визначено: реагування на всі повідомлення про правопорушення або події, інформація про які отримана в будь-який спосіб, скерування на місця подій сил і засобів поліції, необхідних для захисту прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяння їх реалізації; оперативне інформування чергових служб вищого рівня, інших органів державної влади, підприємств, установ, організацій, до компетенції яких відноситься питання надання допомоги громадянам, які звернулись з відповідною заявою або повідомленням до органу (підрозділу) поліції організацію обміну інформацією та взаємодії з іншими правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності під час реагування на правопорушення або події тощо [162].

У майбутньому такі ситуації трансформуються у слідчі ситуації початкового етапу розслідування, внаслідок конкретизації використовуваних за їх формулювання відомостей, виконаними процесуальними діями.

Під час проведених досліджень встановлено, що традиційними дослідчими ситуаціями, що виникають на момент отримання повідомлення про вчинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, є: 1) наявність інформації про особу, що вчинила кримінальне правопорушення (67% випадків). Ця ситуація найбільш сприятлива і вимагає оперативності у виявленні і фіксації слідів кримінального правопорушення; 2) відсутність інформації, що містить відомості про особу, що вчинила кримінальне правопорушення (23% випадків). Ця початкова ситуація менш сприятлива, але за правильної організації необхідних заходів до моменту ухвалення рішення про початок кримінального провадження може стати оптимальною; 3) відсутність інформації про факт учинення кримінального правопорушення (10% випадків). Така ситуація найбільш проблемна, тому що такі повідомлення надходять опісля тривалого часу після вчинення

кримінального правопорушення, про яке не було раніше відомо в поліції. Зазвичай інформація про кримінальне правопорушення, яке не було відоме раніше поліції, надходить від осіб, що притягаються до кримінальної відповідальності, і осіб, стосовно яких обраний запобіжний захід.

Пропонуємо слідчі ситуації, що виникають за розгляду заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення, розглядати як вихідну інформацію на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії. Визначення правильної послідовності вжиття перевірних заходів та точне формулювання початкової слідчої ситуації дозволяє швидко і обґрунтовано ухвалювати рішення про початок кримінального провадження. У результаті сприятливої організації процесу розгляду повідомлення про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, початкова слідча ситуація наповнюється криміналістично значущою інформацією, на підставі якої відбувається формування слідчих ситуацій, висунення версій у кожній з них і планування заходів щодо їх перевірки.

Слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі провадження, яка завершується ухваленням рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності, – повідомленням про підозру. На початковому етапі розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи слідчі ситуації, сформовані в період початку досудового слідства, відрізняються недостатністю відомостей, які є у розпорядженні слідчого.

У методиці розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, виділяють слідчі ситуації, типові для початкового етапу розслідування, обираючи як підстави для їх класифікацій наявність або відсутність відомостей про особу злочинця, а також інформацію про матеріальні сліди (предмети злочинного посягання, знаряддя вчинення кримінального правопорушення тощо).

Під час нашого дослідження встановлено, що, окрім названих типових слідчих ситуацій, у 14% кримінальних провадженнях на початковому етапі

розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи поширені слідчі ситуації, пов'язані з відсутністю відомостей про окремі елементи обстановки, в якій вчинено злочинне посягання.

Відповідно до цього можна класифікувати слідчі ситуації початкового етапу розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи на основі таких інформаційних елементів: наявність або відсутність відомостей про особу злочинця, а також дані про матеріальні сліди кримінального правопорушення (предмети злочинного посягання, знаряддя вчинення кримінального правопорушення), відомостей про особу потерпілого і окремі елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення. Слідчі ситуації, які були виявлені, можна класифікувати за ступенем їх сприятливості чи несприятливості для розслідування.

Перша слідча ситуація: є інформація про особу, що вчинила погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, окремі елементи обстановки кримінального правопорушення, місцезнаходження знарядь учинення кримінального правопорушення.

У процесі виконання слідчих (розшукових) дій чи профілактичних заходів особи, які вчинили досліджуване нами кримінальне правопорушення іноді з'являються із зізнанням про вчинення кримінального правопорушення, стосовно якого немає даних в поліції. Виникнення такої ситуації зумовлене психофізіологічними особливостями особи: відсутністю кримінального досвіду; розгубленістю у зв'язку із затриманням, страхом настання кримінального покарання.

Під час аналізу слідчої ситуації необхідно використовувати знання про особливості особи злочинця, чому ним вчинялось вказане кримінальне правопорушення, чи особа злочинця і особа потерпілого були знайомі між собою до вчинення кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, особа, що повідомляє про вчинення ним погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, повідомляє про місце, час кримінального

правопорушення, кількість і особи співучасників, послідовність виконання дій на місці вчинення кримінального правопорушення.

Значно ускладнюється сприятливий характер слідчої ситуації, що виникла через те, що факт учинення погрози або насильства був до цього моменту невідомим, потерпілий про вчинене кримінальне правопорушення не повідомляв у поліцію із різних причин.

Ще одним негативним моментом цієї слідчої ситуації є те, що у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у випадках, коли потерпілий не повідомив про подію у поліцію про вчинені щодо нього погрозу або насильство, виникає почуття безкарності, всюдозволеності, внаслідок чого злочинець може повторно вчинити кримінальне правопорушення, яке передбачене статтею 398 Кримінального кодексу України. Типовим алгоритмом дій у цій ситуації є: допит підозрюваного, проведення організаційно-пошукових заходів для встановлення наявності кримінального провадження за фактом погрози або насильства, проведення за участю затриманого слідчого експерименту з метою відтворення обставин та обстановки вчинення погрози або насильства, встановлення місця зберігання знарядь учинення кримінального правопорушення, проведення тимчасового доступу до речей та їх вилучення, пред'явлення предметів для впізнання, проведення за участю потерпілого слідчого експерименту, пред'явлення особи для впізнання (потерпілому нападника), призначення необхідних експертиз та одержання зразків для їх здійснення. Крім того, необхідно вжити заходів щодо встановлення очевидців нападу, їх виклику та допиту як свідків кримінального правопорушення.

Друга слідча ситуація: є інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, є суперечливі відомості про знаряддя і предмети злочинного посягання і окремі елементи обстановки його вчинення.

Типовим алгоритмом дій у цій ситуації є: допит підозрюваного, вжиття організаційно-пошукових заходів для встановлення наявності кримінального провадження за фактом погрози або насильства, проведення за участю

затриманого слідчого експерименту з метою відтворення обставин і обстановки вчинення нападу, проведення обшуку в житлі підозрюваного з метою виявлення знарядь учинення кримінального правопорушення, пред'явлення предметів для впізнання, допит потерпілого, проведення за його участю слідчого експерименту, пред'явлення особи для впізнання (потерпілому нападника) та предметів посягання, призначення необхідних експертиз.

Третя слідча ситуація: у процесі розслідування іншого протиправного діяння виявлені і вилучені знаряддя його вчинення і предмети злочинного посягання, є орієнтовна інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, але відсутня інформація про окремі елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення.

Вказана слідча ситуація виникає у випадках, коли в ході виконання процесуальних дій під час досудового розслідування кримінального провадження щодо підозрюваного, але за іншим фактом вчиненого ним кримінального правопорушення, відбувається виявлення і вилучення предметів посягання, а також знарядь учинення кримінального правопорушення, які не стосуються діяння, що розслідується. Такими слідчими діями, як правило, є: огляд місця події; слідчий експеримент; обшук; допит свідків, підозрюваних, потерпілих. Ця слідча ситуація може мати і сприятливий, і несприятливий характер, оскільки предмети злочинного посягання і знарядь учинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можуть бути виявлені і на підставі інформації, наданої самим підозрюваним, і в процесі провадження розслідування.

Типовим алгоритмом дій у цій ситуації є: допит підозрюваного, за визнання вини – проведення за участю затриманого слідчого експерименту з метою відтворення обставин і обстановки вчинення погрози або насильства, встановлення особи потерпілого, його допит, проведення за його участю слідчого експерименту, пред'явлення особи для впізнання (потерпілому

нападника) і предметів посягання. Проведення НСРД (аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з телекомунікаційних систем, спостереження за особою, місцем чи (та) предметом). Призначення необхідних експертиз.

Четверта слідча ситуація: є достатні відомості про особу потерпілого і орієнтовна інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення (у низці випадків інформація про особу нападника відома одразу), відсутня інформація про окремі елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення.

Вказана слідча ситуація найнесприятливіша з вищевказаних, виникає у випадках, коли потерпілий чи інші особи звернулись із повідомленням про подію, чи потерпілий доставлений до закладу охорони здоров'я з місця події.

Виникнення такої ситуації пов'язане з особливостями планування та вчинення погрози або насильства, застосування заздалегідь пристосованих знарядь учинення кримінального правопорушення (вогнепальної чи холодної зброї), знарядь приховування кримінального правопорушення: масок, капюшонів, зміна одягу; особливості обстановки нападу: місця з поганим освітленням, раптовість нападу, нападник і потерпілий між собою не знайомі, заподіяння численних тілесних ушкоджень з метою випередити можливий опір з боку потерпілого.

Ця слідча ситуація може мати сприятливий характер лише щодо виявлених на місці вчинення кримінальних правопорушень предметів злочинного посягання, які залишились у результаті опору потерпілого, знарядь учинення погрози або насильства чи інформації про них, що може бути отримана від потерпілого, заподіяння потерпілому тілесних пошкоджень нападником (нападниками). У такій слідчій ситуації особа, що провадить розслідування, має достатні відомості лише про особу потерпілого та про окремі елементи криміналістичної характеристики: час, місце, обстановку вчиненого кримінального правопорушення.

Для успішного вирішення кожної з виявлених слідчих ситуацій повинен розроблятися відповідний алгоритм, що становить комплекс слідчих

(розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій і інших перевірних заходів, спрямованих на встановлення невідомих обставин. Типовим алгоритмом дій у цій ситуації є: огляд місця події, допит потерпілого, призначення необхідних експертиз, проведення за участю потерпілого слідчого експерименту з метою відтворення обставин та обстановки вчинення погрози або насильства, вжиття заходів щодо пошуку та затримання нападників: орієнтування за ознаками зовнішності, проведення тимчасового доступу до документів (моніторинг телефонних дзвінків у місці вчинення кримінального правопорушення, проведення НСРД: установлення місця знаходження радіоелектронного пристрою), за умови їх затримання – проведення обшуку в житлі підозрюваного з метою виявлення знарядь вчинення кримінального правопорушення та предметів посягання, пред'явлення предметів для впізнання потерпілому. Призначення необхідних експертиз.

Ускладнюється ситуація у випадку, коли внаслідок насильства щодо захисника чи представника особи заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, в результаті чого непритомного потерпілого доставлено до закладу охорони здоров'я, при цьому інших очевидців нападу не встановлено. Вихідною інформацією є лише дані щодо характеру тілесних ушкоджень на тілі потерпілого, сліди опору у вигляді пошкоджень одягу, сліди-відображення нападника (при опорі – залишки шкіри, крові у піднігтьовому вмісті потерпілого) та наявність на місці події матеріальних слідів кримінального правопорушення: крові, взуття, можливо знарядь учинення кримінального правопорушення, речі, залишені нападником, відповідно сліди пальців рук, волосся, кров злочинця тощо.

Слідча ситуація на початковому етапі розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, наповнюється достовірним знанням, витісняючи типову інформацію, запозичену з криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень чи типової

моделі за допомогою висунення і перевірки слідчих версій та вирішується через проведення слідчих (розшукових) дій.

3. Слідчі ситуації, що виникають у процесі наступного етапу розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Наступний етап розслідування також зумовлює відповідні слідчі ситуації. У науковій літературі ведуться дискусії щодо концепцій визначення поняття подальшого розслідування та меж його етапів. Ми погоджуємося з позицією тих науковців, які вважають наступним етапом розслідування проміжок, який охоплює слідчі дії та оперативно-розшукові заходи, що проводяться після повідомлення особі про підозру, до складання обвинувального акту [163, с. 11; 164, с. 207].

З аналізу наведеного, можна зазначити, що з моменту початку провадження відбувається постійний збір криміналістично значущої інформації, що характеризується виконанням комплексу невідкладних слідчих дій та з метою отримання доказів вини тієї чи іншої особи. Оцінивши зібрані докази, слідчий ухвалює рішення про їх достатність для повідомлення про підозру. Внаслідок цього відбувається зміна процесуального становища особи, що зумовлює наступний етап розслідування, на якому формується доказова база, достатня для складання обвинувального акта.

Здійснивши аналіз кримінальних проваджень можна сказати, що слідчі ситуації подальшого етапу розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи часто визначає позиція підозрюваного. Тому пропонуємо детальніше їх проаналізувати.

Перша ситуація створюється, коли підозрюваний повністю визнає свою вину і передбачає вирішення таких завдань: встановлення обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, та вжиття заходів щодо їх усунення; збір даних, які характеризують особу нападника; виявлення соціальних зв'язків злочинця; визначення ролі кожного зі співучасників (якщо такі були) і ступеня вини кожної особи, усунення суперечностей у

показаннях; оцінка та систематизація зібраних доказів; остаточне закріплення доказів, отриманих у ході розслідування; складання обвинувального акта.

Вирішити ці тактичні завдання можливо шляхом виконання таких слідчих і процесуальних дій: 1) затримання інших співучасників підозрюваних (якщо кримінальне правопорушення учинене групою); 2) допит свідків щодо питань, які не були з'ясовані на початковому етапі розслідування; 3) слідчий експеримент з метою встановлення навичок і здібностей підозрюваного; 4) призначення експертиз; 5) скерування запитів про характерні дані; 5) одночасний допит підозрюваного зі свідками, потерпілими із співучасниками кримінального правопорушення, з метою усунення суперечностей; 6) обшук для виявлення та вилучення предметів, які не були вилучені на початковому етапі й мають важливе доказове значення.

Друга слідча ситуація створюється, якщо підозрюваний визнає свою вину частково у частині підозри. Зауважимо, що часткове визнання вини може зумовлюватися спробою підозрюваного уникнути кримінальної відповідальності за більш тяжкі наслідки. Як правило, злочинці визнають свою вину у тій частині підозри, що беззаперечно її доводить, де існують достовірні докази, які неможливо спростувати. У цілому алгоритм дій слідчого у разі виникнення вказаної слідчої ситуації складається з тих же заходів, як і у попередній.

Найбільші зусилля необхідно спрямовувати на отримання незаперечних доказів, що підтверджують вину особи, особливо в тій частині підозри, яку злочинець не визнає. Якщо злочинець не погоджується з тим, що кримінальне правопорушення вчинене у складі групи, слід вжити розшукових заходів, спрямованих на встановлення інших співучасників, з'ясувати роль кожного у вчиненні кримінального правопорушення такої категорії та взаємини між ними. Доцільно перевірити і версію, чи є тиск з боку інших співучасників на особу, яка заперечує їх участь у вчиненні погрози або насильства. Якщо злочинець не погоджується з тим, що була погроза або насильство, слід виконати слідчі (розшукові) дії, спрямовані на

його підтвердження: фактор раптовості, заподіяння тілесних пошкоджень, що свідчать про наміри подолати опір чи взагалі створити умови про його неможливість, проведення слідчого експерименту із залученням судово-медичного експерта, після чого проведення експертизи та процесуальних дій задля вирішення питання про механізм учинення погрози або насильства; одночасний допит декількох осіб підозрюваного та потерпілого, свідків тощо. У цій ситуації також важлива і перевірка алібі, яке підозрюваний висунув на свій захист.

У третій ситуації злочинець не визнає факт учинення протиправного діяння взагалі. Під час розслідування кримінальних правопорушень будь-якої категорії найбільш несприятливі ситуації, коли злочинець, бажаючи уникнути відповідальності, не визнає свою вину або взагалі відмовляється давати показання, спираючись на ст. 63 Конституції України [1]. Великих труднощів у зв'язку з цим зазнають й слідчі, які розслідують погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи.

На жаль, у зазначених ситуаціях особою, яка проводить розслідування, здебільшого приймається рішення про зупинення або закриття провадження за різними підставами. Це зумовлено тим, що підозрюваний (обвинувачений), відмовляючись від давання показань і від участі у деяких слідчих діях (слідчий експеримент тощо), з одного боку обмежує доступ слідчого до різноманітних джерел інформації, а з іншого – приховує важливу (відому лише йому) інформацію і надає хибні відомості, намагаючись заплутати хід розслідування, тобто протидіє йому. Через це проведенням розшукових і слідчих дій не завжди можливо довести в повному обсязі вину нападника.

Указані чинники зумовлюють нагальну потребу у комплексному застосуванні певних заходів. По-перше, заходів, які спрямовані на нейтралізацію такої протидії, шляхом: 1) передачі провадження слідчому, який має досвід з розслідування таких нападів, зокрема у складі слідчих (слідчо-оперативних) груп; 2) ретельного і вчасного закріплення показань

свідків, потерпілих і вилучення предметів, які можуть бути речовими доказами; 3) проведення слідчих (розшукових) дій із застосуванням криміналістичної техніки з метою додаткової фіксації ходу слідчої дії і одержаних результатів; 4) відповідної взаємодії між слідчим і працівниками оперативних підрозділів; 5) виявлення за допомогою розшукових заходів фактів, що свідчать про причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення.

По-друге, необхідно ретельно перевірити, проаналізувати і спростувати аргументи підозрюваного про його невинність шляхом виконання слідчих дій та розшукових заходів, характерних для попередніх ситуацій. Водночас особливу увагу необхідно приділяти розшуковим діям, спрямованим на отримання інформації щодо особи злочинця, а саме: його психічному стану, соціальним та злочинним зв'язкам, відомостям про судимість, його поведінку на досудовому слідстві в інших провадженнях тощо. Як зазначає В. Бахін: «Для того, щоб вміло і тактично грамотно протистояти усім засобам і методам протидії злочинців, необхідно повною мірою знайти їх арсенал» [165, с. 19].

Ситуації наступного етапу розслідування у ході досудового слідства можуть змінюватися у зв'язку з обранням підозрюваним іншої позиції, що зумовлює і зміну слідчої ситуації. В. Журавель вказує, що на підставі прогностичних розробок виникає можливість детальніше уявити ймовірні перспективи розвитку слідчої ситуації і у відповідних рекомендаціях запропонувати арсенал найбільш ефективних засобів впливу на відповідну ситуацію з метою досягнення бажаного результату [166, с. 160].

В. Журавель та Є. Макаренко зазначають, що для розробки найбільш раціональних тактичних прийомів і методів розслідування головним є не факт позиції й поведінки співучасників, а знання причин зміни і вибору співучасниками тієї чи іншої позиції, оскільки вміле виявлення взаємин між членами злочинної групи, а також тактично грамотне і вчасне їх використання на досудовому слідстві забезпечують одержання від

співучасників правдивих свідчень щодо злочинної діяльності у повному обсязі [167, с. 213]. Вивчення кримінальних проваджень, під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи показало, що слідчі ситуації щодо кожного співучасника кримінального провадження можуть бути різними.

Аналіз кожної слідчої ситуації, особливо її інформаційного змісту, допоможе слідчому визначити тактичні завдання та передбачити шляхи їх вирішення і на початковому, і на наступному етапах розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Окрім того, визначення типових слідчих ситуацій сприятиме розробці тактичних операцій, організації й проведенню слідчих (розшукових) дій.

На початку розслідування не можна точно сказати, ким було вчинено кримінальне правопорушення, з якою метою, коли, де і за яких обставин. Про це можна міркувати тільки ймовірно. Також, зазвичай, на початку слідства немає ясності, чи було вчинено кримінальне правопорушення, чи має місце його інсценування, або заявник про кримінальне правопорушення мимоволі помиляється [168, с. 6].

Саме такі ймовірні припущення називаються версіями, які фактично є основою плану розслідування, і висуваються слідчим щодо різних обставин вчиненого кримінального правопорушення (об'єкта та суб'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторони сторін та їхніх складових елементів).

У юридичному тлумачному словнику версія (лат. *versio* – видозміна, поворот) – у судочинстві припущення слідчого або суду про існування або відсутність подій чи фактів, особливості суб'єктів і мотивів, що ґрунтуються на доказах та інших фактичних матеріалах кримінального провадження і будуються з урахуванням досвіду розслідування аналогічних проваджень [169, с. 34].

Висування версій, як зазначає Р. Белкін, – не самоціль, а необхідна передумова організації діяльності для встановлення істини. Після висування версії здійснюється висування з неї всіх необхідних наслідків, що є

елементом планування. Також Р. Белкін стверджує, що розділяючи теорії версії і теорії планування, ми позбавляємо планування його основи, перетворюючи в сукупність прагматичних положень [170, с. 351–352].

Н. Туренко зазначає, що версія є і моделлю, і логічним прийомом, і гіпотезою, і причиною появи фактів [171, с. 8].

На думку О. Філіпова, криміналістична версія – це засноване на фактичних даних припущення про сутність або окремі обставини події, що має ознаки кримінального правопорушення, прийняте до перевірки слідчим чи іншою уповноваженою на те особою при вирішенні питання про початок розслідування кримінального провадження, розслідуванні або судовому розгляді у кримінальному провадженні [172, с. 194].

В. Єрмолович під версією у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень розуміє «засноване на отриманій слідчим інформації, гадане пояснення сутності досліджуваної події або окремих її обставин, причинного зв'язку між фактами, побудованого з метою встановлення істини у кримінальному провадженні» [168, с. 152].

Здійснюючи дослідження щодо проблематики типізації слідчих версій, А. Синчук зазначив, що одним із перспективних напрямів удосконалення та оптимізації процесу розслідування та попередження окремих видів кримінальних правопорушень є дослідження і подальше розроблення концепції типових версій. Завдяки їх формуванню та застосуванню у кримінально-процесуальному пізнанні активізується вирішення завдань щодо пошуку доказів у типових слідчих ситуаціях, виникає можливість у побудові логічних програм дій для осіб, що здійснюють процес розслідування [173, с. 10].

На нашу думку, вчення про криміналістичну версію і планування розслідування становлять єдину окрему криміналістичну теорію, тому підтримуємо думку науковців про те, що непотрібно розділяти версії і планування розслідування, оскільки ці поняття логічно і функціонально взаємозумовлені.

О. Головін виділяє такі основоположні ознаки криміналістичної версії, які характерні для будь-якого виду криміналістичної версії: 1) це припущення; 2) це логічно побудоване припущення; 3) це припущення, обґрунтоване фактичними даними; 4) припущення повинно бути спрямоване на пояснення явищ (фактів, обставин), пов'язаних із кримінальним правопорушенням або його відсутністю; 5) це припущення компетентної особи, тобто особи, яка має повноваження для здійснення дій, так чи інакше спрямованих на перевірку або підтвердження висунутої версії [149, с. 270].

Про дискусійність проблеми щодо розмежування категорії «криміналістична версія» та «слідча версія» та їх співвідношення з поняттям типова версія, то ми схиляємось до думки Д. В'юника, який зазначав, що типова версія – це різновид криміналістичної версії. Сьогодні версії у криміналістиці поділяються так: а) за суб'єктом висунання: слідчі, розшукові, експертні, судові; б) за обсягом пояснюваних фактів: загальні та окремі; в) за ступенем визначеності: типові і конкретні; г) за спрямованістю в часі: ретроспективні і прогностичні; д) за формою логічних взаємин: основні і контр версії. До того ж типові версії можуть надати пояснення і події в цілому, і окремих її аспектів [174, с. 126–134].

Важливою, на нашу думку, є позиція Є. Пряхіна, який зазначає, що під час побудови конкретних робочих слідчих версій за кримінальним правопорушенням, що розслідується, важливо не тільки спиратися на існуючу фактичну інформацію і особистий досвід слідчого, а й користуватися системами типових версій. Такі версії являють собою припущення, побудовані на основі аналізу саме типових ситуацій. У роботі слідчого складається певна «технологія» використання систем типових версій для вирішення конкретних слідчих завдань, що дозволяє дати логічне пояснення конкретним фактичним даним у кримінальному провадженні та сприяє побудові робочих версій [71, с. 333].

Під час висунення версії у процесі розслідування, слідчому необхідно дотримуватись таких правил: по-перше, досліджуваний факт вивчається й

аналізується у всіх існуючих ознаках; по-друге, ці ознаки порівнюють і один із одним, і з даними, які отримані шляхом узагальнення досвіду слідчої роботи (типових версій) та виражені в тих або інших положеннях науки криміналістики або інших наук (судової медицини, хімії, фізики та ін.); по-третє, на основі такого порівняння ґрунтуються припущення, що пояснюють досліджуваний факт у всій його повноті або в якій-небудь частині (таке можливе пояснення факту може бути не одне, а два і більше залежно від ознак, які можуть виявитися, властиві факту і за такого, і за іншого його тлумачення) [175, с. 36].

Щодо висунення версій про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, потрібно мати визначений мінімум інформації, який може бути отриманий під час проведення огляду місця події або допиту заявника чи потерпілого. На початку розслідування слідчому лиш за окремими елементами складу кримінального правопорушення вдається побудувати версії, а інколи – лише за окремими його сторонами (про мотив, про безпосередній спосіб вчинення). Не варто ігнорувати версії, які висуваються іншими учасниками процесу. Такі версії повинні бути обов'язково перевірити та включені до плану розслідування.

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи типові загальні версії :

- має місце погроза (вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна) щодо захисника чи представника особи;

- має місце погроза (вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна) щодо близьких родичівзахисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням ним правової допомоги;

- має місце заподіяння тілесних ушкоджень захиснику чи представнику особи;

- має місце заподіяння тілесних ушкоджень близьким родичамзахисника чи представника особи, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням ним правової допомоги;

- має місце інше кримінальне правопорушення.

При певному обсязі фактичних даних (тобто слідчої ситуації), які виникають під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, формуються різного роду версії. Наприклад, коли злочинець затриманий при вчиненні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, можна висунути такі типові версії:

– погроза або насильство щодо захисника чи представника особи мало місце при обставинах, зазначених очевидцями або особисто підозрюваним;

– погроза або насильство щодо захисника чи представника особи мало місце при обставинах, зазначених потерпілим;

– погроза або насильство щодо захисника чи представника особи було вчинено за інших обставин.

Для відпрацювання першої версії здійснюються такі слідчі (розшукові) дії: особистий обшук і допит підозрюваного; допит свідків; огляд місця події; обшук за місцем проживання, роботи винного; огляд потерпілого та підозрюваного; огляд предметів; призначення експертиз. Для відпрацювання другої версії здійснюються такі слідчі (розшукові) дії: допит потерпілого; допит підозрюваного; перевірка показань на місці; допит очевидців. Для відпрацювання третьої версії проводяться такі слідчі (розшукові) дії: допит потерпілого; допит підозрюваного; допит очевидців; допит осіб, які не є прямими очевидцями, але можуть повідомити важливу інформацію для встановлення істини з кримінального провадження.

Також під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна висувати версії щодо особи злочинця та причетності інших осіб до досліджуваного нами кримінального правопорушення: 1) кримінальне правопорушення було вчинене однією особою; 2) кримінальне правопорушення було вчинене групою осіб; 3) особа була раніше засуджена за вчинення аналогічного кримінального правопорушення тощо. Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи також можуть висуватися такі окремі слідчі

версії стосовно особи злочинця та його дій: 1) щодо статусу особи злочинця: фізична чи юридична особа; 2) щодо безпосереднього способу вчинення кримінального правопорушення; 3) щодо роботи особи: особа працює в органах місцевого самоврядування чи державної влади тощо.

Слідчому при побудові криміналістичних версій потрібно дотримуватися таких правил: 1) версії повинні бути правильно логічно побудовані; 2) потрібно будувати і перевіряти всі можливі версії; 3) побудова тільки реальних версій, які засновані на фактах. При перевірці версій, потрібно пам'ятати про такі правила: 1) із висунутої версії спочатку слід виокремити всі можливі реальні фактичні дані, що підлягають доказуванню; 2) після цього вказані фактичні дані перевіряються шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів; 3) версії, які були висунуті, перевіряються, якщо можливо, і одночасно до того часу, доки залишиться лише одна [176, с. 15].

Під час висунення і перевірки версій у процесі розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи важливо уникати помилок, які науковець О. Цільмак називає «версійними» та поділяє їх на: «промахи (грубі помилки), систематичні та випадкові помилки. «Версійні» помилки він класифікує на такі групи: 1) логічні, тобто помилки, пов'язані з порушенням логічної правильності міркувань; 2) функціональні, тобто допущення помилок під час виконання професійних функцій; 3) технологічні, тобто неправильний підбір засобів, методів, прийомів, способів формування версій; 4) помилки часу виконання; 5) помилки інтерпретації фактичних даних; 6) помилки ригідності, тобто вияв негнучкості, загальмованості на чомусь одному; 7) помилки вибірки або репрезентативності, тобто хибне спрямування на юридично незначущі фактичні дані або на об'єкт» [177, с. 318].

Проведення процесуальних дій, є основним засобом впливу на слідчу ситуацію та перевірку висунутих слідчим версій. У ситуації, де особа, яка вчинила погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи,

встановлена, основними завданнями слідчого є: фіксація усіх ознак погрози або насильства; отримання інформації про обставини кримінального правопорушення від потерпілої особи, свідків і підозрюваної особи; з'ясування питань, що потребують спеціальних знань. Вказані завдання вирішуються за допомогою проведення таких процесуальних дій: огляду місця події; допиту потерпілого, свідків, підозрюваного; обшуку та тимчасового доступу до документів; накладення арешту на майно підозрюваного; призначення судових експертиз. Окрім цього, слідчий дає завдання оперативним підрозділам з метою встановлення орієнтуючої інформації та надсилає запити в органи державної влади та місцевого самоврядування.

Якщо особа, яка вчинила погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи невідома, слідчий має виконати такі першочергові завдання: фіксація всіх ознак погрози або насильства; отримання інформації про обставини кримінального правопорушення від потерпілої особи та свідків, зокрема, про осіб, які вчинили протиправні дії; отримання орієнтуючої інформації про осіб, причетних до кримінального правопорушення; ініціювання проведення оперативно-розшукових заходів з метою встановлення особи злочинця та його місця перебування; з'ясування питань, що потребують спеціальних знань (проведення різного роду експертиз).

При підтвердженні версії про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи необхідно встановити, у чому саме полягала погроза чи насильство, які були їх форми та способи? Так, наприклад, при отриманні інформації про досліджуване нами кримінальне правопорушення потрібно встановити де, коли, і чи взагалі були знайомі потерпілий і злочинець, чи може потерпілий вказати на особу злочинця, де були придбані знаряддя і засоби, які використовувалися при погрозі або насильстві щодо захисника чи представника особи?

Можна зробити висновок, що слідча ситуація – це інформаційна модель, яка склалася у суб'єкта доказування на основі пізнання реальних умов, в яких здійснюється розслідування. Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, при виникненні слідчої ситуації, слідчому потрібно враховувати чинники такого характеру: 1) організаційного; 2) психологічного; 3) процесуального й тактичного; 4) інформаційного.

Отже, сформована, у кримінальному провадженні ситуація тільки тоді набуває практичної ваги, коли вона сприйнята слідчим, коли він поставив їй точний діагноз і конструктивно використав отримані знання. Правильна оцінка слідчих ситуацій та вибір на цій основі слідчої тактики є важливими умовами цілеспрямованості розслідування, прийняття науково обґрунтованих та оптимальних рішень тактичного, методологічного та судового характеру.

Як бачимо, під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, існує взаємозв'язок та взаємозалежність між слідчою ситуацією, слідчими версіями та завданнями розслідування. У теорії криміналістики розробляються типові слідчі ситуації, на основі яких розробляються різноманітні алгоритми дій слідчого, під час розслідування якогось виду кримінального правопорушення. Основною складовою слідчої ситуації – є інформація, на основі якої висуваються слідчі версії та визначається напрям розслідування. Основним засобом впливу на слідчу ситуацію, її зміну в кращий бік, а також перевірку висунутих версій, окрім аналітичної роботи слідчого, – є проведення процесуальних дій, передбачених КПК України.

2.2 ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ІНШИМИ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

Особливість взаємодії під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи визначається необхідністю створення та забезпечення ефективного функціонування СОГ, забезпечення взаємодії у процесі провадження досудового розслідування та здійснення постійного взаємного обміну інформацією.

Передусім, хочеться сказати, що в українській мові термін «взаємодія» означає спільну дію, взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджену дію між ними [178, с. 623–624]. Про поняття «взаємодія» можна говорити тоді, коли йдеться про спільну і взаємоузгоджену діяльність різноманітних органів, організацій, установ, їх структурних підрозділів або окремих працівників, що беруть участь у боротьбі із кримінальними правопорушеннями.

Специфіці взаємодії правоохоронних органів при розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень присвячено роботи таких вчених: О. Бандурка, Р. Белкіна І. Воробйова, І. Голубкова, Д. Гребельського, О. Долженкова, Г. Душейка, В. Євтушка, І. Козаченка, С. Коршунова, В. Коржа, О. Кругликова, О. Литвинова, В. Матвеева, Г. Матусовського, В. Регульського, П. Панченка, В. Плішкіна, В. Пчолкіна, С. Слінька, С. Цветкова та ін.

Р. Белкін під взаємодією розуміє узгоджену за цілями і задачами, силами, засобами, місцем і часом діяльність у процесі встановлення істини у кримінальному провадженні [179, с. 491]. С. Цветков взаємодію називає як узгоджену або спільну діяльність посадових осіб різних правоохоронних органів або їх підрозділів, спрямовану на досягнення конкретної тактичної мети [180, с. 4]. В. Михайлов вважає, що взаємодія – це одноразове (разове)

чи доволі тривале об'єднання сил, засобів і методів підрозділів Нацполіції та інших правоохоронних органів для виявлення, швидкого і повного розкриття, розслідування і профілактики кримінальних правопорушень [181, с. 288].

М. Плішкін взаємодію розглядає як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи загалом [182, с. 500]. Як узгоджену діяльність різних ланок однієї чи декількох організаційних систем, спрямовану на досягнення загальної мети з найменшими втратами сил, засобів і часу, вбачає взаємодію Г. Матусовський [183, с. 158].

О. Бандурка зазначає, що підрозділи Міністерства внутрішніх справ здатні виконувати свої завдання щодо протидії злочинності не ізольовано, а у взаємодії з іншими підрозділами правоохоронних органів, використовуючи їхні можливості [184, с. 140].

Метою взаємодії є максимальне об'єднання сил і засобів органів досудового розслідування й оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю за правильного використання в ході розслідування кримінальних правопорушень процесуальних і оперативно-розшукових функцій, одержання таким шляхом найефективніших результатів у здійсненні завдань кримінального судочинства.

Ми погоджуємося з позицією А. Хитри, який вважає, що суб'єктами взаємодії можуть бути лише ті підрозділи, які виконують однакові чи споріднені функції протидії злочинності, тому до суб'єктів включає лише органи досудового розслідування та оперативні підрозділи. Суперечливим залишається включення до суб'єктів взаємодії прокурора. Він виконує функцію нагляду, тому взаємодіяти з органами розслідування та оперативними підрозділами не може, позаяк його наглядова функція буде позбавлена об'єктивності, а отже – суперечитиме засаді законності [185, с. 6].

Термін «взаємодія» застосовується в нормативних актах, що регламентують протидію злочинності в Україні: Законі України «Про поліцію» (ст. 5, ст. 11 п. 4 ч. 2 ст. 25, ст. 88), Законі України «Про

організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (розділ 5), Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. 5 ст. 7), а також у відомчих наказах МВС України № 575 від 07.07.2017 р. «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», № 111 від 16.02.2018 р. «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», Наказі Генеральної Прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/936/1687/5 від 16.11.2012 р. «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», наказі № 570 від 06.07.2017 р. «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України».

Взаємодія органів та підрозділів Національної поліції України щодо розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи – це специфічна система, яку можна класифікувати за такими підставами:

- за характером зв'язків – безпосередня та опосередкована;
- за часом взаємодія може здійснюватися постійно і тимчасово;
- за етапами здійснення – організаційна і тактична;
- за функціями – оперативно-розшукова, кримінальна процесуальна, адміністративно-правова, організаційно-управлінська, виховна [186, с. 86];
- за суб'єктами.

Учасники взаємодії повинні діяти тільки у межах своєї компетенції, не допускати змішування функцій слідчої й оперативно-розшукової діяльності.

Таку взаємодію потрібно у конкретному випадку планувати індивідуально. Щоб визначити, яку форму взаємодії застосовувати, потрібно здійснити аналіз вихідної інформації й матеріалів кримінального провадження та визначити завдання, які необхідно вирішити. Також потрібно обрати коло конкретних виконавців.

Використовуючи дані, які є у слідчого, слідчої ситуації і стану процесу розслідування він визначає потребу в спільній діяльності з іншими органами та підрозділами. Найчастіше, при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи такими суб'єктами є: оперативні підрозділи, спеціаліст, прокурор, слідчий суддя. Оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи є важливим елементом взаємодії. Таке інформування необхідне для коригування й узгодження планів слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також планування оперативно-тактичних комбінацій, успіх проведення яких залежить від того, наскільки точно дотримуються її учасники термінів і черговості виконання оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій [187, с. 493].

Здійснення взаємодії та її організація при виявленні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи дозволяє вчасно розкрити це кримінальне правопорушення, що дозволить економити час, що минув з моменту вчинення протиправних дій. Узагальнення й аналіз кримінальних справ (проваджень) за фактами погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, дає можливість назвати основні форми взаємодії підрозділів Нацполіції України на етапі виявлення даної категорії кримінальних правопорушень:

- 1) постійне інформування відділами один одного про обстановку на їх території обслуговування. Вказана інформація часто містить відомості про факти готування до вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення, що має значення для вжиття відповідних запобіжних заходів, своєчасного припинення кримінального правопорушення й затримання винних у його вчиненні. Коли ж заходи запобігання не

застосовані вчасно і кримінальне правопорушення було вчинене, тоді така інформація має значення для встановлення ділянки місцевості, на якій вчинене діяння;

2) систематичний обмін матеріалами про осіб і місця, що становлять оперативний інтерес.

При розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи ефективною формою взаємодії є створення і функціонування слідчо-оперативної групи.

Багато вітчизняних і зарубіжних вчених в своїх працях розглядали проблематику організації роботи СОГ. Так Т. Авер'янова зазначала, що ефективною формою процесуальної взаємодії слідчого з органами дізнання є слідчо-оперативна група, якій властиві такі риси: 1) слідчі дії та оперативно-розшукові заходи членів групи мають однакову мету; 2) всі дії членів СОГ обов'язково узгоджуються між собою під час розробки єдиного плану; 3) кожний з учасників СОГ діє у межах своїх повноважень і зберігає свою функціональну самостійність; 4) робота у складі СОГ дає слідчому змогу якнайшвидше використати дані, отримані оперативним шляхом, а оперативним співробітникам – інформацію, отриману під час проведення слідчих дій [203, с. 496]. Деякі вчені зазначають, що слідчо-оперативна група – непроцесуальна форма взаємодії, певне організаційне об'єднання, створене для спільної роботи слідчого, співробітників органу дізнання та інших фахівців [189, с. 15].

Правові та організаційні засади розслідування кримінальних правопорушень слідчою та слідчо-оперативною групою досліджував В. Федченко. Науковець слідчу та слідчо-оперативну групу поділив на три взаємопов'язані групи: 1) законність створення і припинення діяльності слідчої та слідчо-оперативної групи; 2) процесуальні повноваження під час групового провадження; 3) поєднання колегіальності розслідування з особистою відповідальністю [190, с. 8].

Л. Гордін під слідчо-оперативною групою розуміє складну, організаційно-процесуальну форму взаємодії, в якій тісно переплітаються процесуальна та оперативно-розшукова діяльність, поєднуються процесуальні та непроцесуальні методи розслідування та розкриття кримінальних правопорушень. Також науковець назвав характерні ознаки СОГ: спільність мети і завдань; організованість; участь представників різних служб і відомств; тимчасовий характер діяльності; пріоритет процесуального керівництва слідчого; стійкість складу слідчо-оперативної групи [191, с. 181].

Під час розслідування кримінального провадження використовуються слідчо-оперативні групи різних видів, які відрізняються: 1) за складом учасників; 2) за структурою; 3) за часом функціонування; 4) за функціонально-цільовим призначенням (тобто залежно від безпосередніх функцій, конкретних завдань і змісту діяльності); 5) за рівнем організації роботи; 6) за відомчою належністю.

Детально хочемо зупинитись на організаційній формі взаємодії СОГ під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Слідчо-оперативні групи класифікують за різними підставами: за складом – сформовані з працівників одного чи декількох відомств (слідчих Національної поліції України і оперативних працівників, слідчі прокуратури і оперативних працівників); за завданнями – сформовані для конкретної слідчої дії чи оперативного заходу (для огляду місця події – «чергові»); за періодом діяльності – для роботи з одним кримінальним провадженням і постійно діючі (спеціалізуються на розкритті певного виду кримінальних правопорушень чи розслідуванні нерозкритих кримінальних правопорушень минулих років) [192; 188; 193; 194].

Слідчо-оперативна група – організаційна форма взаємодії слідчих, працівників оперативних та інших підрозділів поліції з метою виявлення, фіксації, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення,

речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили [162]. До складу СОГ включаються слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (якщо виникає потреба) кінолог зі службовою собакою.

Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, встановлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та ймовірні шляхи їх руху. У разі потреби вживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи особи, що вчинили кримінальне правопорушення, або тих, що використовувалися при його вчиненні. Беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих кримінальних правопорушень [195].

Слідчо-оперативні групи створюються за спільним рішенням начальників ВП та слідчого підрозділу. Підставою для діяльності слідчо-оперативної групи є спільний наказ або розпорядження начальника ВП та начальника слідчого підрозділу [196, с. 42].

На підставі плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій реалізується діяльність СОГ. Такий план розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, включених до складу СОГ. У ньому відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, а також зазначаються конкретні виконавці та терміни виконання. План погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій виконано, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, тоді розробляється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється

керівниками органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи [195].

Під час провадження досудового розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи основним критерієм СОГ є їх функціонально-цільове призначення, тому що мета створення таких СОГ визначає спосіб і характер їх дій та спонукає до конкретної діяльності певного суб'єкта.

Керівником слідчо-оперативної групи є слідчий. Він наділений правом давати оперативним підрозділам письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій [115]. Доручення слідчого – є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом. Доручення, які даються оперативному підрозділу, реєструються в канцелярії територіального органу, підрозділу поліції та передаються в порядку, передбаченому нормативним актом про організацію діловодства.

На місці події працівник оперативного підрозділу: 1) здійснює «поквартирний» чи «подворовий» обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази; 2) установлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; чи є у них зброя, транспортні засоби, сліди на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує відомі джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення; 3) негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх наступної фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій; 4) виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та

негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого [195].

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи діяльність розшуково-розвідувального характеру покладається на оперативні підрозділи. Працівники вказаних підрозділів повинні інформувати слідчого про результати проведення оперативно-розшукових заходів. Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи до таких оперативно-розшукових заходів належать: обстеження прилягаючої до місця вчинення протиправних дій території; переслідування злочинця по «гарячих» слідах; встановлення свідків-очевидців і одержання від них пояснень про подію, що відбулася; оперативне спостереження у місцях можливої появи злочинця; виявлення осіб, які раніше вчиняли аналогічні кримінальні правопорушення, і перевірка їхньої причетності до даного кримінального правопорушення [197, с. 149]. Щоб не виникало ускладнень під час розслідування, оперативні підрозділи планують проведення заходів з урахуванням думки слідчого. А слідчий, зі свого боку, повинен інформувати оперативних працівників про напрямки розслідування.

Якщо залучають інспектора-криміналіста на місці події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, то він: 1) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей; 2) надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; 3) за зовнішніми характеристиками проводить експрес-аналіз вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; 4) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які містять «слідову» інформацію про

вчинене правопорушення; 5) відповідає за якісну фіксацію всієї «слідової» інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

Якщо є потреба у залученні кінолога зі службовою собакою на місці події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, то він може вчиняти такі дії: 1) уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення; 2) за узгодженням зі слідчим визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі інформації визначає доцільність його застосування; 3) доводить до відома керівника слідчо-оперативної групи інформацію про можливе походження запахосіів (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення; 4) використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку за її запаховими слідами особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 5) бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 6) обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо); 7) разом з іншими працівниками поліції, застосовуючи службового собаку, бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення; 8) позначає місця виявлення на шляху слідування

службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [195].

Розподіл обов'язків учасників слідчо-оперативної групи, розроблення спільних планів та програм їхніх дій сприяють поліпшенню спільної роботи слідчого з оперативними підрозділами та спеціалістами.

До основних форм взаємодії учасників слідчо-оперативної групи під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна віднести:

спільне планування розслідування, під яким можна розуміти: виділення обставин, що підлягають з'ясуванню; розробку версій; обговорення доцільності проведення оперативних заходів, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових дій) тощо;

спільний аналіз одержаного і доказового матеріалу, що надходить, у процесі якого визначається доцільність проведення інших слідчих (розшукових) дій чи оперативно-розшукових заходів і здійснюється коректування плану розслідування;

взаємний обмін інформацією про результати розслідування, що забезпечує погодженість слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів [198, с. 172].

Вважаємо за доцільне детальніше дослідити питання взаємодії слідчого з оперативним підрозділами під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Важливо вказати, що взаємодія слідчого та оперативного працівника – є цілеспрямована діяльність вказаних суб'єктів: до такої діяльності можуть залучатися агентурний апарат, представники громадськості, фахівці різних галузей знань тощо; узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, у спільних планах необхідно передбачати комплекс оперативно-розшукових та інших заходів і слідчих (розшукових) дій у такому порядку, щоб їх проведення було несподіване для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників і були ефективними у закріпленні

процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню; кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів у межах, установлених законом повноважень; дії зазначених суб'єктів мають бути спрямовані на забезпечення введення оперативно-розшукової інформації у кримінальне судочинство шляхом провадження відповідних слідчих (розшукових) дій та процесуальних рішень.

Об'єктивна необхідність застосування вмінь і навичок із розшуку та затримання злочинців, виявлення речових доказів та свідків, що має значення для встановлення істини у кримінальному провадженні є підставою для взаємодії слідчого з оперативним працівником [199, с. 4–5].

Діяльність слідчого з розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, здійснюється на основі співпраці з оперативними підрозділами. Здебільшого цю функцію виконують співробітники карного розшуку Національної поліції.

Здійснений нами аналіз літературних джерел показав, що взаємодії слідчого з оперативними підрозділами приділяється особлива увага науковців і практиків. На нашу думку, найбільш фундаментальне монографічне дослідження, яке було присвячене теоретичним і практичним проблемам взаємозв'язку ОРД і кримінального процесу та використанню матеріалів ОРД у кримінальному провадженні було запропоноване М. Погорецьким [200].

Нові європейські стандарти й правила протидії злочинності були закріплені після прийняття нового КПК України, але поки не до кінця розроблений механізм їх застосування в правозастосовній практиці [201, с. 247]. Зрозуміло, що вносяться зміни до чинного законодавства України, під час яких регулюються окремі процедурні аспекти ОРД, які мають дискусійний характер.

Досліджуючи питання взаємодії слідчих й оперативно-розшукових апаратів, потрібно пам'ятати, що вони є самостійними підсистемами, перед кожною з яких постають самостійні завдання. Такі підсистеми можуть функціонувати у двох режимах: автономно, вирішуючи поставлені завдання

за допомогою наявних власних засобів та методів, або спільно, набуваючи якості, не властивої кожній з них окремо [202, с. 71-72].

Важливо зазначити, що необхідність взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, визначається такими причинами як необхідність проведення оперативно-розшукових заходів; потреба у використанні в доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності; необхідність проведення великої кількості слідчих (розшукових), пошукових та інших процесуальних дій, а також протидія розслідуванню з боку зацікавлених осіб.

Проведене нами дослідження показало, що під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, взаємодія між слідчим та оперативним підрозділом відбувається у двох формах: процесуальній та непроцесуальній.

До найбільш значущих процесуальних форм досліджуваного нами кримінального правопорушення належать:

1) передача слідчому даних про ознаки кримінального правопорушення; Щодо передачі даних органу досудового слідства, Д. Бедняков зазначив: «Тільки взаємний і повний обмін необхідною для розслідування інформацією, яку одержує як слідчий, так і оперативний працівник, дає можливість успішно координувати оперативні заходи і слідчі дії, вчасно і тактично грамотно виконати слідчі (розшукові) дії, вдало використати при цьому оперативно-розшукові дані та науково-технічні засоби» [203, с. 99].

На думку В. Ткаченко, слідчий повинен інформувати оперативний підрозділ про проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також повідомляти його про наступні напрями розслідування для того, щоб своїми діями не розшифрувати негласні джерела і не зашкодити проведенню запланованих пошукових заходів. Одночасно працівник оперативного підрозділу має узгоджувати свої дії з огляду на плани слідчого, щоб під час

проведення НСРД не створити перешкод або ускладнень для слідства [171, с. 15].

Відповідно до Наказу МВС України від 07.07.2017 р. № 575, яким затверджено Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, визначено певний порядок передачі даних слідчому від оперативного підрозділу. При веденні оперативним підрозділом ОРС щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення кримінального правопорушення, підслідного слідчим органів досудового розслідування Національної поліції України, керівник оперативного підрозділу письмово звертається до керівника органу досудового розслідування про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. Керівник оперативного підрозділу з дотриманням режиму секретності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак кримінального правопорушення. Матеріали ОРС можуть розглядатися під час оперативної наради за участю керівників оперативного підрозділу, органу досудового розслідування та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується керівниками органу досудового розслідування та оперативного підрозділу. У разі виявлення під час проведення оперативно-розшукових заходів ознак кримінального правопорушення керівник оперативного підрозділу невідкладно скеровує зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до

відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України [195].

2) проведення оперативно-розшукових заходів, у провадженнях щодо яких не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (після передачі цього провадження слідчому);

3) проведення негласних слідчих (розшукових) та слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого. Правовою підставою такої форми співробітництва – є положення п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України [214 КПК] (доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам) та п. 2 ст. 7 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність” (виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів) [204].

Якість виконання доручення слідчого залежить від конкретного, чіткого та зрозуміло їх формулювання [205, с. 48]. Доручення слідчого повинні даватися письмово з вказівкою на реальні терміни їх виконання, а також неприйнятно формулювати доручення у невиразній формі чи загальними фразами на зразок: «Провести інші дії, спрямовані на розкриття кримінального правопорушення»; «Встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення» тощо [196, с. 46-47].

Проведення НСРД за дорученням слідчого є схваленою практикою процесуальною формою взаємодії оперативних підрозділів зі слідчим, засади якої чітко викладені у положеннях КПК України. Зокрема, згідно із п. 6 ст. 246 КПК України, проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального провадження, або за його дорученням, – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції. За умови узгодженого та професійного ставлення слідчого та працівника оперативного підрозділу до шляхів досягнення мети негласних

слідчих (розшукових) дій, вказана форма взаємодії надзвичайно результативна.

Щодо непроцесуальних форм взаємодії слідчого й оперативного підрозділу, то вони передбачені внутрішньовідомчими актами, і не регламентується кримінальним процесуальним законодавством, хоч і спрямовані на погодженість діяльності зазначених органів щодо розкриття та розслідування правопорушень та встановлення осіб, які їх вчинили.

До непроцесуальних форм співробітництва слідчих та оперативних працівників, під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна віднести:

1 – взаємні консультації та взаємний обмін корисною інформацією між слідчим та оперативним працівником. Обмін інформацією здійснюється як і за погодженого планування діяльності та виконання оперативним працівником доручень слідчого, так і під час отримання результатів вжитих заходів, слідчих (розшукових) дій. У такому обговоренні можуть брати участь керівники слідчих та оперативних підрозділів, інші співробітники;

2 – погодженого планування спільних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Спільний план із проведення НСРД зі збирання й фіксації доказової інформації не є процесуальним документом, але значення його для документування не можна недооцінювати. Під час такого планування формується уявлення слідчого про можливості оперативних підрозділів щодо документування фактів погрози або насильства щодо захисника чи представника особи і щодо прогнозованих результатів виконання тієї чи іншої негласної слідчої (розшукової) дії;

3 – спільних виїздів слідчого та оперативних працівників до інших регіонів, для проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. З міркувань оперативності або коли недоцільно доручати проведення окремих слідчих (розшукових) дій ОРЗ органам слідства і оперативним підрозділам іншої місцевості, застосовуються

спільний виїзд слідчого та оперативних працівників до інших регіонів. Ефективність такої форми полягає в тому, що у разі потреби, слідчий на місці буде уповноважений дати доручення оперативному працівнику;

4 – узгоджена та спільна діяльність у складі слідчо-оперативної групи тощо.

Швидка, повна й достовірна передача оперативної інформації слідчому є найважливішою умовою ефективності оперативно-розшукового забезпечення розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи [206, с. 10-18]. Найважливішу для розслідування інформацію, слідчі одержують в усній формі або у формі рапорту чи іншого процесуального документу від оперативних працівників, які беруть участь у забезпеченні слідства.

Вважаємо за необхідне детально охарактеризувати взаємодію слідчого з іншими підрозділами на різних етапах розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Упродовж всього періоду розслідування кримінального провадження здійснюється взаємодія слідчого й інших підрозділів Національної поліції України. На початковому етапі така взаємодія має найбільший зв'язок, зокрема, під час огляду місця події, затримання підозрюваного тощо. Взаємодія виникає також у разі початку досудового розслідування. Цьому може передувати надання слідчому матеріалів, зібраних оперативними підрозділами, під час проведення попередньої перевірки. Здійснюючи ознайомлення з такими матеріалами, слідчий з'ясовує, чи містять вони достатні дані, які вказують на ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 398 КК України. Якщо в наданих матеріалах такі дані містяться, тоді слідчий зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Керівником органу досудового розслідування призначається слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування. Якщо ж надані для розгляду матеріали недостатні для вирішення питання про початок досудового розслідування, тоді слідчий

скеровує ці матеріали керівнику оперативного підрозділу для проведення додаткової перевірки. При цьому обов'язково повинні вказуватися ті обставини, які потрібно з'ясувати під час проведення цієї перевірки. Трапляється, що слідчий, після вивчення матеріалів перевірки і виявлення в них достатніх підстав для початку досудового розслідування, все ж таки приймає рішення про доцільність повернення матеріалів оперативному підрозділу, аргументуючи це тим, що нез'ясовані усі обставини, які підлягають доказуванню в процесі розслідування. Такі дії слідчого неприпустимі, оскільки закон його зобов'язує внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, після виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [207, с. 77].

На початковому етапі розслідування оперативні працівники проводять такі першочергові заходи: встановлення потерпілих, очевидців, свідків і термінове одержання від них відомостей, які можуть сприяти розкриттю кримінального провадження, затриманню злочинців; виявлення та якісне процесуальне закріплення матеріальних слідів, які містять інформацію про подію кримінального правопорушення, особу злочинця та інші обставини, що мають значення для розслідування; активне використання отриманої інформації для планування заходів щодо розкриття кримінального правопорушення, розроблення версій, одержання нових доказів; одержання відомостей про кримінальне правопорушення, що готуються, недопущення можливості настання негативних наслідків тощо [196, с. 71].

Взаємодія між слідчими й оперативними підрозділами також виникає і під час скерування слідчому інформації, яка є важливою для ефективного розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, якщо така інформація не була в матеріалах попередньої перевірки. Значення таких матеріалів в окремих випадках велике, особливо для початкового етапу розслідування, провадження окремих слідчих (розшукових) дій тощо. Інформація з вказаних матеріалів може стосуватися:

- а) психологічних особливостей тих осіб, які були опитані, і після початку

досудового розслідування будуть виступати як свідки; б) рівня їхньої поінформованості про подію кримінального правопорушення й інші обставини; в) їх стосунків щодо злочинців, органів, які проводять досудове розслідування тощо. Використання цієї інформація буде доцільним під час вибору тактичних прийомів слідчих (розшукових) дій, а також планування розслідування [208, с. 44].

Першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії на початковому етапі розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можуть передбачати: переслідування і затримання правопорушників за слідами або вказаними потерпілими й очевидцями напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки, організація загороджувальних заходів; проведення огляду місця події; виявлення свідків та очевидців події, опитування (у разі внесення відомостей в ЄРДР – допит) з цією метою осіб, які проживають або працюють поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на можливих шляхах руху правопорушника; установлення базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку, що обслуговують територію, де перебуває місце вчинення злочину, а також можливих напрямків руху особи, яка його вчинила; проведення «поквартирного» чи «подвірного» обходу з метою збирання відомостей про подію, обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення, виявлення викинутих правопорушником знарядь учиненого діяння; орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції на території обслуговування, на якій учинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях, а також (при потребі) представників громадськості. Це інформація про характер, час, місце і спосіб учинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили; їх зовнішність; інші відомості, що мають значення для встановлення правопорушників та їх розшуку. Окрім цього, зокрема, необхідно здійснити перевірку осіб за базами (банками) даних, що входять до Єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ

України, та іншими інформаційними ресурсами, передбаченими ст.ст. 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію».

Щодо баз даних, які входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, то відповідно до ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію», поліція наповнює та підтримує їх в актуальному стані інформацією про: 1) осіб, щодо яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу; 2) виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень, осіб, які їх учинили, руху кримінальних проваджень; обвинувачених, обвинувальний акт щодо яких направлено до суду; 3) розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду; 4) розшуку осіб, зниклих безвісти; 5) установлення особи невідомих трупів та людей, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію у зв'язку з хворобою або неповнолітнім віком; 6) зареєстрованих в правоохоронних органах кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій; 7) осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт); 8) осіб, які скоїли адміністративні правопорушення, провадження у справах за якими здійснюється поліцією; 9) зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, та результатів розгляду цих правопорушень у судах; 10) іноземців та осіб без громадянства, затриманих поліцією за порушення визначених правил перебування в Україні; 11) викрадених номерних речей, цінностей та іншого майна, які мають характерні ознаки для ідентифікації, або речей, пов'язаних із учиненням правопорушень, відповідно до заяв громадян; 12) викрадених (втрачених) документів за зверненням громадян; 13) знайдених, вилучених предметів і речей, у тому числі заборонених або обмежених в обігу, а також документів з ознаками підробки, які мають індивідуальні (заводські) номери;

14) викрадених транспортних засобів, які розшукуються у зв'язку з безвісним зникненням особи, виявлених безгосподарних транспортних засобів, а також викрадених, втрачених номерних знаків; 15) виданих дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху та дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів; 16) зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї; 17) викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася; 18) бази даних, що формуються у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону.

Під час наповнення баз (банків) даних, поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК).

У статті 27 Закону України «Про Національну поліцію», поліція має безпосередній оперативний доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади за обов'язковим дотриманням Закону України "Про захист персональних даних". Інформація про доступ до бази (банку) даних повинна фіксуватися та зберігатися в автоматизованій системі обробки даних, включно з інформацією про поліцейського, який отримав доступ, та про обсяг даних, доступ до яких було отримано. Кожна дія поліцейського щодо отримання інформації з інформаційних ресурсів, фіксується у спеціальному електронному архіві, ведення якого покладається на службу інформаційних технологій Міністерства внутрішніх справ України.

В електронному архіві фіксуються прізвище, ім'я, по батькові та номер спеціального жетона поліцейського, вид отриманої інформації, реєстр, з якого отримувалася інформація, час отримання інформації та інші дані, необхідні для ідентифікації поліцейського, який отримував інформацію з реєстрів [209].

Основною метою взаємодії слідчого й інших підрозділів Національної поліції України на початковому етапі розслідування погрози або насильства

щодо захисника чи представника особи є встановлення особи підозрюваного [196, с. 72, 74].

Взаємодія слідчого та інших підрозділів Національної поліції України на наступному етапі розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, спрямована на пошук нової доказової інформації, перевірку та закріплення існуючих доказів у кримінальному провадженні, виявлення усіх винних і встановлення усіх епізодів злочинної діяльності, забезпечення повноти і всебічності дослідження обставин кримінального провадження, припинення й усунення можливих спроб перешкодити досудовому розслідуванню, що послужить підставою для повідомлення про підозру, а надалі – обвинувального акта [207, с. 79].

На наступному етапі розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення, взаємодія слідчого та інших підрозділів Національної поліції України відбувається під час проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій та інформуванні сторонами один одного про результати їх проведення. Такі дії у кримінальному провадженні, відповідно до КПК України, оперативні підрозділи здійснюють за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за своєю ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [115].

У процесі оперативно-розшукової діяльності, під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, оперативний підрозділ може надати слідчому отримані матеріали фотозйомки, відео- та звукозапису. Також слідчий має мати можливість знайомитися з оперативними матеріалами і знати, які заходи проводяться оперативними підрозділами. Якщо ці матеріали стосуються кримінального провадження,

вони мають бути перевірені та оцінені слідчим та використані в процесі доказування.

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи оперативно-розшукові дії стосовно слідчих (розшукових) дій мають допоміжний характер і можуть: 1) вказувати на необхідність провадження слідчих (розшукових) дій (наприклад, обшуку за результатами використання розшукової собаки); 2) сприяти створенню умов для слідчих (розшукових) дій (наприклад, шляхом збирання даних про спосіб життя і зв'язки підозрюваного для використання їх під час допиту); 3) супроводжувати слідчу (розшукову) дію (наприклад, переслідувати злочинця під час огляду місця події); 4) сприяти розвитку результатів слідчих (розшукових) дій (наприклад, встановлення спостереження за місцями можливих спроб злочинця виїхати з визначеної місцевості) [210, с. 182].

У випадках, коли слідчий самостійно не може ефективно провести слідчу (розшукову) дію, він може вимагати залучення оперативних підрозділів до провадження ним окремих слідчих (розшукових) дій. Можна визначити такі форми надання оперативним підрозділом допомоги слідчому під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи: 1) участь працівників інших підрозділів Національної поліції України в проведенні слідчих (розшукових) дій (обшук в житлі слідчому одному проводити не слід, оскільки він не в змозі здійснювати пошук і вести спостереження за поведінкою осіб, що проживають у помешканні, та є присутніми при цьому). Під час підготовки до проведення обшуку, слідчий може надати доручення оперативному підрозділу щодо встановлення точного місця проживання підозрюваної особи, осіб, які мешкають разом із підозрюваним, їхніх інтересів, зв'язків, способу життя. Також оперативні працівники повідомляють слідчому інформацію, отриману негласним шляхом, яка допомагає встановити найбільш вдалий час для проведення обшуку, кількість учасників цієї слідчої дії, характер об'єктів пошуку тощо. Взаємодія під час допиту різних за статусом у кримінальному

процесі осіб забезпечується шляхом обміну інформацією про особу, яку допитують. Це відбувається за погодженим планом одночасного допиту співучасників, а також із застосуванням заходів для перевірки алібі тощо [207, с. 80]; 2) сприяння оперативних працівників може знадобитися при проведенні слідчого експерименту, пред'явленні осіб для впізнання, огляді місця події тощо; 3) сприяння слідчому при затриманні підозрюваної у вчиненому кримінальному правопорушенні особи (коли є відомості про те, що при затриманні підозрюваного він може чинити опір, необхідна участь озброєних співробітників інших підрозділів Національної поліції України); 4) сприяння у здійсненні заходів процесуального примусу (примусовеприведення особи, котра ухиляється від явки до слідчого, «прочісування» значної ділянки місцевості, припинення опору слідчому тощо); 5) сприяння, що виражається у виділенні співробітників оперативно-технічної служби із науково-технічними засобами, що є у їхньому розпорядженні для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій [189, с. 75].

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, слідчий може взаємодіяти із спеціалістом (при проведенні слідчих (розшукових) дій). Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів, може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст має право: ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду, на характерні обставини чи особливості речей і документів; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних з його залученням до

кримінального провадження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Спеціаліст зобов'язаний: прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду; виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням покладених на нього обов'язків; заявити самовідвід (коли є обставини, передбачені КПК України) [115].

Відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України спеціаліста доцільно залучати для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів тощо). Спеціаліст надає допомогу слідчому у виявленні слідів кримінального правопорушення, встановлення механізму їх утворення, в розшуку, вилученні та збереженні речей і документів, що мають значення для кримінального провадження.

При оглядах слідчий, прокурор особисто або за допомогою спеціаліста мають право робити вимірювання, складати плани, креслення, застосовувати фотографування, проводити фото- і відеозйомку місцевості і предметів, які на ній перебувають, а також робити зліпки знайдених слідів ніг, рук та ін. Все це має бути відображено у протоколі. Плани, креслення, схеми, фотографії й відеозапис – додатки до протоколу, які не замінюють протоколу, як основного процесуального документа, де зафіксовано увесь хід проведення й отримання результатів огляду [211, с. 528].

Висновки до розділу 2

1. З урахуванням впливу чинника інформаційної визначеності та процесуальних наслідків початку досудового розслідування під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна виділити три ситуації початкового етапу розслідування: 1)

відома подія погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, що потребує реагування правоохоронних органів, проте вихідна інформація не містить даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення; 2) відома особа, яка, ймовірно, вчинила кримінально-каране діяння, необхідно встановити кримінальний характер цього діяння, а також, чи містить воно всі необхідні елементи складу кримінального правопорушення; 3) відома подія кримінального правопорушення та особа, яка його вчинила.

На підставі обсягу доказової інформації під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна виокремити такі типові ситуації:

слідчий володіє достатнім обсягом доказової інформації, що дає можливість повідомити про підозру та свідчить про вину саме цієї особи; 2) слідчий володіє доказовою інформацією, якої недостатньо для повідомлення про підозру і яка не дає впевненості у тому, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення; 3) слідчий володіє незначним обсягом інформації, що не дає змоги відповісти на питання щодо того, хто вчинив кримінальне правопорушення та повідомити про підозру.

2. Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи до типових загальних версій можна віднести: погрозу (вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна) щодо захисника чи представника особи; погрозу (вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна) щодо близьких родичів захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням ним правової допомоги; заподіяння тілесних ушкоджень захиснику чи представнику особи; заподіяння тілесних ушкоджень близьким родичам захисника чи представника особи, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням ним правової допомоги; інше кримінальне правопорушення;

Щодо особи злочинця та причетності інших осіб до погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна висувати версії: 1) кримінальне правопорушення було вчинене однією особою; 2) кримінальне

правопорушення було вчинене групою осіб; 3) особа була раніше засуджена за вчинення аналогічного кримінального правопорушення тощо. Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи також можуть висуватися такі окремі слідчі версії стосовно особи злочинця та його дій: 1) щодо статусу особи злочинця: фізична чи юридична особа; 2) щодо безпосереднього способу вчинення кримінального правопорушення; 3) щодо роботи особи: особа працює в органах місцевого самоврядування чи державної влади тощо.

3. Особливість взаємодії під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи визначається необхідністю створення та забезпечення ефективного функціонування СОГ, забезпечення взаємодії у процесі провадження досудового розслідування та здійснення постійного взаємного обміну інформацією. Здійснення взаємодії та її організація при виявленні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи дозволяє вчасно розкрити це кримінальне правопорушення, що дозволить економити час, що минув з моменту вчинення протиправних дій.

Необхідність взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи визначається такими причинами: необхідністю проведення оперативно-розшукових заходів; необхідністю використання в доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності; необхідністю проведення великої кількості слідчих (розшукових), пошукових та інших процесуальних дій; коли є протидія розслідуванню з боку зацікавлених осіб.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

3.1 Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи

Під час розслідування кримінального правопорушення процес доказування має певні особливості. У зв'язку із цим часто виникають слідчі помилки, оскільки у слідчих відсутній досвід розслідування кримінальних правопорушень того чи іншого спрямування. Тому існує об'єктивна необхідність у напрацюванні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності слідчого зі збирання, перевірки та оцінки доказів, що допоможе уникати помилок як під час висунення версій і планування розслідування, так і під час проведення слідчих (розшукових) дій, та оснастити практичних працівників систематизованими та узагальненими знаннями щодо специфіки розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Збирання доказів у кримінальному провадженні здійснюється шляхом проведення різного роду процесуальних дій. У КПК України чітко закріплено способи збирання доказів стороною обвинувачення, до яких належать: 1) збирання під час проведення слідчих (розшукових) дій; 2) збирання під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 3) витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб; 4) отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та

організацій, службових і фізичних осіб; 5) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України, зокрема затримання як на підставі ухвали слідчого судді, так і без такої ухвали та тимчасовий доступ до речей і документів; 6) одержання на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [115].

Науковці, провівши системний аналіз норм КПК України, що регламентують порядок проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виділяють такі способи збирання речових доказів: 1) вилучення слідчим, прокурором при проведенні слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду та обшуку; 2) вилучення службовою особою, уповноваженою здійснювати затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення у порядку ст. 208 КПК України, під час такого затримання; 3) вилучення при проведенні тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження; 4) добровільне надання будь-яким учасником кримінального провадження; 5) вилучення шляхом тимчасового вилучення предмета при затриманні будь-якою особою у порядку ст. 207 КПК України [212, с. 22-24].

У кримінальній процесуальній літературі зазначається, що серед способів збирання доказів слідчі (розшукові) дії є найбільш ефективні [213, с. 263; 211, с. 249] та є основним способом їх збирання стороною обвинувачення [214, с. 197; 215, с. 244].

При збиранні доказів сторона захисту не наділена правом проводити слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії, проте закон надає їм право ініціювати проведення вказаних дій шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які повинні бути розглянуті в термін не більше трьох днів з моменту подання [115].

На початковому етапі розслідування будь-якого кримінального правопорушення виникає комплекс слідчих (розшукових) дій, який спрямований на: а) виявлення, фіксацію, вилучення слідів кримінального

правопорушення та речових доказів, їх дослідження; б) вжиття заходів щодо оцінки фактичної інформації та висунення версій; в) встановлення очевидців кримінального правопорушення [216, с. 62].

Основними джерелами початкової інформації про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, як показує практика, можуть бути такі: заява потерпілого; заява очевидця кримінального правопорушення; відомості, опубліковані в ЗМІ; відомості, що надходять від правозахисних та інших громадських організацій.

Доволі часто (у 79% вивчених кримінальних провадженнях) відомості про кримінальне правопорушення вносяться до ЄРДР за наслідками звернення потерпілого від вчинення щодо нього або його близьких родичів погрози або насильства у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Незалежно від слідчої ситуації, яка виникає в ході проведення початкових слідчих (розшукових) дій, під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, необхідно вирішити такі завдання: зібрати і зафіксувати всі можливі докази, які з плином часу можуть бути втрачені; з'ясувати обставини вчинення кримінального правопорушення і обставини, що підлягають доказуванню, проаналізувати вихідні дані для планування розслідування; встановити і затримати злочинця по гарячих слідах [217, с. 333].

Основними труднощами, які виникають на початковому етапі розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, можна назвати: тривалість проведення експертиз (відзначили 49% опитаних респондентів); відсутність тісної співпраці зі спеціалістами (24%); відсутність сучасних методик розслідування кримінального правопорушення (14%); брак спеціальних знань (13%) (Додаток Б).

Враховуючи предмет нашого дослідження, необхідно розглянути тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які є

найбільш актуальні при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.

Необхідність закріплення існуючих доказів (шляхом призначення експертизи, проведення огляду речових доказів), а також отримання нових доказів шляхом допитів, обшуків, пред'явлення для впізнання та інших слідчих (розшукових) дій актуалізується на початку розслідування. Проведене нами опитування показало, що респонденти оцінюють результативність окремих слідчих (розшукових) дій в такий спосіб: огляд місця події (30%); допит (свідків, потерпілого, підозрюваного) (25%); проведення обшуку (7%); призначення та проведення судової експертизи (27%), слідчий експеримент (5%), освідчування (6%) (Додаток Б).

При підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи потрібно вирішити такі питання: а) черговість слідчих (розшукових) дій; б) визначення часу для їх проведення; в) з'ясування можливості одночасного проведення слідчих (розшукових) дій [218, с. 128].

Вважаємо, що найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, що проводяться під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, є огляд місця події, обшук, допит, слідчий експеримент та проведення експертиз. Про це свідчать і результати проведеного анкетування 280 респондентів (Додаток Б Табл. А 15). Відтак, розглянемо тактичні особливості проведення цих слідчих (розшукових) дій детальніше.

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи найбільш затребуваною із слідчих (розшукових) дій є огляд. Мета вказаної слідчої (розшукової) дії є дослідження матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього особистого її сприйняття слідчим або іншими учасниками огляду з метою виявлення, фіксації і вилучення різних слідів кримінальних правопорушень та інших речових

доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження.

До завдань, які стоять перед уповноваженими законом особами, які проводять огляд місця події можна зарахувати: 1) вивчення й фіксація обстановки місця події з метою з'ясування характеру і механізму події; 2) виявлення і вилучення слідів кримінального правопорушення, які у майбутньому можуть слугувати речовими доказами у кримінальному провадженні; 3) з'ясування ознак, що характеризують осіб, учасників учинення кримінального правопорушення (їхня кількість, приблизний вік, фізичні дані, чи є у них певні звички, навички, психічні відхилення, а також їхня обізнаність про життєвий устрій, розпорядок роботи потерпілого); 4) фіксація особливостей, властивих потерпілому чи іншим об'єктам посягання; 5) встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону кримінального правопорушення: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події, наслідки кримінального правопорушення, існування зв'язків між діями злочинця та його наслідками; 6) виявлення ознак, що вказують на мотиви й цілі вчиненого кримінального правопорушення; 7) з'ясування обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення [131, с. 497].

При проведенні огляду місця події при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи потрібно проаналізувати такі ознаки та властивості предметів і слідів: а) час виникнення їх на місці події; б) зв'язки об'єктів з цим чи іншим місцем; в) структуру предметів і слідів для вивчення їх групової належності; г) ідентифікаційні якості слідів з метою визначення можливості ототожнення об'єктів, що їх утворили; ґ) можливість виникнення слідів від одного або різних учасників розслідуваного кримінального правопорушення або сторонніх осіб; д) зв'язки слідів між собою і розслідуваною подією, механізм їх утворення; е) причини відсутності певних слідів і предметів, їх властивостей і ознак [219].

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи здійснюється огляд таких видів об'єктів: місця події (місця, де було вчинено погрозу або насильство, вулиця, подвір'я, тощо; приміщення, де захисник чи представник особи здійснював діяльність пов'язану з надання правової допомоги, – суди, офіси, приміщення юридичних компаній тощо); предмети (безпосередньо знаряддя чи засоби, за допомогою яких вчинялось кримінальне правопорушення); документи (листи, аркуші паперу, на яких відображено текст погрози захиснику чи представнику особи тощо).

Огляд передбачуваного або дійсного місця події має вирішальне значення для встановлення ознак кримінального правопорушення, тому зволікання з проведенням огляду місця події може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою він був вчинений, предметів, які можуть стати згодом речовими доказами [220, с. 319]. Кримінальний процесуальний закон допускає проведення цієї слідчої (розшукової) дії до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Провівши дослідження, виявлено, що найбільш типовими місцями події у кримінальних провадженнях про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, є приміщення судів, юридичних компаній, особистого помешкання захисника чи представника особи, вулиця, транспортний засіб.

При проведенні огляду місця події, під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, деякі сліди вчинення кримінального правопорушення слідчий не може виявити сам, тому і залучає до проведення спеціаліста.

Можна назвати такі функції, які виконує спеціаліст під час проведення слідчої (розшукової) дії: пізнавальну – виявляє, фіксує й вилучає докази; організаційну – використовує технічні засоби фіксації для роботи зі слідами; методологічну – визначає методи дослідження окремих слідів на місці

вчинення кримінального правопорушення; роз'яснювальну – сприяє слідчому у виділенні ознак окремих слідів; координаційну – у випадку залучення групи або бригади спеціалістів погоджує свої дії з діями слідчого й інших спеціалістів щодо аналізу окремих слідів; посвідчувальну – засвідчує правильність аналізу окремих слідів та їх описання у протоколі; прогностичну – він передбачає можливу модель кримінального правопорушення; допоміжну – сприяє слідчому при описанні слідів.

Після прибуття на місце події слідчий зобов'язаний: запропонувати вивести всіх сторонніх із місця події та переконатися, що було усунуто шкідливі наслідки кримінального правопорушення (наприклад, у випадках, коли потерпілому заподіяно тілесні ушкодження – надана допомога постраждалим). У разі потреби, на цьому етапі слідчий проводить коротке опитування очевидців та потерпілих, дає завдання працівнику оперативного підрозділу щодо встановлення можливих потерпілих та очевидців події, визначає функції кожного з учасників огляду і роз'яснює їм їхні права та обов'язки.

Робочий етап починається із загального огляду слідчим місця події з метою орієнтування на ньому, визначення меж огляду, вирішення питання про вихідний пункт і спосіб огляду та пересування, вибір позиції для проведення фотознімання. Зважаючи, яка склалась обстановка на місці події, вирішується питання про її огороження, встановлення знаків регулювання (попередження) [211, с. 308].

На нашу думку, розширення меж огляду місця події є основним тактичним прийомом проведення огляду місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Встановлення меж місця події значною мірою залежить від об'єкта огляду, конкретних умов і особливостей місця вчинення кримінального правопорушення, а також локалізації виявлених слідів.

Наприклад, у відкритих місцевостях, парках, лісових масивах, зовнішні межі можуть визначатися спочатку від місця виявлення слідів відходу або

підходу злочинців або в межах знаходження інших видимих слідів події, або зважаючи на рельєф місцевості.

У випадку вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення на вулицях населеного пункту, то межі огляду необхідно обирати залежно від близькості розташування будівель, різних споруд, транспортних магістралей. Потрібно звертати увагу на можливість утворення слідів при пересуванні злочинця і потерпілого в різних напрямках. Окрім слідів взуття і транспортних засобів, здійснюючи обстеження таких ділянок місцевості, можна виявити знаряддя вчинення кримінального правопорушення, викинуті злочинцями недопалки, а також предмети і речі злочинця. На цих предметах можуть залишитися сліди пальців рук злочинця, їх необхідно вилучити і оглянути.

На нашу думку, огляд місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи на місцевості доцільно проводити ексцентричним способом (рух по спіралі від центру до периферії) у тому випадку, якщо сліди на місці події знаходяться на невеликій відстані один від одного (сліди крові, боротьби на ґрунті, знаряддя вчинення кримінального правопорушення). Під час огляду місця події у слідчого і спеціаліста часто виникає питання, чи виявлені нашарування речовин могли бути утворені кров'ю. Тому, щоб виявити компоненти крові, можна використовувати хімічні способи, наприклад, реакції з Гемофаном, реактивом Воскобойникова, перекисом водню. Варто пам'ятати, що сліди крові на ґрунті необхідно вилучати разом з частиною ґрунту, обов'язково на усю глибину його просочення.

Якщо не визначено центр місця події, то під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи слід застосовувати концентричний (рух по спіралі від периферії до центру) спосіб огляду місця події. Коли потерпілий плутається, не може точно вказати усі обставини події, огляд потрібно розпочинати з периферії, де найімовірніше можуть знаходитися сліди відходу або підходу до місця події. Якщо місцем події є

ділянка місцевості, то на ній можна виявити додаткові ознаки: розпушений ґрунт, зламані гілки дерев, кущів, сліди від падіння і волочіння потерпілого по м'якому ґрунту. Варто пам'ятати, що насіння, частини рослин, потрапляють на тіло, одяг і взуття, знаряддя кримінального правопорушення, транспортні засоби. Під час огляду їх виявлення важливе, оскільки може надалі довести присутність особи на місці події або виявити місце кримінального правопорушення.

Коли сліди були розташовані на ділянках місцевості, які мали певні межі, то доцільно проводити огляд місця події лінійним способом. До таких ділянок місцевості можна віднести, наприклад, проїжджу частину, обгороджену високим бордюром, дорогу, з двох боків обгороджену парканами приватних будівель. Найефективнішим способом огляду місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи буде комплексний (змішаний) спосіб огляду місця події.

Під час проведення огляду місця події потрібно вжити заходів щодо виявлення слідів взуття злочинця (фрагменти, мікрочастки, що відокремилися від них). Пошук мікрооб'єктів потрібно здійснювати в цілому на місці події, на тілі, одязі, взутті, піднігтьовому вмісті, оскільки вони завжди є на місці події і повністю їх знищити не можна.

Важливо звертати увагу при проведенні огляду місця події на місця, які могли бути засідками злочинців, викинуті знаряддя нападу, пляшки, особисті речі, недопалки тощо. Такими місцями зазвичай є: кущі, насипи, огорожі, де можна виявити сліди зубів, слину злочинця на недопалках цигарок, пляшках, жувальній гумці тощо. За предметами одягу, взуттям, рукавичками, головними уборами, недопалками, які були залишені злочинцем на місці вчинення кримінального правопорушення, можна визначити його окремі фізичні дані, а за слідами потожирових відкладень – групу крові.

Також, оглядаючи місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, часто виявляють рукавички, засоби зв'язування, знаряддя, які використовували під час

насильства щодо захисника чи представника особи, тому необхідний пошук і вилучення запахових слідів. Таку інформацію спочатку використовують на місці події за допомогою службово-розшукових собак. Згодом збирають запахові проби з предметів і слідів і зберігають для лабораторного дослідження.

Під час огляду місця події на відкритій місцевості рекомендується вилучити зразки ґрунту, рослинності, оскільки згодом, після затримання злочинця, у нього можуть бути виявлені і вилучені одяг і взуття, в яких він був на місці події.

Проводячи огляд місця події, потрібно пам'ятати про те, що багато ділянок місцевості знаходяться під відео- спостереженням. Ці обставини слід враховувати при огляді місця вчинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, розташованого в районі житлових масивів, поблизу великих підприємств, банківських установ, банкоматів, оснащених засобами відео- спостереження, під'їздів будинків, обладнаних відео-домофонами, а також поблизу стоянки автомобілів, які можуть бути обладнані відео- реєстраторами. У ході огляду місця події необхідно вжити заходів щодо встановлення подібних джерел інформації, а також їх наступного вилучення, приєднання до матеріалів кримінального провадження.

На завершальному етапі проведення огляду місця події слідчим узагальнюється й аналізується зібрана інформації про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, також слідчий перевіряє чи вирішені завдання та мета огляду. На даному етапі слідчий визначає, які об'єкти обстановки доцільно оглянути додатково, наприклад, одяг потерпілого й особи, що вчинила кримінальне правопорушення (оглядається і вилучається у всіх випадках, якщо на ньому є пошкодження, плями та інші сліди насильницьких дій).

Здійснивши аналіз інформації, яка була отримана при проведенні огляду місця події, слідчий починає їх фіксацію. Основним способом фіксації під час огляду місця події є опис у протоколі.

Складаючи описову частину протоколу огляду місця події, необхідно вказати такі дані: межі місця події, його місцезнаходження; загальну характеристику приміщення чи місцевості, що є місцем події (адреса будівлі, число поверхів, якщо будівля багатоповерхова, розташування будівлі відносно довкілля); входи і виходи з приміщення; детально і повно має бути описана обстановка місця події і всі об'єкти огляду із зазначенням місця їх виявлення. При виявленні на місці події слідів транспортних засобів, слідів рук, взуття, одягу, на якому є пошкодження, плями та інші сліди насильницьких дій, листи, магнітні плівки та цифрові носії із записом погроз та ін., у протоколі огляду повинно бути вказано конкретне місце їх виявлення (з прив'язкою до двох нерухомих об'єктів), пошкодження (якщо вони є), кількість, характер, форма, конфігурація, наявність індивідуальних ознак, використовувані для їх виявлення і вилучення засоби, вказані прийоми вилучення (виготовлення зліпка, зняття копії, вилучення предмета в натурі).

Якщо у протоколі огляду не зазначено, які предмети були вилучені, це розцінюється у кримінальному провадженні як не надання вказівок на джерело походження речових доказів, що тягне за собою втрату їх доказового значення. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх стосунку до кримінального провадження. Предмети, що мають чи можуть мати стосунок до кримінального провадження, долучаються до кримінального провадження і доля їх вирішується залежно від результатів розслідування, а всі інші, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном [220, с. 320].

Провівши аналіз судової практики, можна вказати на недоліки, які виникають при проведенні даної слідчої (розшукової) дії під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника. Проводячи огляд місця події, небагато уваги приділяється пошуку і

виявленню слідів-відображень, плани і схеми місць події складаються примітивно, фотозйомка місць події здійснюється без дотримання існуючих рекомендацій. Варто звернути увагу, що ефективність огляду місця події залежить від того, наскільки вміло слідчий застосовує науково-технічні засоби і методи, спеціальну апаратуру та прилади, що сприяють під час проведення огляду виявити та закріпити невидимі та малопомітні сліди. Проводячи огляд місця події, слідчий має комплексно розглядати та аналізувати спосіб, обстановку та виявленні сліди для висунування версій про місце знаходження ще не виявлених слідів тощо [221, с. 159].

Невід'ємною, обов'язковою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є допит. Питання проведення допиту, його організації і тактики різносторонньо досліджено кримінальною процесуальною наукою, криміналістикою та юридичною психологією.

Важливе значення для збирання доказів у кримінальних провадженнях про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи має правильно організований допит свідків, потерпілих та підозрюваних. За даними вивчених нами кримінальних проваджень, обвинувачення у досліджуваному нами кримінальному провадженні на досудовому слідстві будувалось, насамперед, на показаннях підозрюваного (25,5% випадків), на показаннях свідків у 14%, на показаннях потерпілого у 12,5%, висновках експерта 8%, речових доказах 9%, змісті протоколів слідчих дій 31% (огляді місця події (24%), слідчого експерименту (6%), обшуку (3%).

С. Шейфер зазначає, що допит – це отримання відповідно до встановленої законом процедури від допитуваної особи відомостей про суттєві обставини кримінального провадження шляхом постановки перед нею завдання на відтворення і передачу інформації в усній формі, яка зберігається в її пам'яті. Пізнавальну основу цієї слідчої (розшукової) дії становить операція розпитування [222, с. 106].

Допит вимагає ретельного планування та підготовки до нього, тому його проведення не є таким простим, як здається на перший погляд. Необхідно зазначити, що під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи допитуються такі категорії осіб: свідки, потерпілі, підозрювані та експерти. Найскладнішим є допит підозрюваного.

Варто пам'ятати, що незалежно від процесуального статусу допитуваного, до проведення допиту необхідно готуватися. Також важливим є те, що зволікання з проведенням допитів може дати можливість особи виробити свою лінію поведінки, обдумати деталі своїх неправдивих показань тощо.

По-перше, щоб провести допит ефективно, потрібно детально вивчити та оцінити матеріали, які є у кримінальному провадженні, а саме: функціональні (посадові) обов'язки працівників, документи, які підтверджують право особи надавати правову допомогу (на зайняття адвокатською діяльністю), а також законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють відповідну діяльність. На підставі таких документів потрібно скласти перелік запитань із зазначенням уже існуючих доказів та обрати тактичні прийоми для проведення допиту. Запитання мають бути конкретні, лаконічні, чіткі, також вони мають бути такі, щоб допитуваний не зрозумів про рівень обізнаності слідчого про розслідуване кримінальне правопорушення. По-друге, перед допитом, слідчому потрібно провести консультації із спеціалістами у відповідній сфері діяльності разом із пред'явленням відповідних документів для з'ясування незрозумілих обставин, що виходять за межі спеціальних знань слідчого, або навіть залучити його до проведення допиту. По-третє, у випадку, коли слідчий вважає, що особа може змінити свої свідчення, то варто здійснити відео-фіксацію проведення допиту. По-четверте, потрібно спланувати черговість проведення допитів різних осіб. По-п'яте, важливо пам'ятати, що під час проведення допиту, допитуваній особі можна пред'являти деякі документи, що є дієвим тактичним прийомом.

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, ми пропонуємо наступну програму допиту потерпілого:

1. Щодо особи допитуваного (потерпілого): що ви робили у день вчинення щодо вас кримінального правопорушення (максимально докладно)? У який одяг ви були одягнені? Який був стан вашого здоров'я до вчинення нападу (здоровий, хворий, чи був тверезий)? Який був ваш стан, настрої перед подією і як це привертало увагу інших до правильного сприйняття механізму того, що відбувається? Яким чином здійснювалась погроза щодо вас? Які тілесні ушкодження були вам заподіяні? Чи подія, яка відбулася, була для вас несподіваною або, навпаки, очікуваною і чому? Скільки часу ви переживали моральні, фізичні страждання, заподіяні нападом? Чи відчували ви страх? Чи вчинялись раніше щодо вас такого роду кримінальне правопорушення (в тому числі і ким-небудь з тих, хто вчинив кримінальне правопорушення)?; Якщо вчинялися, то які саме, коли, де, ким і за яких обставин? Чи зверталися ви з цього приводу до правоохоронних органів, чи було внесено відомості до ЄРДР? Яка була кваліфікація вчиненого? Хто був притягнутий до кримінальної відповідальності? Який був результат розслідування та судового розгляду?

2. Щодо обстановки вчинення діяння: хто цікавився вашою адресою? Як, коли, чому і з ким ви опинились на місця події? Уточніть час події? Де знаходилося місце події? Яка була оглядовість місця події, чи не було рухомих або нерухомих перешкод для нормального сприйняття динаміки місця події? Як було освітлено місце події? Чи застосовували щодо вас насильство, якщо так, то в якій формі? Коли ви зрозуміли, що відбувається напад? Яка була тривалість нападу? Які дії ви виконали під час нападу і які слова вимовили, як на це реагував злочинець і інші особи? Чи чинили ви опір, в якій формі, якими засобами? Які дії і в якій послідовності були вчинені злочинцями щодо нейтралізації вашого опору? Якими словами супроводжувалися дії злочинця (погроза, насильство)? Наскільки реально ви сприйняли погрози нападника? Опишіть усю динаміку сприйняття,

включаючи вашу діяльність? Опишіть механізм учинення кримінального правопорушення в його динаміці? У чому полягали дії кожного зі співучасників?

3. Щодо особи злочинця: чи бачили ви нападника, чи були знайомі з ним раніше? Скільки було нападників? Які прикмети нападника (нападників), його одягу, предметів, які у нього були? Чи маскував він свою зовнішність, якщо так, то як? Які помітні прикмети злочинця, зокрема запах, ви запам'ятали? Розкажіть про поведінку злочинця до, у момент та після нападу? Що говорив злочинець під час нападу? Якими словами погрожував злочинець?

4. Щодо можливих очевидців діяння: чи були очевидці події, хто і скільки їх, чи знаєте ви цих осіб? Чи обговорювали ви обставини кримінального правопорушення з очевидцями і що вони повідомили? Як саме вплинули розповіді очевидців на сприйнятий вами механізм кримінального правопорушення?

5. Щодо перспектив провадження: чи знаєте когось зовні схожого на злочинця? Чи можете ви усе розказане показати під час перевірки показань на місці? Чи говорив вам хто-небудь про те, що володіє відомостями про злочинця? Якими прізвиськами, іменами називали один одного нападники, що говорили один одному? Чи висловлювали нападники вам погрози розправи у разі звернення в поліцію?

6. Щодо слідів кримінального правопорушення: Які предмети нападники залишили на місці кримінального правопорушення? У якому напрямі утікали злочинці з місця вчинення кримінального правопорушення? Які сліди на тілі і одязі нападників залишилися (могли залишитись) у результаті вчиненого опору? Що ви зробили після того, як нападники втекли?

Цікаво зазначив В. Образцов: «Однією з причин того, що не всі кримінальні правопорушення розкриваються, а розкриті розслідуються недостатньо якісно, є те, що далеко не у всіх випадках оперативні та слідчі

працівники здатні тактично правильно побудувати допит потерпілих» [223, с. 112].

Тому ми пропонуємо застосування таких тактичних прийомів у процесі провадження допиту потерпілих під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи: постановка певних запитань (вони поділяються на основні, доповнювальні, уточнювальні, нагадувальні, контрольні) [224, с. 78–81]; метод когнітивного інтерв'ю (згадування фактів, які забуті); використання прийому «вільна розповідь»; установлення психологічного контакту і тощо.

Під час допиту потерпілого від погрози або насильства вільна розповідь про подію має важливе значення. Слідчий під час неї може з'ясувати ставлення жертви до події, що сталася, сприйняття дій злочинця: реальність погрози, послідовність заподіяння ударів, ушкоджень, їх оцінку, психологічну сторону впливу нападника, його способи і загальні риси механізму скоєння кримінального правопорушення. Вільна розповідь допомагає слідчому сформулювати уявлення про обставини, що мають організаційно-тактичне значення (про освітні, інтелектуальні, моральні та інші ознаки допитуваного, його спосіб життя, інтереси, найближче оточення, про ступінь його щирості, психологічної стійкості).

Спостереження за допитуваним відбувається під час питально-відповідного етапу. Об'єктом спостереження є його мовна артикуляція, що пов'язана з його повідомленням як система звукової інформації. Ці дані доповнюються мімікою, жестами, звуковими явищами, що супроводжують відповіді на питання, а також інтонацією, тобто додатковими немовними засобами, здатними не тільки уточнювати, але і змінювати зміст повідомлення [225, с. 20–21].

Потерпілий, коли свідчить, не тільки сприяє розслідуванню, але й одночасно задовольняє свої інтереси у кримінальному провадженні. В. Пясковський зазначає, що особливістю свідчень потерпілого є те, що вони виходять від людини, яка особисто зацікавлена у результатах розслідування.

Така зацікавленість має два напрями: перший – прагнення потерпілого до розкриття кримінального правопорушення, другий – причина можливої його необ'єктивності [226, с. 147].

У ході вивчення кримінальних проваджень встановлено, що свідчення потерпілого носили, зазвичай, обвинувальний характер (83,5%). Виправдувальними вони були лише у 6,5% випадків. У 92% вивчених кримінальних провадженнях про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, під час судового розгляду, особи, які були якості потерпілих підтверджують первинні свідчення. Змінювали початкові свідчення 7% потерпілих, відмовилися свідчити 1%.

На думку В. Журавля, ефективною групою методів щодо налагодження психологічного контакту з потерпілими, які ухиляються від свідчень, є: а) постановка деталізуючих або уточнюючих питань для усунення суперечностей, які часто виникають між свідченнями потерпілих та іншими доказами; б) надання речових та письмових доказів, які спростовують позицію особи, що допитується; в) вимога повторного викладу всіх чи якихось окремих фактів; г) оголошення висновків експертів, свідчень інших осіб, родичів потерпілого або осіб із його близького оточення; д) постановка контрольних питань [227, с. 20-23].

Ю. Гурджі пропонує під час допиту потерпілих нагадувати їм про матеріально-правові, фізичні і моральні інтереси. Мається на увазі, що слідчий, перед початком проведення допиту потерпілого, повинен роз'яснити йому права на відшкодування заподіяної злочином моральної, матеріальної та фізичної шкоди [228, с. 13].

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи допит підозрюваного потрібно проводити з урахуванням слідчої ситуації як всього розслідування, так і самої ситуації слідчої (розшукової) дії. Слідчому необхідно пам'ятати, що непередбачений та неспланований допит може призвести до втрати доказової бази у зв'язку із неефективністю його проведення, а допит, з проведенням якого затягнули,

сприяти підозрюваному виробити лінію захисту, побудовану на неправді або відмові давати свідчення, знищити або сховати докази його злочинної діяльності.

Негативними факторами, які можуть впливати на ефективність допиту підозрюваних є: велика обізнаність підозрюваного з матеріалами, які є в розпорядженні слідчого; високий освітній рівень підозрюваних та їх соціальний статус; присутність на допиті захисника, корумповані зв'язки, що може створювати протидію розслідуванню та тиск на слідчого [229, с. 13].

Слідчий зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, у вчиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється, на що останній має повідомити, чи зрозумілою є йому підозра та чи визнає він себе винним у вчиненні цього кримінального правопорушення. Як правило, підозрюваний може стверджувати, що він або визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення і погоджується із повідомленою підозрою у повному обсязі, або визнає свою вину частково і частково погоджується з повідомленою підозрою, або не визнає своєї вини у вчиненні цього кримінального правопорушення.

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи в ході допиту підозрюваного необхідно з'ясувати: місце, час, обставини кримінального правопорушення, стать і вік жертви; мотиви вчинення; стан, у якому знаходився злочинець, чи були у момент учинення кримінального правопорушення поряд із ним інші люди; використання у процесі вчинення кримінального правопорушення зброї, інших предметів, використовуваних для погрози чи заподіяння жертві тілесних ушкоджень; кількість і локалізацію завданих ударів; чи були перехожі, можливих очевидців; прикмети потерпілого, що запам'яталися злочинцю. При допиті доцільно застосувати асоціативні зв'язки для активізації спогадів та проводити його в режимі реконструкції обставин учиненого кримінального правопорушення. Ефективним може бути використання тактичного прийому, пов'язаного з постановкою питань у суворо логічній прогресивній

послідовності, та відповіді на питання у зворотному порядку. Такий прийом уможливить викриття неправдивих свідчень.

Для досягнення позитивного результату допиту підозрюваного доцільне застосування таких тактичних прийомів, як створення у допитуваного враження обізнаності слідчого про усі обставини вчиненого кримінального правопорушення, демонстрація можливостей розслідування, роз'яснення значення окремих слідчих дій, відокремлення членів групи, пред'явлення доказів у різній послідовності. Серед засобів викривання винного необхідно вирізнити проведення одночасного допиту декількох осіб (підозрюваного зі співучасниками, свідками і потерпілими).

Під час допиту підозрюваного, затриманого на місці кримінального правопорушення, головним є з'ясування даних, які слугують підставою для затримання. У цих випадках найефективніший такий їх перелік: 1) де було проведено затримання; 2) ким проводилося затримання; 3) у зв'язку з якими діями здійснено затримання підозрюваного; 4) коли, за яких обставин відбулося затримання (під час висловлення погрози: словесно чи через демонстрацію зброї, під час заподіяння тілесних ушкоджень, ударів, у процесі втечі з місця вчинення кримінального правопорушення чи ін.); 5) які пояснення підозрюваного супроводжували факт затримання; 6) які заяви робив нападник під час затримання (заперечував факт погрози, нападу); 7) у яких взаєминах знаходилися нападник і потерпілий; нападники між собою, якщо їх декілька.

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, навіть якщо підозрюваний повністю визнає свою вину, можуть виникнути певні труднощі, оскільки часто єдиним джерелом інформації про певний мотив є свідчення підозрюваного. Зазвичай, після отримання від підозрюваного свідчення, в яких він визнає свою вину, слідчі вважають, що винуватість особи повністю доказана і обґрунтовують свої доводи щодо винуватості особи винятково на цьому факті. Не можна

гарантувати того факту, що свідчення, де підозрюваний повністю визнає свою вину у вчиненому, підтвердяться у суді.

Свідчення підозрюваного у порівнянні зі свідченнями свідків і потерпілих, зазначає Л. Карнєєва, стосуються більш широкого кола обставин: в одних і тих же свідченнях підозрюваний зазвичай викладає не тільки хід подій, але й відомості про свою попередню і майбутню діяльність, розповідає про мотиви діяння, його причини тощо. Підозрюваний, який свідчить, не пов'язаний цією версією і, крім викладення відомостей, які підтверджують або спростовують її, може по-іншому пояснити події, свою причетність до них, ступінь відповідальності тощо [230, с. 94].

При допиті осіб, винних у вчиненні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, додатково підлягають з'ясуванню питання про: причини вибору саме злочинної поведінки для досягнення бажаних результатів; причини, часу та інших обставин, внаслідок яких винний опинився на місці вчинення кримінального правопорушення; чи знав він потерпілого раніше, які стосунки між ними були; характер дій потерпілого до вчинення кримінального правопорушення, безпосередньо перед початком злочинних дій; причини вибору конкретного способу вчинення кримінального правопорушення, конкретного місця і часу його вчинення, а також конкретного об'єкта злочинного посягання; характер і послідовність вчинених винним дій щодо реалізації злочинного наміру на етапі підготовки кримінального правопорушення.

Щодо допиту свідка, то відповідно до ст. 95 КПК свідок зобов'язаний свідчити. Перед тим, він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від свідчень і за заздальгідь неправдиві свідчення [115].

Складність у розслідуванні зазначеної категорії кримінальних правопорушень полягає у пошуку свідків, очевидців. У випадках, коли злочинець вчиняє погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи у місцях, де така особа здійснює діяльність щодо надання правової допомоги, свідки можуть бути присутніми у момент нападу чи висловлення

погрози, що значно полегшує роботу слідчому зі встановлення всіх обставин вчинення кримінального правопорушення.

Метою допиту свідка вважається одержання від допитуваного максимально повної інформації, відповідно до того, як він сприйняв і зберіг її у пам'яті. Система загальних тактичних прийомів, що застосовуються під час допитів таких свідків, найперше спрямована на встановлення психологічного контакту з допитуваним.

Характер взаємодії у процесі допиту слідчим, залежить від поведінки свідка. Деякі вчених вказують, що тактику під час допиту свідка потрібно використовувати лише там, де є потреба подолання реальної протидії або запобігання потенційної. А коли немає протидії, то і тактику непотрібно використовувати [231, с. 62–67, 232, с. 111–112].

При підготовці до проведення допиту свідка, слідчий повинен визначити: 1) час проведення допиту; 2) місце проведення допиту; 3) спосіб виклику на допит; 4) спосіб повідомлення про проведення допиту зацікавлених осіб; 5) необхідність застосування аудіо- чи відео- запису та потребу залучення у зв'язку з цим спеціаліста. Рішення про фіксацію допиту технічними засобами приймає особа, яка буде його проводити [115].

Кримінальним правопорушенням є здійснення певного впливу на свідків, та він якісно інший, ніж той, що зазнав потерпілий. Тому від свідка можна очікувати більш детальних, зв'язних і послідовних свідчень навіть на початковому етапі розслідування. Однак, повністю виключати ймовірність складної ситуації (психологічні захисти) також не слід.

Якщо вдається встановити свідків-очевидців погрози або насильства щодо захисника чи представника особи або тих, кому відомі відомості про це, або тих, хто бачив ймовірного злочинця поблизу місця вчинення кримінального правопорушення або після його вчинення, то їх допит здійснюється за тими обставинами, які вони безпосередньо спостерігали. У деяких випадках буває так, що свідки бачили момент початку контакту злочинця з потерпілим, проте не надали цьому значення.

Коли слідчий отримає відомості від свідка, вони повинні використовуватися для складання портретів невідомих злочинців за методом «фоторобота» або мальованого портрета. До їх складання залучаються спеціально підготовлені співробітники експертно-криміналістичних підрозділів поліції. Складені портрети порівнюються між собою для виявлення можливих схожостей в зображеннях.

Обов'язковим елементом роботи з суб'єктивними портретами є їхнє долучення до відповідної криміналістичної колекції і перевірка по ній з метою встановлення аналогії в зображеннях невідомих злочинців, розшукуваних за вчинення інших кримінальних правопорушень. Паралельно з розробкою методики складання такого «портрета» необхідно визначити можливості та сферу його практичного застосування у слідчій та оперативно-розшуковій практиці. Мова йде про реальні можливості встановлення кола осіб, характеристики яких збігаються з ознаками моделі розшукуваного злочинця, розробленої на основі окремих достовірно встановлених її властивостей.

При допиті сумлінних свідків, зазвичай, немає конфліктів. Слідчому під час такого допиту, потрібно підтримувати і розширювати психологічний контакт, допомагати свідкові у правильному відтворенні сприйнятого і зафіксованого. Тут можна застосувати такі прийоми: постановка запитань, які сприяють виникненню асоціативних зв'язків, що допомагають пригадати; пред'явлення речових доказів; ознайомлення з фрагментами свідчень інших осіб для згадування тощо.

Конфліктна ситуація виникає, коли допитуваний відмовляється від свідчень, або заздалегідь неправдиво свідчить. Зазвичай, такі ситуації виникають, коли свідки не мають бажання говорити проти своїх знайомих, сусідів чи товаришів по службі, оскільки думають, що таку ситуацію можна вирішити без притягнення винних до кримінальної відповідальності.

До прийомів викриття неправдивих свідчень очевидця можна віднести: постановка уточнюючих, деталізуючи і контрольних запитань; оголошення

матеріалів провадження свідчень інших свідків, наприклад, які викривають неправдивість свідчень); пред'явлення речових доказів, що явно суперечать свідченням допитуваного та ін.; пропозиція свідчити від кінця події до її початку.

З метою з'ясувати причини розбіжностей у свідченнях раніше допитуваних осіб і за можливості усунути ці істотні розбіжності проводиться одночасний допит декількох осіб

Основними вимогами для прийняття рішення про проведення цієї слідчої (розшукової) дії є: 1) попередній допит особи; 2) розбіжності зі свідченнями інших допитаних осіб.

Слідчий при підготовці до проведення допиту декількох осіб повинен: повідомити повістками осіб, що будуть допитуватися, про час і місце проведення слідчої дії та повідомити осіб, які не обов'язково повинні бути присутні, але мають на це право; повідомити про проведення слідчої (розшукової) дії осіб, участь яких під час її проведення є обов'язковою (захисників, представників, законних представників); визначити необхідність застосування аудіо- чи відео- запису та потребу залучення у зв'язку з цим спеціаліста. Рішення про фіксацію допиту декількох осіб технічними засобами приймає особа, яка буде його проводити [115].

Для виявлення інформації про особу потерпілого і обстановку вчинення кримінального правопорушення одночасний допит має бути проведений між підозрюваним і свідком учиненого кримінального правопорушення, а також іншими співучасниками кримінального правопорушення. У такому випадку допит не лише містить найменший ступінь ризику втрати доказової інформації, він спрямований на її отримання і закріплення. Метою одночасного допиту є активізація у спогадах злочинця інформації про обстановку вчинення кримінального правопорушення, а також про особу потерпілого, у ситуації за добросовісної помилки однією допитуваною особою та надання правдивих показань іншою чи за добросовісної помилки обох допитуваних осіб щодо різних обставин справи [233, с. 165].

У ситуації, коли злочинець плутає або не може згадати всіх обставин вчинення кримінального правопорушення потрібно правильно сформулювати питання. До них повинні входити підказки, тон голосу під час їх вимови не повинен передбачати особисте ставлення, очікування слідчого. Вибираючи черговість, відповідно до якої допитуваним задаватимуться питання, необхідно надати перевагу свідкові, співучасникові кримінального правопорушення, а не підозрюваному, в чийй пам'яті необхідно відновити події.

При викритті злочинця, одночасний допит може бути проведений і між свідком, потерпілим, які надають визнавальні свідчення, з одного боку, і підозрюваним, таким, що заперечує свою причетність до вчинення кримінального правопорушення, – з іншого: ситуація, коли є неправдиві свідчення однією допитуваною особою та повідомлення правдивих свідчень іншою, чи ситуація за відмови від свідчень однією особою та правдивими свідченнями – іншою.

Якщо ж є декілька осіб підозрюваних, які не визнають вину у вчиненні кримінального правопорушення, вербальну інформацію отримуємо лише від однієї особи, зокрема, потерпілого чи свідка, то проводити одночасний допит із цим свідком чи потерпілим доцільно за правилами, які були передбачені щодо проведення очної ставки, тобто, коли присутні лише двоє допитуваних: того, хто дає викривальні показання, і підозрюваного, що не визнає вину.

Також під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи доцільно проводити таку слідчу (розшукову) дію як обшук. Обшук, як зазначає П. Чеберяк, є однією із слідчих дій, в результаті проведення якої виявляється значна частина документів та інших об'єктів, що отримують статус доказів у кримінальному провадженні та результати яких уміло й тактично грамотно використовують слідчі для отримання інших доказів, зокрема, свідчень підозрюваних, висновків експерта тощо [234, с. 315].

Згідно з ч. 1 ст. 234 КПК, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Відповідно до КПК під час проведення обшуку вилученню підлягають:

- 1) речі, які вказані в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук і для виявлення яких проводиться дана слідча (розшукова) дія;
- 2) речі, вилучені законом з обігу, незалежно від їх стосунку до кримінального провадження;
- 3) речі, що не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу;
- 4) речі, які мають значення для кримінального провадження та вилучені під час особистого обшуку осіб, які перебувають у приміщенні під час проведення обшуку.

Відповідно до ч. 2 ст. 168, ч. 7 ст. 236 і ч. 7 ст. 237 КПК, вилучені під час обшуку речі, що не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та вилучені під час обшуку та огляду речі, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Про тимчасове вилучення майна слідчий, прокурор зобов'язаний скласти протокол (ч. 3 ст. 168 КПК), зміст якого у частині відображення вилучених речей повинен відповідати вимогам ч. 3 ст. 104 КПК. Тимчасове вилучення майна триває до вирішення питання про арешт майна або до його повернення власнику (законному власнику) (ч. 1 ст. 167, ст. 169, ч. 6 ст. 173 КПК) [115].

Найбільш поширеними об'єктами обшуку у кримінальних провадженнях при погрозі або насильстві щодо захисника чи представника особи є житлові приміщення, службові, торговельні, виробничі та інші нежитлові приміщення, транспортні засоби, ділянки місцевості тощо.

Необхідність у проведенні обшуку під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи виникає, насамперед,

тоді, коли є підстави вважати, що у квартирі, будинку, складі, який належить затриманому, можуть перебувати предмети вчинення кримінального правопорушення, технічні засоби, які використовувалися для здійснення погрози захиснику чи представнику особи тощо.

Б. Бояр вважає, що у таких випадках обшук є обов'язковим. Тому його потрібно проводити невідкладно, для того, щоб не були знищені сліди злочинної діяльності, документи. Необхідно також продумати способи перешкоджання знищення криміналістично значимої інформації [235, с. 158-159].

Під час обшуку, на відміну від огляду, шукають і вилучають значимі для кримінального провадження об'єкти та документи. Для цього слідчий повинен чітко собі уявляти, що саме необхідно шукати й де. Планування та підготовка до даної слідчої (розшукової) дії повинні бути ретельними. Успіх обшуку багато в чому залежить від раптовості, і тому в ході його підготовки повинні бути вжиті заходи для того, щоб не були розголошені наміри слідчого, і в початковий момент обшуку не виникли труднощі з проникненням в обшукуване приміщення, тобто обшук слід готувати в умовах конспірації [236, с. 33].

При проведенні обшуку необхідна участь спеціалістів, які можуть застосувати пошукові прилади, консультують слідчого, пакують предмети, фіксують хід обшуку на фото і відеоплівку, допомагають слідчому правильно скласти опис вилучених об'єктів. Особлива увага спеціаліста повинна бути зосереджена на засобах комунікації – телефоні (пам'ять на вхідні й вихідні дзвінки), комп'ютері з модемом, виході у мережу. Під час обшуку слід звернути увагу на аудіо- і відео- апаратуру, комп'ютерну техніку, які можуть використовуватися для погрози до захисника чи представника особи та ін.

Підготовчий етап обшуку у підозрюваної особи під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи може включати в себе: 1) збір та аналіз необхідної інформації, яка характеризує обшукувану особу: визначення місця роботи; дружні та професійні зв'язки;

«можливості» особи через займану посаду; 2) місце проведення обшуку: адреса, план приміщення, розмір та стан; розташування меблів (письмові, канцелярські столи, сейфи); 3) особливості розшукуваних предметів або документів: найменування, характер документів, кількість, форма, характерні риси, найбільш імовірні місця їх знаходження, можливі прийоми маскування; 4) розробка тактичних планів: вибір часу проведення обшуку та способу проникнення до обшукуваного приміщення, визначення кола та підбір учасників обшуку, розподіл обов'язків та інструктаж; забезпечення охорони місця проведення обшуку та відшуканих документів і предметів, підготовка транспортних засобів; 5) забезпечення групи науково-технічними засобами з урахуванням специфіки об'єкту обшуку, обшукуваних суб'єктів та інших обставин [237, с. 178].

Від правильного визначення складу учасників обшуку і розподілу їх обов'язків залежить ефективність його проведення.

І. Бедняков зазначає, що участь фахівця в проведенні обшуку дозволить скоротити час провадження слідчої дії, а також підвищити імовірність виявлення та належного вилучення доказової інформації з метою її збереження та використання [238, с. 74].

С. Кулик звертає увагу на те, що для унеможливлення приховання від слідства, знищення, фальсифікації документів, що мають доказове значення, обшуки слід проводити раптово, одночасно в усіх співучасників кількох групами відповідно до плану слідчих (розшукових) дій [239, с. 236].

Під час проведення обшуків важливі також підготовка та організація, зокрема інструктаж перед проведенням обшуку та чіткий розподіл ролей, доведення інформації про розшукувані предмети і документи, їх ознаки та можливі місця знаходження, забезпечення зв'язку між учасниками різних груп, які проводять обшуки, що дозволяє координувати спільні дії на відстані, обмінюватися інформацією про виявлення шуканих об'єктів та місця їх знаходження, попередження можливості витоку інформації про проведення обшуку у конкретному місці і у конкретний час.

Результативність обшуку визначається встановленням в остаточному підсумку стосунку вилученого до розслідуваної події, яке буде виражатися або в приєднанні предмета як речового доказу, або віднесення його до інших документів [238, с. 109].

Здійснивши аналіз результатів обшуків, проведених у кримінальних провадженнях про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, можна визначити недоліки, які їм властиві: недостатнє знання кримінально-процесуального законодавства; відсутність планування; слідчі погано володіли тактикою проведення даної слідчої дії; рідко залучали до проведення обшуків спеціалістів; відсутність якісної оперативної інформації про місця зберігання предметів і документів.

Також недоліком є не внесення до протоколу обшуку запису про застосування відео- зйомки, що проводилася, у зв'язку із чим відеозапис перестає бути доказом, не вказується назва й тип відеокамери, відсутні записи про повідомлення осіб, присутніх при обшуку.

При підготовці й провадженні обшуків до типових тактичних помилок відноситься недостатньо чітке уявлення деяких слідчих про те, що вони збираються шукати. Звідси у постановках про провадження обшуків іноді відсутня вказівка на видові ознаки розшукуваних документів або предметів.

Від гнучкості, інтелектуально-вольових якостей слідчого, його витримки, інтелектуальної діяльності, наполегливості, професіоналізму залежить успіх обшуку. При підборі учасників обшуку слідчому необхідно враховувати їхні психічні особливості, компенсувати свої слаборозвинені якості в системі групової діяльності [240, с. 17]. Для цього слідчий повинен мати уявлення про властивості особистості тих людей, з якими він буде проводити слідчу (розшукову) дію.

Важливо пам'ятати, що чіткі й упевнені дії слідчого можуть викликати і добровільну видачу шуканого, і викликати надзвичайну агресивність, тому що обшукуваний почуває певну поінформованість слідчого про свої попередні дії. В обстановці конфліктної ситуації при спробах обшукуваного

та членів його сім'ї спровокувати скандал, вивести з рівноваги – особливо важливе збереження слідчим упевненості та стійкості [241, с. 26].

При проведенні обшуку слідчому потрібно його розпочинати із тих місць, про які йому заздалегідь відомо як про місця приховання шуканих об'єктів. Це допоможе запобігти спробам можливого знищення або переховування предметів і документів, поки будуть обшукуватися інші приміщення; швидке виявлення хоча б одного із шуканих об'єктів уже на початковій стадії обшуку завжди справляє сильний психологічний вплив на обшукуваного, наслідком якого може стати добровільна видача ще не виявлених предметів або документів.

На завершальній стадії обшуку відбувається вилучення й пакування предметів або документів та процесуальне оформлення перебігу й результатів обшуку. Вказана слідча (розшукова) дія фіксується у протоколі. До нього можуть бути додані схеми й плани приміщень, що обшуковуються, а також місць, у яких було виявлено шукані об'єкти. Протокол рекомендується скласти після завершення обшуку й обов'язково на місці його проведення.

Слідчий експеримент в теорії кримінального процесу та криміналістики розглядається як одна з найскладніших процесуальних дій. Під час його здійснення проводяться дослідні (експериментальні) дії з метою перевірки і уточнення відомостей та отримання нових обставин кримінального правопорушення. Слідчий експеримент – це самостійна процесуальна дія, яка передбачає проведення спеціальних дослідів і випробувань з метою одержання нових і перевірки вже існуючих доказів, а також перевірки версій про можливість існування певних фактів, подій, явищ, що здійснюється в максимально наближених умовах [242, с. 56].

До тактичних умов проведення слідчого експерименту під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи необхідно віднести такі: експериментальні дії необхідно проводити з використанням тих самих предметів, об'єктів та речових доказів або з використанням макетування та схожих предметів; багатократність

проведення однорідних дослідів у різних варіантах при змінених умовах; проведення дослідів у декілька етапів; дотримання тих самих характеристик дій, які мали місце під час вчинення кримінального правопорушення та змісту дослідних дій.

При прийнятті рішення про проведення слідчого експерименту, слідчий повинен детально допитати підозрюваного про подію, обставини якої треба перевірити, а також відобразити у протоколі факт добровільної участі підозрюваного в слідчій дії.

У разі віддаленості місця, де проводитиметься слідчий експеримент, від місця провадження розслідування потрібно організувати доставку усіх учасників слідчої дії так, щоб усі особи, зокрема підозрюваний, слідчий, спеціаліст, що здійснює відео- зйомку, знаходилися в одному транспортному засобі і не були позбавлені можливості чути і спостерігати пояснення підозрюваного про маршрут руху.

Одним із важливих чинників слідчого експерименту під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є проведення його в умовах, що максимально наближені до тих, в яких подія мала місце в минулому. Тому під час проведення слідчого експерименту, для проведення дослідних дій і випробувань потрібно отримати найповніші відомості щодо обставин події, яку перевіряють, а також здійснити відтворення обстановки, в якій буде проведено експеримент. Такі дані можуть бути встановлені в результаті проведення інших слідчих (розшукових) дій, експертних досліджень або ж впливати з припущень щодо висунутих слідчих версій. Слідчий експеримент є потужним засобом психологічного впливу на його учасників, оскільки його результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість певного явища, події. Спростувати їх підозрюваному буває доволі складно [243, с. 328].

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи при проведенні слідчого експерименту з виявлення інформації про особу потерпілого підозрюваному, окрім з'ясування інших

обставин вчиненого кримінального правопорушення, мають бути поставлені питання про те, звідки та у зв'язку із чим на місці кримінального правопорушення з'явився потерпілий, на якому саме місці вчинялося кримінальне правопорушення, в якому положенні був потерпілий після дій злочинця. Важливе значення слідчий експеримент має при проведенні тактичних операцій з виявлення обстановки вчинення кримінального правопорушення.

Підозрюваний не завжди може чітко вказати, де саме ним було вчинено кримінальне правопорушення (назва вулиць, транспортних розв'язок, назв установ), то перед початком проведення слідчого експерименту підозрюваному слід додатково роз'яснити, що він може вибрати маршрут руху самостійно, одночасно пояснивши важливість досягнення позитивного і точного результату цієї слідчої дії.

При проведенні тактичної операції із забезпечення збереження доказів слідчий експеримент проводиться, як правило, для закріплення отриманих раніше свідчень. Для проведення слідчого експерименту потрібно забезпечити фото- і відео- зйомку. Після слідчої дії і прибуття усіх учасників на місце провадження досудового слідства, слідчим має бути забезпечена можливість перегляду відеозапису. Після цього носій має бути належно запакований, завірений підписами учасників слідчої дії.

Про перегляд відео- запису потрібно зробити позначку в протоколі слідчої дії. Фотознімки повинні бути оформлені і долучені у вигляді фототаблиці до протоколу слідчої дії. Якщо в ході слідчого експерименту були виявлені і вилучені сліди кримінального правопорушення, стосовно останніх мають бути застосовані усі правила упакування і зберігання.

Для ефективного проведення слідчого експерименту вважаємо доцільним залучення відповідного спеціаліста. Спеціаліст під час проведення вказаної слідчої (розшукової) дії надає допомогу у таких формах: організаційно-технічна – допомагає з обранням потрібних науково-технічних засобів при плануванні слідчого експерименту; підготовча допомога – бере

участь у організації підготовки слідчого експерименту; технічна – під час використання при експерименті певних приладів, знарядь та ін.; консультативна – здійснюється під час проведення самого слідчого експерименту; інформаційна – допомагає з обранням часу проведення слідчого експерименту; аналітична – допомога щодо оцінки позитивного чи негативного результату слідчого експерименту і висування на цій підставі версій стосовно вчиненого кримінального правопорушення [244, с. 41].

Освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого, відповідно до ст. 241 КПК, слідчий, прокурор здійснює для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет у випадках, коли для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, якщо є потреба, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не можуть бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з потребою оголювати особу, що підлягає освідуванню. Перед початком освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови – освідування проводиться примусово. При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або такі, що небезпечні для її здоров'я. Якщо є потреба, здійснюється фіксування на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись, як образа для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді та можуть надаватися лише суду, під час судового розгляду. Про проведення освідування складається протокол, згідно з вимогами КПК. Особі, освідування якої проводилося примусово, надається копія протоколу освідування [115].

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи у слідчого найчастіше виникає потреба у проведенні освідування підозрюваного. Освідування підозрюваного найчастіше стосується того, чи є у нього особливі прикмети (рубці, татуювання, відсутність певних частин тіла), на які вказують свідки. При проведенні освідування підозрюваного, слідчий може використовувати такі тактичні прийоми: спостереження за поведінкою освідуваного, що дозволить слідчому вчасно змінити напрям і тактику здійснюваних дій; спостереження за фізичним і психічним станом освідуваного, що допоможе слідчому у виборі найбільш оптимальних шляхів встановлення психологічного контакту; встановлення негативних обставин, що дозволить слідчому успішно викрити інсценування [8].

3.2 Використання спеціальних знань під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи

Ефективним засобом поліпшення роботи правоохоронних органів, особливо на попередньому слідстві і в суді, є планомірне і продумане використання даних технічних і природничих наук у діяльності щодо розкриття кримінальних правопорушень. Залучення до правосуддя таких даних здійснюється через експертизу, яка є засобом наукового пояснення фактів та можливістю впровадження в судочинство досягнення науки й техніки. Усі перелічені фактори підсилюють доказову силу зібраних у кримінальному провадженні матеріалів та забезпечують встановлення об'єктивної істини.

Швидкий розвиток науки й техніки вимагає від науковців, що займаються дослідженням проблематики застосування спеціальних знань, стрімкої реакції на появу нових наукових даних і технічних засобів. Цього

також вимагають і потреби практики для вдосконалення та ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

Сьогодні спеціальними вважаються знання, які не є загальнодоступними, поширеними і котрими володіє обмежене коло осіб. Вони набуваються в результаті професійної підготовки і містять у собі також практичні навички з їх використання [245, с. 47].

3. Соколовський зазначав, що віднесення певних знань до числа спеціальних має процесуальне значення, коли від цього залежить розв'язання питання щодо необхідності призначення експертизи. Поза вказаних меж воно має лише загальнотеоретичний інтерес, але ніяких процесуальних наслідків не тягне [246, с. 116-117]. Деякі науковці вважають, що думку суб'єкта доказування щодо необхідності використання в інтересах розслідування яких-небудь не правових знань треба вважати підставою віднесення таких знань, відносно яких виникла необхідність використання, до спеціальних знань [247, с. 35].

Науковці, котрі досліджують проблеми спеціальних знань в судочинстві, намагаються розкрити поняття й сутність таких знань з різних позицій. Ми солідарні з позицією науковців, які виокремлюють у спеціальних знаннях їхню не загальну доступність та широку відомість, а набуття таких знань в процесі теоретичної та практичної підготовки, практичний досвід використання, залучення таких знань в судовий процес у встановленому законом порядку, сприяння забезпеченню винесення обґрунтованого акту органів досудового розслідування та суду [248, с. 217; 249, с. 196; 250, с. 7].

Кримінальний процесуальний закон не розкриває змісту поняття "спеціальні знання". Наприклад, у ст. 69 КПК України йдеться про використання наукових, технічних або інших спеціальних знань, до того ж їх використання зумовлюється потребою вирішення певних питань у разі призначення експертизи [115]. Формування спеціальних знань відбувається шляхом отримання загальної і професійної освіти. Визначальним є те, що освіта, яку набуто у навчальному закладі, визначає лише професію, а обсяг

виконуваних функцій і завдань, що виконуються у процесі практичної діяльності, визначає спеціальність. Спеціальні знання засновані на загальних і перебувають одне з одним в діалектичній єдності. До того ж, як зазначають дослідники цих питань, поняття "спеціальні знання" і "спеціальне пізнання" не можна вважати рівноцінними, так само як різним є ставлення до вживання цих термінів серед учених. Існують думки, що знання – це продукт суспільно-трудової і розумової діяльності, заснований на досвіді, навичках і умінні, а пізнання – є набутими знаннями про закономірності об'єктивного світу [251, с. 18-19].

I. Когутич під спеціальними знаннями розуміє наукові, технічні та інші професійні, у тому числі техніко-криміналістичні знання, отримані внаслідок фахової підготовки у поєднанні з навичками, набутими у процесі роботи в певних галузях практичної діяльності, які у сукупності з науково-технічними засобами використовують під час пошуку, виявлення, вилучення й дослідження слідів з метою одержання доказової та додаткової (орієнтуючої, допоміжної та іншої криміналістично значущої) інформації, необхідної для встановлення істини у кримінальному провадженні [252, с. 25-27].

За КПК України в судово-слідчій практиці спеціальні знання можна залучити двома способами: за допомогою спеціаліста і шляхом проведення судової експертизи.

Спеціаліст, який залучається, на основі своїх фахових навичок, знань, сприяє виявленню, закріпленню і вилученню доказів, шляхом надання слідчому консультативної допомоги при проведенні певної процесуальної дії, про що зазначається у протоколі цієї дії [253, с. 71].

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, для вирішення завдань, які виникають перед слідчим, потреба у спеціальних знаннях набуває актуальності. Це відбувається у зв'язку із необхідністю комплексного використання спеціальних знань різних наукових галузей.

Різновидом непроцесуальної допомоги фахівця є консультативна діяльність. Можна виділити такі види консультацій фахівця: 1) консультації загального характеру (допомога слідчому детальніше розібратись в події кримінального правопорушення, механізмі, колі учасників кримінального правопорушення тощо), у частині питань, які пов'язані зі спеціальними знаннями; 2) консультації зі спеціальних питань під час підготовки до проведення слідчих (розшукових) дій. Наприклад, спеціаліст-консультант, який бере участь у підготовці слідчої (розшукової) дії, може передбачити поведінку його учасників і способи подолання небажаних ситуацій. Щодо ефективного проведення слідчого експерименту може надати консультації спеціаліст-лікар. У процесі підготовки слідчого до спілкування та під час отримання інформації від потерпілого, зважаючи на психологічний стан, в якому перебуває потерпілий, важливе значення має допомога психолога. Також спеціаліст може допомогти слідчому правильно визначити ознаки вчиненого фізичного чи психологічного насилля [254, с. 191–198]. Отримати дані, що дозволяють зрозуміти та правильно оцінити особливості психічної діяльності і виявів людини, які мають значення для висновків правового характеру, можна тільки залучивши до розслідування професійного психолога [68, с. 47]; 3) консультації під час проведення слідчої (розшукової) дії. Наприклад, під час допиту підозрюваного чи свідка виникла ситуація, за якої особа, що допитує, через спеціальний характер питання, що з'ясовується, не може правильно оцінити позицію допитуваного, його показання. Тоді і можна отримати консультацію.

Процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій та судова експертиза.

При проведенні слідчих (розшукових) дій участь спеціаліста є обов'язковою у таких випадках: під час огляду місця події, якщо внаслідок цього заподіяно смерть особі (судово-медичний експерт чи лікар); під час

допиту, якщо допитуваний не досяг 14-річного віку (педагог або психолог); проведення допиту, впізнання у режимі відео- конференції під час досудового розслідування (спеціаліст-технік); відібрання біологічних зразків (лікар). Крім того, залучається перекладач у всіх випадках, коли учасник розслідування не володіє мовою, якою здійснюється провадження.

При проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, на розсуд слідчого, можна залучити спеціаліста:

а) під час огляду місця події, де відбулося насильство щодо захисника чи представника особи (судово-медичного експерта чи лікаря; фахівця-біолога у разі прогнозування виявлення крові, слідів біологічного походження; спеціаліста-техніка для фото-, відеофіксації процесу огляду; спеціаліста-криміналіста – для виявлення слідів рук, взуття, застосування зброї тощо; під час допиту, якщо допитуваний не досяг 18-річного віку, – педагога або психолога);

б) під час пред'явлення для впізнання (техніка; психолога (педагога));

в) в разі слідчого експерименту (техніка; психолога (педагога); судмедексперта; криміналіста);

г) під час обшуку, тимчасового доступу до речей чи документів (техніка; психолога);

д) під час одержання зразків для експертизи (лікаря; криміналістів; інших фахівців залежно від експертизи, що призначається).

Судова експертиза – найбільш кваліфікована форма використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Вона розширює пізнавальні можливості слідства та суду, що дозволяє у процесі розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень застосовувати увесь ресурс сучасних науково-технічних засобів.

Особливості проведення та проблемні питання різних видів експертиз розглядали у своїх працях такі вчені, як: С. Абрамов, Т. Авер'янова, В. Арсенєв, Р. Белкін, В. Бергер, Л. Булига, І. Виноградов, О. Вінберг, В.

Гончаренко, Г. Густов, В. Драганов, В. Дрозд, М. Єфимов, В. Клюс, М. Костицький, О. Кофанова, А. Кунтій, К. Легких, Г. Матусовський, С. Ожегов, Ю. Орлов, І. Петрухін, Г. Пилипенко, М. Салтевський, В. Тertiшніков, О. Фроличева, О. Циганенко, В. Шепітько, М. Штефан, Т. Щербаковський та інші [253, с. 73].

В Україні згідно із ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, а в інших випадках – також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань. Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. До таких установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [255].

Експертиза, як зазначав С. Абрамов – це засіб отримання відомостей про факти, які мають значення для кримінального провадження, за допомогою призначених судом осіб, які володіють знаннями в науці, мистецтві і ремеслі, і які надають суду свої висновки на підставі ознайомлення з кримінальним провадженням і, як правило, на підставі дослідження якихось об'єктів [256, с. 211]. С. Ожегов під поняттям «експертиза» вбачає розгляд будь-якого питання експертами для надання висновку [257, 904]. На думку Г. Матусовського, експертиза – це спрямоване на вирішення певних питань дослідження, що потребує спеціальних знань з боку компетентних осіб, яких називають експертами [258, с. 12]. Під експертним дослідженням, В. Циркаль розуміє: «Вивчення обізнаною особою наданих їй об'єктів і матеріалів кримінального провадження, виявлення, аналіз або порівняння властивих їм

якостей і ознак із застосуванням відповідних способів, методик і технічних засобів, оцінку і формулювання на основі спеціальних знань висновків у вигляді відповідей на поставлені питання» [259, с. 29].

М. Костицький зазначає, що «судова експертиза чи експертиза у кримінальному процесі – це саме дослідження, процес пізнання, яке проводить експерт, і обґрунтування висновку відповідно до встановленого законом порядку» [260, с. 58].

Найбільш розгорнуте визначення судової експертизи, на нашу думку, запропоноване О. Кофановою, яка під нею розуміє регламентовану законом діяльність обізнаної особи, чії знання у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла на підставі процесуальних документів слідчого чи суду застосовуються в процесі дослідження обставин, що мають значення для вирішення кримінального провадження, з метою встановлення в ній об'єктивної істини [261, с. 39].

Судова експертиза, відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [251].

В Україні провадження експертиз у кримінальному судочинстві регулюється: Конституцією України, Законом України «Про судову експертизу», КПК України, відомчими Правилами та інструкціями Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертизи.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, основними видами експертизи є: криміналістична, інженерно-технічна, економічна, товарознавча, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна, військова, судово-ветеринарна, гемологічна. Підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом).

Підставою для проведення експертного дослідження є договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовою заявою (листом) замовника (юридичної або фізичної особи), з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються [262].

На запитання, які види судових експертиз є найпоширенішими під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи респонденти відповіли:

- 1) судово-медична (живої особи, захисника чи представника особи, щодо якого здійснювалось фізичне насильство) – 43,1%;
- 2) портретна – 27,3%; 3) судово-психологічна – 15,4%
- 4) фоноскопична експертиза – 14,2% (Додаток Б, Табл. А 16).

Крім цього, у кримінальних провадженнях розглянутої категорії з різною частотою призначаються наступні експертизи: почеркознавча, трасологічна, судово-балістична, дактилоскопічна, судово-одорологічна.

У зв'язку із заподіянням фізичного насильства захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, необхідно призначити судово-медичну експертизу. Однією з цілей призначення даної експертизи є встановлення часу утворення тілесних ушкоджень, механізму їх утворення при тих обставинах, на які вказує потерпілий. Приводом для проведення судово-медичної експертизи живих осіб найчастіше є необхідність встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Основним документом, який регламентує порядок проведення експертиз з метою встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, є Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6. Відповідно до Кримінального кодексу України тілесні ушкодження поділяються на три ступені: тяжкий, середньої тяжкості та легкий.

При призначенні судово-медичної експертизи при заподіянні фізичного насильства захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам експертові можна поставити такі типові питання:

- 1) Які характер та локалізація ушкоджень, заподіяних потерпілому?
- 2) У результаті якого виду травматичної дії (предмета) могли бути спричинені виявлені ушкодження?
- 3) Які характеристики мав травмуючий чинник (предмет)?
- 4) Який безпосередній механізм (механізми) заподіяння ушкоджень?
- 5) Як давно заподіяні ушкодження?
- 6) Який ступінь тяжкості заподіяних потерпілому тілесних ушкоджень?
- 7) Чи могли заподіяні ушкодження утворитись за обставин, викладених у постанові про призначення експертизи? [263].

При експертизі тілесних ушкоджень захисника чи представника особи або їх близьких родичів у висновках експерта повинні бути відображені:

- 1) Характер ушкоджень із медичної точки зору (садно, синець, рана, перелом кістки тощо), їх локалізація і властивості;
- 2) Вид знаряддя чи засобу, яким могли бути спричинені ушкодження;
- 3) Механізм виникнення ушкоджень;
- 4) Давність (термін) спричинення ушкоджень;
- 5) Ступінь тяжкості тілесних ушкоджень із зазначенням кваліфікаційної ознаки – небезпека для життя, розлад здоров'я, стійка втрата загальної працездатності тощо [109].

Можна навести приклад з судової практики, який вказує на нанесення тілесних ушкоджень захиснику під час надання ним правової допомоги. Так, 13 березня 2015 року, близько 10 години, громадянин С. знаходився у приміщенні Ленінського районного суду м. Харкова, де був присутнім у якості відповідача на судовому засіданні з розгляду цивільної справи за позовом його колишньої дружини Ф. про визначення місця проживання неповнолітніх дітей. У судовому засіданні інтереси позивача представляв адвокат М. – член Харківської обласної колегії адвокатів. Після закінчення

судового засідання громадянин С., керуючись прямим умислом, скерованим на спричинення тілесних ушкоджень з метою залякування захисника М., знаходячись у коридорі другого поверху приміщення суду, підійшов до адвоката М. та став ображати його нецензурною лайкою, після чого наніс один удар складеними вдвоє паперовими документами по обличчю адвоката М. Протиправними діями громадянина С. потерпілому адвокату М. були нанесені тілесні ушкодження у вигляді садна на верхній губі, які згідно з висновком судово-медичної експертизи кваліфіковані як легкі тілесні ушкодження [264].

Предметом судово-психологічної експертизи є визначення особливостей перебігу психічних процесів у особи і того, як саме вони могли вплинути на здатність цієї особи адекватно сприймати, осмислювати, запам'ятовувати і відтворювати обставини, що були у минулому, а також осмислювати і контролювати власні дії. Психологічна експертиза досліджує психічні властивості особи, які не є патологічними і проявляються у психічно здорових людей. При призначенні судово-психологічної експертизи і постановці запитань експерту, важливо не помилятися в їх формулюванні, і, замість питань про перебіг психічних процесів допитуваного і їх впливу на його діяльність, не задавати питання щодо достовірності його свідчень. Визначення правдивості свідчень належить до виключної компетенції слідчого чи суду.

За допомогою судово-психологічної експертизи можна перевірити факти, які підлягають доказуванню під час розслідування чи розгляду кримінального провадження, дати відповіді на питання, що виникають при роботі з особами, в яких є вади органів чуттів (сенсорна недостатність), або встановити, чи перебував обвинувачений (підсудний) у стані фізіологічного афекту на момент вчинення кримінального правопорушення, тощо.

При призначенні судово-психологічної експертизи під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи експертові можна поставити такі питання:

- 1) Якою є загальна психологічна характеристика підекспертної особи (темперамент, характер, нахили, потребо-мотиваційна сфера тощо)?
- 2) Які психічні властивості особи мають яскраво виражений характер і можуть істотно впливати на її поведінку (запальність, замкненість, надзвичайна обережність тощо)?
- 3) Якими є домінуючі мотиви поведінки даної особи?
- 4) Який вид пам'яті у неї переважає?
- 5) Чи є у конкретної особи вікові та індивідуальні особливості, що можуть вплинути на об'єктивність її свідчень?
- 6) Як міг вплинути психічний стан суб'єкта в момент сприйняття події на правильність сприйняття, запам'ятовування, відтворення фактів, що мають значення для кримінального провадження?
- 7) Чи могла особа, перебуваючи у певному психічному стані, передбачати наслідки своїх дій?
- 8) Чи є у даної особи ознаки, не пов'язані з душевним захворюванням, розумовим відставанням, і у чому вони виявляються, якими є ступінь і форма відставання?
- 9) Чи здатний обвинувачений, враховуючи рівень і особливості його розумового розвитку, правильно розуміти значення своїх конкретних дій та їх наслідків?
- 10) Чи міг обвинувачений, за станом його психіки, усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними?
- 11) Яким чином сімейна ситуація, індивідуально-психологічні особливості батьків, мотиваційні чинники, вплинули на емоційний стан і психічний розвиток неповнолітнього?
- 12) Яким є можливий вплив тих або інших негативних емоцій (душевних переживань), що виникли у досліджуваної особи до події, на характер її дій? [265, с. 4].

Сьогодні, при розслідуванні різних видів кримінального правопорушення потреба ототожнення людини за ознаками зовнішності

виникає досить часто. Це і не оминуло досліджуване нами кримінальне правопорушення, оскільки залежно від обставин кримінального провадження для вирішення цієї задачі застосовуються як окремі слідчі (розшукові) дії (впізнання особи очевидцями події), так і шляхом призначення експертизи з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності. Цей окремий вид ідентифікаційних досліджень, називається портретною експертизою та полягає в роздільному та порівняльному аналізі зовнішніх прикмет особи, які відобразились на фотографічних знімках, із застосуванням спеціальних методик зіставлення, суміщення, графічного моделювання і розрахунків взаємного розташування ознак обличчя [266].

Основним завданням портретної експертизи є ідентифікація особи за фотознімком (фотокарткою, негативом) та відеозаписом.

При призначенні портретної експертизи під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, експертові можна поставити такі питання:

- 1) Чи зображена на даному фотознімку особа (прізвище, ім'я, по батькові), фотокартки якої надано як зразки?
- 2) Одна чи різні особи зображені на даних фотознімках?
- 3) Чи є серед осіб на груповому фотознімку певна особа, зображена на пред'явлених порівняльних фотознімках-зразках?
- 4) Чи зображена на пред'явлених фотознімках, виготовлених у різні періоди, одна й та сама особа?
- 5) Чи зображена на досліджуваному фотознімку хто-небудь з осіб, чії фотокартки-зразки пред'явлені на дослідження?

Порівняльними матеріалами для ідентифікації особи за фотознімком можуть бути достовірні фотографії та відеозапис цієї особи (любительські, професійні, а також експериментальні). Доцільно, щоб серед порівняльних зразків були знімки, близькі до досліджуваного за часом зйомки і ракурсом зображення. Експериментальні порівняльні зразки не слід ретушувати [262].

Експертиза відео- звукозапису (фоноскопична) – це вид криміналістичної експертизи, в рамках якої здійснюється ідентифікація диктора за параметрами усної мови, ідентифікація апаратури, за допомогою якої здійснено запис (визначення, чи є запис оригінальним), та виявлення ознак монтажу записів.

При призначенні фоноскопичної експертизи ідеться про те, що в процесі її проведення може виникнути потреба в додатковій інформації про обставини, умови, способи і технічні засоби отримання фонограм, долучених до кримінального провадження, а також подання на експертизу самого звукозаписного пристрою (магнітофона). Відомості про місце, спосіб, технічні засоби та інші обставини виготовлення записів долучених до провадження фонограми, мають істотне значення для правильної кваліфікації дефектів фонограми і порушень безперервності його запису та прийняття рішення про віднесення або не віднесення їх до ознак монтажу, попередження можливих експертних помилок.

Отже, усне мовлення, зафіксоване на фонограмі, виступає основним об'єктом судової фоноскопичної експертизи. При цьому вирішується комплекс завдань із застосуванням широкого спектру методів. Це встановлення дослівного змісту записаної на фонограмі текстової інформації із складанням розшифрування розмови; ідентифікація за голосом і мовою кожного учасника; перевірка фонограми на предмет її цілісності і виготовлення монтажу і т.д [267].

Орієнтовний перелік вирішуваних питань встановлення технічних умов та технології отримання відео- та звукозапису може бути такий:

1) Чи за допомогою даного технічного пристрою (відеомагнітофона, диктофона, відеокамери, спеціального засобу тощо) зафіксовані відеофонограма (фонограма) та її фрагменти?

2) За допомогою одного чи декількох технічних пристроїв зафіксовані конкретні фрагменти відеофонограми (фонограми)?

3) Чи є надана відеофонограма (фонограма) оригіналом чи копією?

4) Чи проводився запис відеофонограми (фонограми) безперервно?

5) Чи зазнавала змін надана відеофонограма (фонограма)?

6) Чи одночасно проводився запис відео- зображення та звуку у відеофонограмі та чи відповідає зміст відео- зображення запису звуку?

7) За допомогою одного чи декількох технічних пристроїв зафіксовані конкретні фрагменти відеофонограми (фонограми)?

8) У яких відео- фонограмах (фонограмах) є частина видаленої інформації технічного пристрою (цифрового диктофона, змінного носія інформації, іншого пристрою відео-, звукозапису тощо)?

9) Чи можливо відновити в повному обсязі або частково відеофонограму (фонограму) із змінного носія інформації?

Орієнтовний перелік вирішуваних питань встановлення ототожнення особи за фізичними параметрами голосу може бути такий:

1) Чи брали перелічені особи участь у зафіксованій на фонограмі розмові та які конкретно слова та фрази ними промовлені?

2) Скільки осіб брало участь у зафіксованій на фонограмі розмові? [262]

3) Чоловікові чи жінці належить записана на магнітну стрічку мова?

4) Чи є фонограма результатом фіксації вільного мовлення чи текст перед мікрофоном читався [268, с. 84]?

Для встановлення технічних умов та технології отримання відео- звукозапису на дослідження надається: оригінальна фонограма; оригінальний пристрій, яким фонограма зафіксована; додаткове обладнання, яке використовувалось для запису фонограми, у повному складі: мікрофон, джерело живлення, прилади керування тощо; повні відомості про внесення конструктивних змін у пристрій запису та додаткове обладнання із зазначенням хронології таких змін та опис тракту запису від передавача (мікрофона, відеокамери) до приймача (технічного засобу фіксації) із зазначенням кількості каналів та інших технічних супутніх засобів.

Для ототожнення осіб за усним мовленням, зафіксованим у фонограмі, експерту надаються фонограми з порівняльними зразками у формі бесіди:

діалогу, монологу. Зразки з усним мовленням повинні бути зафіксовані з достатнім рівнем запису, виконані на якісній апаратурі та носіях, які відповідають установленим стандартам, та з невеликим терміном використання, мати мовну сумісність із досліджуваними фонограмами та достатній об'єм (10 хвилин розмови без пауз для кожної особи, чия мова ототожнюється). У разі потреби для відбирання зразків запису залучається спеціаліст. Експерту також обов'язково надається протокол прослуховування фонограм з роздрукованим текстом розмов.

Встановлення текстового змісту розмов, що зафіксовані у фонограмі, не є окремою експертною задачею, оскільки не потребує застосування спеціальних знань та може проводитись спеціалістом при вирішенні питань персоніфікації мовленнєвого матеріалу чи застосуванні спеціальних методів покращення розбірливості усного мовлення.

Щоб ототожнити осіб за усним мовленням, яке було зафіксоване у фонограмі, експерту для встановлення можна поставити такі запитання:

1) Чи є на фонограмі (вказується місцезнаходження, де підлягає дослідженню фонограма на представленому носії) голос і мова громадянина (вказується прізвище та ініціали), чії зразки представлені на касеті (описується тип носія запису). Якщо є, то які репліки, слова чи фрази ним вимовлені?

2) Вимовлена чи усна мова, що починається словами (наводиться дослівний зміст слів або фрази), громадянина (вказується прізвище та ініціали), порівняльні зразки голосу і мови якого представлені на касеті (вказується тип носія запису)?

3) Який дослівний зміст розмови, записаної на фонограмі (вказується тип носія звукозапису і описується місцезнаходження фонограми, вказуються словесні кордони фонограми)?

4) Чи є на фонограмі ознаки монтажу чи інших змін, що були у процесі або після виробництва звукозапису?

5) Чи є представлена фонограма оригіналом чи копією записаної фонограми (вказується місцезнаходження і тип носія)?

6) Чи була представлена фонограма виготовлена за допомогою представленого магнітофона (вказується тип записуючого пристрою)?

7) Для вирішення деяких з цих питань експерту необхідно провести перезapis представленої фонограми з очищенням від шумів і перешкод.

Експерт-фоноскопіст має право за своєю ініціативою, але в межах своєї компетенції давати висновок з питань, які хоч і не поставлені слідчим, але мають стосунок до предмета експертного дослідження. Так, наприклад, при проведенні судової фоноскопічної експертизи експерт може мотивувати відмову від вирішення питання про ідентифікацію мовця за голосом і мовою тим, що є ознаки монтажу фонограми, навіть якщо в постанові було поставлено тільки одне питання про приналежність голосу і мови конкретній особі.

Як відомо, висновок експерта-фоноскопіста, як будь-який інший доказ, оголошується в судовому засіданні, по ньому експерт може дати свої пояснення. Для сприяння в оцінці укладання може залучатися фахівець.

З'ясування змісту поняття спеціальних знань суб'єкта судової фоноскопічної експертизи є суттєвим для детермінації її сутності, меж компетенції та можливості вирішення конкретних експертних завдань, а також для формування відповідної експертної спеціальності.

Оцінка компетентності експерта та обґрунтованості його висновків проводиться шляхом зіставлення відомостей про спеціальності експерта і вимог двох методик: 1) ідентифікації людини за фонограмою голосу і мови і 2) технічного дослідження на предмет виявлення ознак монтажу [269].

Крім названих вище питань (ідентифікаційних та діагностичних) за фонограмою, експерту на вирішення можна поставити такі питання:

1) Який номер телефону набирался у процесі роботи магнітофону на запис? у непорушному стані чи в русі знаходилося записане на магнітофон джерело звуку?

2) Якою є швидкість руху джерела звуку?

3) В якому положенні відносно до мікрофону знаходилися співрозмовники, чий голоси записані на магнітофонну стрічку?[270].

Вважаємо за доцільне наголосити, що за допомогою фоноскопичної експертизи можна вирішити такі завдання:

1) ідентифікація особи за голосом та мовою. Голос і мова кожної людини індивідуальні. Але при цьому вони можуть змінюватися залежно від стану людини, умов запису, якості записуючого пристрою і т. д. Тому, щоб визначити характерні особливості голосу конкретної людини та ідентифікувати його особу, потрібно обробити і вивчити кілька джерел, на яких зафіксована мова. Тоді можна виділити найбільш стійкі ознаки, які зберігаються в різних ситуаціях і умовах.

2) Встановлення дослівного змісту запису. Якість аудіо- запису істотно впливає на проведенне дослідження. Тут важливі не тільки характеристики голосу і мови (наприклад, голос буває тихим від природи, а мова невиразною). Велике значення має акустичний зміст, тобто присутність на ній шумів і сторонніх звуків. Експерту потрібно фіксувати абсолютно все, що він чує на запису, а для цього необхідний гострий слух і спеціальні навички встановлення дослівного змісту мови.

3) Визначення кількості учасників розмови. Перш ніж ідентифікувати голоси учасників розмови, експерту необхідно виділити характерні ознаки кожного голосу окремо. За ним і визначається, скільки осіб брало участь у розмові, зафіксованій на запису.

4) Встановлення присутності монтажу або змін до запису. Це питання вирішується у кожному фоноскопичному дослідженні. Оскільки у криміналістиці монтаж запису розцінюється як засіб фальсифікації. Мабуть, це найскладніше завдання у вивченні аудіо- записів. Комп'ютерні технології розвиваються стрімко, і цифрові формати витісняють усі інші. А на цифровому записі зафіксувати монтаж досить проблематично. Складність полягає у тому, що в цифровий запис можна легко внести зміни і

багаторазово її перекопіювати. А кінцева копія приховує всі факти зміни файлу.

5) Визначення умов і обставин при звукозапису. Зробити це допомагають шуми і звуки, зафіксовані на фонограмі, крім мови. Вказане завдання можна розв'язати, вирішивши такі питання:

- який характер звуків?

- яким джерелам належать звуки?

- відповідає акустична обстановка на записі обставинам, які описані у кримінальному провадженні?

- в яких умовах проводився запис (у приміщенні, на вулиці, на відкритій місцевості і т. д.)? [271]

При проведенні фоноскопичної експертизи часто не дотримуються вимог законодавства, що регулюють судово-експертну діяльність і допускаються методичні та інші помилки, а саме:

1) Експерти нерідко проводять іншу експертизу, ніж ту, яку їм було доручено, оформлюють по одній постанові кілька висновків експерта.

2) Не завжди правильно оформляється висновок експертів щодо комплексної фоноскопичної, лінгвістичної, акустичної, технічної експертизи фонограм. У формуванні загального висновку повинні брати участь тільки ті експерти, які компетентні в оцінці отриманих результатів як інструментального, так і аудіотивного та лінгвістичного аналізів.

3) Висновки експертів фоноскопичної експертизи не завжди належно науково обґрунтовані та аргументовані отриманими результатами. Поширений в деяких експертних висновках фоноскопичної експертизи формулювання «ознак монтажу немає або не виявлено» може означати тільки, що експерти не виявили ознак монтажу (наприклад, через недостатню чутливість вимірювальної апаратури, високого ступеня її похибки, великої величини помилки вимірювань, а також з інших причин). З цього ніяк не випливає, що фонограма не могла бути виготовлена шляхом монтажу.

4) При вирішенні питання про виявлення ознак монтажу фонограм на фоноскопичну експертизу скеровуються фонограми-копії, а не фонограміоригінали, не пропонується використана для виготовлення фонограм звукозаписувальна апаратура.

5) При проведенні ідентифікаційних досліджень не завжди правильно і повно застосовуються всі рекомендовані експертні методики. Так, наприклад, у розпорядження експерта повинні, як правило, надаватися «оригінали фонограм, які підлягають дослідженню», «тексти всіх фонограм», «установчі дані на підозрюваного (відомості про місце і дату народження, національність, рідну мову, спеціальність, професію, місце найбільш тривалого проживання, знання іноземних мов», «інформація про технічні умови звукозапису (дата, час, тракт передачі, тип магнітофона і мікрофона, характеристика приміщення)».

6) Як показує експертна практика, учасники судочинства все частіше стали зосереджувати пильну увагу на технічних засобах та приладах, за допомогою яких виробляються різні виміри в ході експертного дослідження. З мотивів застосування приладів, які не є сертифікованими засобами вимірювань, не перевірених у встановленому порядку, висновок експерта визнається недопустимим доказом [272].

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи (погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги) може виражатися у висловлюванні (усно, письмово, із застосуванням технічних засобів), у жестах, а також у інших діях, за допомогою яких винний залякує потерпілого вчиненням вбивства, застосуванням до нього насильства чи знищенням його майна. Тому доречним буде у деяких випадках призначення почеркознавчої експертизи.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів

(літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненними рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо).

Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань. Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи виконано рукописний текст (рукописні записи) певною особою?
- чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) однією особою?
- чи виконано рукописний текст у документі під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?
- особою якої статі виконано рукописний текст?
- до якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту?

Для проведення досліджень орган, який призначив експертизу, повинен надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації.

Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але

пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами; експериментальні зразки почерку та (або) підпису, що виконані за завданням органу, який призначив експертизу, у зв'язку з призначенням такої експертизи.

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів справи орган, який призначив експертизу, має пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації. У документі, що є підставою для проведення експертизи, орган, який призначив експертизу, зобов'язаний зазначити документи, у яких містяться вільні, умовно-вільні зразки почерку та (або) підпису особи.

Якщо неможливо пред'явити зазначені зразки (смерть виконавця, від'їзд тощо), як зразки слід надавати документи або інші папери, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, щодо якої ставиться питання з ідентифікації її як виконавця досліджуваного рукопису (наприклад, заяву про отримання паспорта (форма № 1), паспорт, різного роду посвідчення, на яких є власноручний підпис, тощо).

Вільні зразки, якщо можливо, повинні відповідати об'єкту, який досліджується, за часом виконання, за видом матеріалів письма (папір, олівець, кулькова ручка тощо), за формою документа (накладні, відомості тощо), за його змістом та цільовим призначенням.

Якщо текст (підпис), що досліджується, виконано друкованими літерами або спеціальним шрифтом, слід, якщо це можливо, надати вільні зразки аналогічного характеру.

Відбирати експериментальні зразки почерку необхідно у два етапи. На першому етапі особа, почерк якої підлягає ідентифікації, виконує текст за тематикою, близькою до досліджуваного об'єкта, у звичних умовах (сидячи за столом, із звичним приладдям письма, при денному освітленні). На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за змістом до того, що досліджується, або спеціально складеного тексту, який

містить фрази, слова і цифри, узяті з рукописного тексту, що досліджується. На цьому етапі зразки відбираються в умовах, що максимально наближаються до тих, у яких виконувався рукописний текст, що досліджується, тобто в тій самій позі (лежачи, стоячи тощо), таким самим приладдям письма та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що й документ, який досліджується. Якщо буде помічено, що той, хто пише, намагається змінити свій почерк, темп диктовки слід прискорити.

Якщо рукописний текст, що досліджується, виконано друкованими літерами і цифрами або спеціальним шрифтом (креслярським, бібліотечним тощо), експериментальні зразки на другому етапі також повинні бути виконані друкованими літерами і цифрами або відповідним шрифтом.

Експериментальні зразки посвідчуються органом, який призначив експертизу. У посвідчувальному написі зазначаються прізвище, ім'я та по батькові виконавця, а також особливості зразка (написані лівою рукою, спеціальним шрифтом тощо).

Як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах. Чим коротший досліджуваний текст (запис), тим більша потреба у вільних зразках. Вільні зразки підпису надаються, якщо можливо, не менше ніж на 15 документах, експериментальні – у кількості не менше 5 - 8 аркушів [262].

Розглянемо деякі особливості судово-криміналістичних експертиз, які не так часто, як проаналізовані вище експертизи, але проводяться під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Так, досить поширеною є трасологічна експертиза, яка вирішує питання тотожності цілого по частинах. Часто по досліджуваному нами кримінальному провадженню, наприклад, при озброєному нападі на захисника чи представника особи, об'єктами порівняння є паперові пижі з місця пригоди і аркуші паперу, від яких відривався матеріал для пижів, та їх вдалося виявити при обшуках у підозрюваного. Встановлювалася

приналежність єдиного цілого та інших фрагментів, наприклад, частини гудзиків, загублених на місці події, і інших їх частин, що збереглися на одязі підозрюваного тощо. Також проводиться судово-балістична експертиза, завдяки якій по слідах на перешкодах, інших матеріальних об'єктах, по речових доказах пострілу встановлювалася система, модель, зразок, а по кулях, гільзах у сприятливих випадках – і конкретний екземпляр зброї, застосований злочинцем. У деяких випадках встановлювалися напрямок і дистанція стрільби, факт здійснення пострілу з певного збройового стовбура, можливість або неможливість самовільного пострілу (без натискання на спусковий гачок) за певних умов (зокрема, при падінні зброї на підлогу), виникнення пошкодження внаслідок ураження снарядом. Рідше наводяться криміналістичні експертизи для вирішення інших питань. Їх рішення зводиться в основному до встановлення тотожності: підозрюваного – за слідами рук в його житлі; знарядь та інструментів – за слідами злому, транспортних засобів – за слідами шин. Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи також можна проводити судово-одорологічну експертизу. Її основними завданнями є встановлення тотожності людини по залишеному запаху і визначення, одним або кількома особами залишені запахи на одному або декількох предметах. Раніше вона проводилася в інструментальному варіанті, фахівцями в області газової хроматографії. Такі дослідження зазвичай завершувалися дачею категоричного висновку про відсутність тотожності за запахом або можливого висновку про існування такої тотожності [273, с.154-163].

На сьогодні існують проблемні питання щодо нормативного регулювання, а саме відомчої нормативної бази для здійснення ефективної і результативної взаємодії працівників слідчих підрозділів поліції та працівників експертної служби. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби, як і будь з ким іншим може бути ефективною лише у випадку, коли вона ґрунтується на загальних вимогах цього виду практичної діяльності. Розслідування кримінальних правопорушень у наш час

неможливе без об'єднання зусиль слідчих та експертних підрозділів, у зв'язку з цим особливого значення набувають питання організації тактично грамотної і психологічно правильної взаємодії цих підрозділів. Слідчий є керівником усього ходу розслідування, йому належить ініціатива у взаємодії під час розслідування певних кримінальних проваджень, визначення комплексу проведення слідчих (розшукових) дій і вжиття процесуальних заходів. Слідчий має право (у певних межах) надавати вказівки експерту, у тому числі ті, що стосуються способів фіксації процесу і результатів певної слідчої (розшукової) дії. Але, незважаючи на роль керівника досудового розслідування та особи, відповідальної за його перебіг і результати, слідчий не має права впливати на вибір експерта засобів, прийомів і методів виявлення слідів. У багатьох випадках експерт може в межах своєї компетенції проявити ініціативу в процесі взаємодії зі слідчим.

Також виникають проблемні питання під час взаємодії експерта та слідчого, які негативно впливають на якість та термін виконання експертиз. До них можна віднести: невідповідність наданих на дослідження об'єктів; порушення правил та вимог упакування об'єктів, що надаються на дослідження; неконкретне формулювання питань, що викладені у постанові слідчого про призначення експертизи; відсутність переліку наданих на дослідження документів, їх кількість та розмежування; відсутність достовірного порівняльного матеріалу відповідної якості та достатньої кількості. Для вирішення даних питань в рамках взаємодії, на нашу думку, доцільно активізувати роботу щодо підготовки методичних рекомендацій, інформаційних листів, а також доцільно обговорювати проблемні питання під час проведення спільних семінарів, круглих столів, конференціях тощо. [274, с. 49].

При залученні експерта під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи слідчий має знати можливості та порядок проведення експертиз. Необхідною умовою застосування спеціальних знань є неухильне дотримання вимог процесуального

законодавства. Призначення судової експертизи передбачає підготовку матеріалів на експертизу, її проведення у державних, не державних установах або й поза експертними установами.

Сторони кримінального провадження під час ознайомлення з висновком експерта повинні звернути увагу на те, чи наділена особа, яка надала експертний висновок, статусом судового експерта. Якщо виникають сумніви, то слідчий має звернутися з відповідним письмовим запитом до Міністерства юстиції України. Проведення судових експертиз лише на основі знань у тій чи іншій галузі, без посилання на опубліковані методичні праці в галузі судово-експертного дослідження, є серйозною підставою для сумнівів у правильності отриманих результатів [275, с. 213].

Здійснивши оцінку висновку експерта, слідчий може ухвалити одне з таких рішень: визнати висновок повним та обґрунтованим, таким, що має значення для правильного вирішення кримінального провадження по суті, і включити його до числа інших джерел доказів та використовувати під час доведення обставин кримінального провадження; визнати експертизу неповною або недостатньо зрозумілою. Тоді за клопотанням учасників кримінального провадження чи ініціативою слідчого або суду може бути призначена додаткова експертиза, проведення якої доручається тому самому або іншому експерту. Якщо її висновок буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам кримінального провадження чи з інших причин викликає сумнів щодо правильності, тоді може бути призначено повторну експертизу, проведення якої доручається іншому експерту [276, с. 67].

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи до елементів оцінки висновку експерта можна віднести: оцінку процесуального порядку призначення й проведення експертизи; оцінку особи експерта; оцінку матеріалів, наданих на експертизу; оцінку повноти і наукової обґрунтованості висновку експерта; оцінку з огляду на зроблені висновки; оцінку правильності складання самого висновку; оцінку

ймовірних помилок, яких міг припуститися експерт; оцінку присутніх у висновку доказів з огляду на їх віднесеність до кримінального провадження, допустимість та місце в системі інших доказів [277, с. 269].

Хочемо звернути увагу на деякі недоліки, які виникають під час призначення і проведення судових експертиз під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Одним із таких є неухважність слідчих в ухваленні рішення про необхідність провадження експертиз того або іншого виду. Вказаний недолік виникає через недостатню кваліфікацію працівників слідчих підрозділів, незнанням усіх експертних можливостей, недостатньою якістю огляду місць подій, зволіканням, що допускається у процесі розслідування, в результаті якого у зв'язку з відсутністю необхідних для проведення експертизи термінів розслідування ігнорується необхідність призначення і проведення експертиз. Іншим істотним недоліком є невчасність ознайомлення підозрюваного та інших зацікавлених осіб із постановою про призначення судової експертизи. Так, лише в 35% випадків ознайомлення з постановою про призначення судової експертизи здійснюється в один день із її винесенням. У 15% випадків ознайомлення з постановою про призначення експертизи і висновком експерта виконується після проведення дослідження. У 25% випадків підозрюваний був ознайомлений того ж дня, коли слідчий отримав висновок експерта. Подібні порушення вимог КПК України, що забезпечують права підозрюваного, як правило, тягнуть призначення низки додаткових експертиз, на проведення яких потрібні витрати і засоби, і термінів розслідування. Рішення про призначення усіх необхідних судових експертиз та ознайомлення з цим рішенням має бути вчасним, а у низці випадків – негайним.

Здійснивши аналіз судово-слідчої практики, можна зробити висновок, що саме за допомогою судових експертиз розкривається понад третина усіх кримінальних правопорушень. Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, які проводять розслідування.

Висновок до розділу 3

1. До переліку найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, що проводяться під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, відносяться: огляд місця події, допит (свідків, потерпілого, підозрюваного), проведення обшуку, призначення та проведення судової експертизи, слідчий експеримент, освідування.

2. На початковому етапі розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи виникає комплекс слідчих (розшукових) дій, який спрямований на: а) виявлення, фіксацію, вилучення слідів кримінального правопорушення та речових доказів, їх дослідження; б) вжиття заходів щодо оцінки фактичної інформації та висунення версій; в) встановлення очевидців кримінального правопорушення.

3. Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи використовують спеціальні знання у таких формах: а) процесуальних: участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях, судова експертиза та допит експерта; б) непроцесуальних: використання слідчим власних процесуальних знань, отримання консультацій від спеціалістів, використання інформації з різних баз даних (обліків), попереднє дослідження об'єктів.

4. До найпоширеніших судових експертиз, які можуть призначатись та проводитись під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи належать такі: судово-медична (живої особи, захисника чи представника особи, щодо якого здійснювалось фізичне насильство); портретна; фоноскопична експертиза; судово-психологічна.

Також у кримінальних провадженнях розглянутої категорії з різною частотою призначаються такі експертизи: почеркознавча, трасологічна, судово-балістична, дактилоскопічна, судово-одорологічна.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та наведено вирішення актуального завдання – наукового обґрунтування діяльності, пов'язаної з виявленням і розслідуванням погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. Наукові результати, які були здобуті під час дослідження, дають підстави для висловлення пропозицій, що мають важливе теоретичне значення, а реалізована його мета і завдання дають змогу сформулювати такі основні висновки і надати практичні рекомендації, зокрема:

1. Упродовж декількох сторіч на теренах сучасної України питання про становлення інституту кримінально-правової охорони захисника чи представника особи, що брала участь у кримінальному процесі, є важливим і складним, це відбувалося через те, що були проведені різноманітні перетворення та зміни, як у системі державних органів, так і в системі нормативно-правових актів, адже, право – це не тільки система норм, але й продукт певного соціального культурного середовища, пронизаний своїм неповторним досвідом і духовною традицією. Можна виділили кілька етапів історичного розвитку кримінального законодавства щодо посягання на права і свободи осіб, що брали участь у судочинстві в Україні: I етап (XI-XVII століття) – давньоруський; II етап (XVII століття – 1917 рік) – імперський; III етап (1917-1991 роки) – радянський; IV етап (1991 рік – до сьогодні) – сучасний (часи незалежної України).

Аналіз судово-слідчої практики показує, що здебільшого захисник чи представник особи стає жертвою кримінального правопорушення під час здійснення діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги, такі діяння носять переважно насильницький характер і вчиняються як під час безпосередньо виконання потерпілими своїх обов'язків, пов'язаних з наданням правової допомоги, так і після їх виконання, що додатково підкреслює суспільну небезпечність цих діянь. На жаль, представники

криміналістики цю тему не порушували, що ускладнює протидію цьому негативному явищу з боку підрозділів Національної поліції України.

2. Криміналістична характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є системою криміналістично значущих відомостей, які сприяють ефективній організації розслідування цього виду кримінального правопорушення з метою виконання завдань кримінального судочинства. Основними елементами криміналістичної характеристики погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна назвати: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) місце, обстановка і час вчинення кримінального правопорушення; 3) знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення; 4) особа потерпілого; 5) особа злочинця; 6) слідова картина.

Типові способи вчинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, діяльність яких пов'язана з наданням правової допомоги, можуть проявлятися: погрозою вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна захисника чи представника особи або їх близьких родичів; нанесенням тілесних ушкоджень (легких, середньої тяжкості, тяжких) захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам.

Місце вчинення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, як правило, пов'язане з місцем перебування осіб, відносно яких вчиняється кримінальне правопорушення. Цими місцями найчастіше є: приміщення суду, службові кабінети, зали судових засідань, офіси захисників, квартири, будинки, вулиця.

3. Час вчинення кримінального правопорушення часто пов'язаний з часом та процедурою розгляду кримінальних, цивільних, адміністративних проваджень. Найчастіше такі кримінальні правопорушення мають місце під час або після розгляду кримінальних та цивільних проваджень. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що більше половини таких

кримінальних правопорушень були вчинені відразу після оголошення судом обвинувального вироку в залі судового засідання.

Для даної категорії кримінальних правопорушень найбільш характерними є сліди механічної взаємодії на тілі як потерпілої особи, так і нападника, в результаті чого залишаються сліди крові як на самих цих особах, так і на їхньому одязі, знарядді кримінального правопорушення, на предметах обстановки, що їх оточує. Сліди крові на тілі, одязі чи на предметах довкілля свідчать про положення тіла потерпілого в момент заподіяння тілесних ушкоджень, часу їх заподіяння, механізм та знаряддя кримінального правопорушення.

4. Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи – це сукупність інформації, якою розпоряджається слідчий на конкретному етапі розслідування і характеризуються співвідношенням існуючих та відсутніх відомостей про обставини розслідуваної події та особу злочинця. Типова слідча версія – це найбільш властиві для цієї ситуації припущення і пояснення окремих фактів або події загалом

З огляду на кількість доказової інформації під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна виокремити такі типові ситуації:

слідчий володіє достатнім обсягом доказової інформації, що дає можливість повідомити про підозру та свідчить про вину саме цієї особи; 2) слідчий володіє доказовою інформацією, якої недостатньо для повідомлення про підозру і яка не дає впевненості у тому, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення; 3) слідчий володіє незначним обсягом інформації, що не дає змоги відповісти на питання щодо того, хто вчинив кримінальне правопорушення та повідомити про підозру.

Типовими загальними версіями під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є : мають місце погрози щодо захисника чи представника особи; має місце насильство щодо

захисника чи представника особи; має місце інше кримінальне правопорушення.

При затриманні злочинця, коли ним вчинялися погрози або насильство щодо захисника чи представника особи, можна висунути такі типові версії:

погроза або насильство щодо захисника чи представника особи відбувалася при обставинах, зазначених очевидцями або особисто підозрюваним;

погроза або насильство щодо захисника чи представника особи відбувалася при обставинах, зазначених потерпілим;

погроза або насильство щодо захисника чи представника особи було вчинено за інших обставин.

5. Метою взаємодії під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є максимальне об'єднання сил і засобів органів досудового розслідування й оперативних підрозділів за правильного використання в ході розслідування кримінальних правопорушень процесуальних і оперативно-розшукових функцій, одержання таким шляхом найефективніших результатів у здійсненні завдань кримінального судочинства. Таку взаємодію можна класифікувати так: за характером зв'язків – безпосередня та опосередкована; за часом взаємодія може здійснюватися постійно і тимчасово; за етапами здійснення – організаційна і тактична; за функціями – оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, адміністративно-правова, організаційно-управлінська, виховна; за суб'єктами.

Учасники взаємодії повинні діяти тільки у межах своєї компетенції, не допускати змішування функцій слідчої й оперативно-розшукової діяльності. Таку взаємодію потрібно у конкретному випадку планувати індивідуально. Щоб визначити, яку форму взаємодії застосовувати, потрібно здійснити аналіз вихідної інформації й матеріалів кримінального провадження та визначити завдання, які необхідно вирішити.

До процесуальних форм взаємодії досліджуваного нами кримінального правопорушення належать: 1) передача слідчому даних про ознаки кримінального правопорушення; 2) проведення оперативно-розшукових заходів, у провадженнях щодо яких не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (після передачі цього провадження слідчому); 3) проведення негласних слідчих (розшукових) та слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого.

До непроцесуальних форм співробітництва слідчих та оперативних працівників під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, можна віднести: 1) взаємні консультації та взаємний обмін корисною інформацією між слідчим та оперативним працівником; 2) погодженого планування спільних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; 3) спільних виїздів слідчого та оперативних працівників до інших регіонів для проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; 4) узгоджена та спільна діяльність у складі слідчо-оперативної групи тощо.

6. Основними джерелами початкової інформації про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, як показує практика, можуть бути такі: заява потерпілого; заява очевидця кримінального правопорушення; відомості, опубліковані у ЗМІ; відомості, що надходять від правозахисних та інших громадських організацій.

Вважаємо, що найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, що проводяться під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, є: огляд місця події, обшук, допит, слідчий експеримент, освідування та проведення експертиз.

При проведенні огляду місця події при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи потрібно проаналізувати такі ознаки та властивості предметів і слідів: а) час виникнення їх на місці події; б) зв'язки об'єктів з цим чи іншим місцем; в) структуру предметів і слідів для вивчення їх групової належності; г) ідентифікаційні якості слідів з

метою визначення можливості ототожнення об'єктів, що їх утворили; г) можливість виникнення слідів від одного або різних учасників розслідуваного кримінального правопорушення або сторонніх осіб; д) зв'язки слідів між собою і розслідуваною подією, механізм їх утворення; е) причини відсутності певних слідів і предметів, їх властивостей і ознак.

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи здійснюється огляд таких видів об'єктів: місця події (місця, де було вчинено погрозу або насильство, вулиця, подвір'я, тощо; приміщення, де захисник чи представник особи здійснював діяльність, пов'язану з наданням правової допомоги – суди, офіси, приміщення юридичних компаній тощо); предметів (безпосередньо знарядь чи засобів, за допомогою яких вчинялось кримінальне правопорушення); документів (листів, аркушів паперу, на яких відображено текст погрози захиснику чи представнику особи тощо).

Під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи ми пропонуємо наступну програму допиту потерпілого: щодо особи допитуваного (потерпілого); щодо обстановки вчинення діяння; щодо особи злочинця; щодо можливих очевидців діяння; щодо перспектив провадження; щодо слідів кримінального правопорушення.

Підготовчий етап обшуку у підозрюваної особи під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи може включати в себе: 1) збір та аналіз необхідної інформації, яка характеризує обшукувану особу; 2) місце проведення обшуку; 3) особливості розшукуваних предметів або документів; 4) розробку тактичних планів; 5) забезпечення групи науково-технічними засобами з урахуванням специфіки об'єкту обшуку, обшукуваних суб'єктів та інших обставин.

До тактичних умов проведення слідчого експерименту під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи потрібно зарахувати такі: експериментальні дії необхідно проводити з використанням тих самих предметів, об'єктів та речових доказів або з

використанням макетування та схожих предметів; багатократність проведення однорідних дослідів у різних варіантах при змінених умовах; проведення дослідів у декілька етапів; дотримання тих самих характеристик дій, які були під час вчинення кримінального правопорушення та змісту дослідних дій.

Освідування підозрюваного під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи найчастіше стосується того, чи є у нього особливі прикмети (рубці, татуювання, відсутність певних частин тіла), на які вказують свідки. При проведенні освідування підозрюваного слідчий може використовувати такі тактичні прийоми: спостереження за поведінкою освідуваного, що дозволить слідчому вчасно змінити напрям і тактику здійснюваних дій; спостереження за фізичним і психічним станом освідуваного, що допоможе слідчому у виборі найбільш оптимальних шляхів встановлення психологічного контакту; встановлення негативних обставин, що дозволить слідчому успішно викрити інсценування.

Ефективним засобом поліпшення роботи правоохоронних органів, особливо на попередньому слідстві і в суді є планомірне і продумане використання даних технічних і природничих наук у діяльності щодо розкриття кримінальних правопорушень. Залучення до правосуддя таких даних здійснюється через експертизу, яка є засобом наукового пояснення фактів та можливістю впровадження в судочинство досягнення науки й техніки. Усі перелічені фактори підсилюють доказову силу зібраних у кримінальному провадженні матеріалів та забезпечують встановлення об'єктивної істини.

7. Найпоширенішими судовими експертизами, які можуть призначатись та проводитись під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи можна вважати такі: 1) судово-медичну (живої особи, захисника чи представника особи, щодо якого здійснювалось фізичне насильство); 2) портретну; 3) фоноскопичну експертизу; 4) судово-психологічну.

Також у кримінальних провадженнях розглянутої категорії з різною частотою призначаються такі експертизи: почеркознавча, трасологічна, судово-балістична, дактилоскопічна, судово-одорологічна.

Слідчий, здійснивши оцінку висновку експерта, може ухвалити одне з таких рішень: визнати висновок повним та обґрунтованим, таким, що має значення для правильного вирішення кримінального провадження по суті; визнати експертизу неповною або недостатньо зрозумілою.

При призначенні експертизи під час розслідування погрози насильством щодо захисника чи представника особи, слідчий повинен дотримуватися загальних тактичних рекомендацій: 1) визначити мету і конкретні завдання експертного дослідження; 2) визначити експертну установу або експерта; 3) підготувати необхідні для дослідження матеріали та, якщо є потреба, зразки; 4) винести постанову про проведення експертизи та сформулювати питання експертові; 5) створити, на скільки можливо, умови для проведення експертизи, якщо вона проводиться за межами експертної установи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (дата звернення: 01.03.2018).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23рп/2009. Верховна Рада України. URL.: <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.03.2018).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. (дата звернення 01.03.2018).
4. Международный пакт о гражданских и политических правах URL: <http://www.un.org.ru> (дата звернення 01.03.2018).
5. Загальна декларація прав людини URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення 01.03.2018).
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення 01.03.2018).
7. Аналіз стану здійснення судочинства в 2019 р. (за даними судової статистики). Верховний Суд України. URL.: <http://www.scourt.gov.ua> (дата звернення 01.03.2018).
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січеньгрудень 2019 року URL.: <http://www.gp.gov.ua> (дата звернення 01.03.2018).
9. Кулыгин В. В. Этнокультура уголовного права: монография. М.: Юрист, 2002. 288 с.
10. Олійник Я.С. Розвиток відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи у радянський період та після проголошення незалежності України. *Європейські перспективи*. 2018. № 1. С. 201-207.

11. Кушинська Л. А. Звичаєве право слов'янського населення Східної Європи VI – VII ст. *Наукові записки з української історії*. ПереяславХмельницький, 1999. Вип. VI. С. 3-8.
12. Кузьминець О. А. Історія держави і права України: навч. посіб. / Ред. Я. Ю. Кондратьєв. К.: Україна, 2000. 428 с.
13. Кавелин К. Основные начала русского судоустройства и гражданского судопроизводства, в период времени от Уложения до Учреждения о губерниях: Рассуждения, написанное для получения степени Магистра Гражданского Законодательства. Москва: В типографии Августа Семена, 1844. 186 с.
14. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права (3-е изд.). Киев: Изд-е Н. Я. Оглоблина, 1900. 667 с.
15. Кузьминець О. А. Історія держави і права України: навч. посіб. / Ред. Я. Ю. Кондратьєв. К.: Україна, 2000. 428 с.
16. Лащенко Р. Впливи права українського на суспільне життя XIV–XV віків у Великому князівстві Литовському. *Антологія української юридичної думки*. Т. 2 : Історія держави і права України: Руська Правда / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. К. : Юрид. кн., 2002. С. 423-443.
17. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349–1569 рр.). Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 628 с.
18. Правда Русская: В 2 т. / Под ред. Б. Д. Грекова. М.-Л.: Издательство Академии наук СССР, 1940-1947. Т. 2.: Комментарии. 1947. 862 с.
19. Заруба В. М. Історія держави і права України: навч. посіб для підготовки до іспиту. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2003. 158 с.
20. Шаблистий В. В. Історико-правові аспекти виникнення та встановлення кримінальної відповідальності за погрозу вбивством. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 239- 246.
21. Бедрій М. М. Історико-правовий огляд джерел права Київської Русі. *Молодий вчений*. 2014. № 8 (11). С. 179-184.

22. Агджаев Э. М. Историческое развитие законодательной регламентации цели в преступлениях против правосудия в дореволюционный период *Актуальные вопросы борьбы с преступлениями*. 2015. № 1. С. 25- 28.

23. Самоквасов Д. Я. История русского права. 2-е изд., испр. и доп. М.: Т-во тип. А. И. Мамонтова, 1899. 167 с.

24. Семенков М. В. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика посягательства на жизнь сотрудника правоохранительного органа: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Семенков Михаил Вячеславович. – Рязань, 2007. 261 с.

25. Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі. К.: Либідь, 1994. 768 с.

26. Права, по которым судится малороссийский народ, высочайшим всепресветлейшей, державнейшей Великой государыни Императрицы Елисаветы Петровны, Самодержицы Всероссийской, Ее императорского священнейшего Величества повелением: Из трех книг, а именно: Статуса Литовского, Зерцала Саксонского и приложенных при том двух прав, также из книги Порядка, по переводе из польского и латинского языков на российский диалект в едину книгу сведенные, в граде Глухове, лета от Рождества Христова / [Под ред. и с приложением исследования о сем Своде и о законах, действовавших в Малороссии А. Ф. Кистяковского]. Киев: Университетская типография И. И. Завадского, 1879. 844 с.

27. Права, за якими судиться малоросійський народ. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL.:<http://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 25.03.2018).

28. Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права, по которым судится малоросійський народ»: Його історія джерела та систематичний виклад змісту. Мюнхен: Заграва, 1949. 210 с.

29. Грибунов О. П. Уголовная ответственность за применение насилия в отношении представителя власти: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. СанктПетербург, 2003. – 224 с

30. Чубатий М. До історії адвокатури на Україні. *Ювілейний Альманах Союзу Українських Адвокатів у Львові*. Львів: СУА, 1934. С. 30-37.
31. Святоцький О. Д. Адвокатура України: Навч. посіб. для студентів юрид. вищих навч. закладів і фак / О. Д. Святоцький, М. М. Михеєнко. К.: Ін Юре, 1997. 224 с.
32. Святоцька В. Інститут присяжних повірених на території України за судовими статутами 1864 р. *Право України*. 2009. № 8. С.147–153.
33. Судебные уставы. 20 ноября 1864 года, с изложением разсуждений, на коих они основаны, изданные государственною канцеляриею. Часть третья, четвертая. СПб. : Госканц., 1866. 500 с.
34. Российское законодательство X - XX веков: В 9 т. / Отв. ред.: О. И. Чистяков М.: Юридическая литература, 1984. Т. 6: Законодательство первой половины XIX века. 1988. 432 с.
35. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года (17-е изд., пересмотр. и доп., неофициальное). С.-Петербург: Издание Н. С. Таганцева, 1913. 1226 с.
36. Мороз А. О. Витоки, історія кримінальної відповідальності за втручання в діяльність захисника чи представника особи та сучасний стан проблеми. *Юридична наука*. 2013. № 10. С. 50-57.
37. Курс уголовного права: В 5-ти т. / Борзенков Г. Н., Зубкова В. И., Кузнецова Н. Ф. и др.; Под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. М.: Зерцало, 1999-2002. Т. 5: Особенная часть. 2002. 512 с.
38. Таганцев Н. С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г.: С мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии представления Мин. Юстиции в Государственном Совете и журналов-особого совещания, особого присутствия департаментов и общего собрания Государственного Совета. С.-Петербург: Издание Н. С. Таганцева, 1904. 1124 с.
39. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: курс лекцій. К.: Атіка, 2001. 432 с.

40. III Універсал Української Центральної Ради URL.: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html> (дата звернення 27.03.2018).

41. Романюк Я. М., Іванченко І. Б. Генеральний Суд УНР: «Іменем Української Народної Республіки». *Вісник Верховного суду України*. 2015. № 12 (184). С. 40-45.

42. Вербицька Н.В. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2016. 244 с.

43. Ломоносова М. В. Курс уголовного права: В 5-ти т. Моск. гос. ун-т им. Юрид. фак.; Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М.: Зерцало-М, 2002. Т. 1: Общая часть. Учение о преступлении / Борзенков Г. Н., Комиссаров В. С., Крылова Н. Е. и др.. 2002. 611 с.

44. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919. № 1-23, 25-38. К.: Т-во «Печатня С. П. Яковлева», Золотоворотская. 1919. № 11. С. 156-164.

45. Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. та ін. за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина .Історія держави і права України : підруч.: у 2 т. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»,Т. 2. 2003. 580 с.

46. Святоцький О. Д., М. М. Михеєнко. Адвокатура України: навч. посіб. для студентів юрид. вищих навч. закладів і фак. К.: Ін Юре, 1997. 224 с.

47. Положення про адвокатуру. Зібрання узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. 1922. № 43. Ст. 630.

48. Утворення прокуратури і адвокатури в УРСР. URL.: <https://sites.google.com/site/igroupteamsite/istoria-derzavi-ta-prava-ukraieni/utvorennaprokuraturi-i-advokaturi-v-usrr> (дата звернення 27.03.2018).

49. Мірошніченко С. Злочини проти правосуддя за кримінальними кодексами радянської доби (історико-правовий аналіз). *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 2. С. 55-59.

50. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 г. (с измен. и дополнениями по 1-ое июня 1924 года и с алфав. указателем. Х.: Юридическое Издательство Наркомюста УССР, 1924. 104 с.

51. Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 25 вересня 1962 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1962. № 39. Ст. 494.

52. Кримінальний кодекс Української РСР . К.: Держполітвидав, 1961. 133 с.

53. Советское уголовное право. Часть особенная: Учебник / Под ред. В. А. Владимиров, Н. И. Загородникова, М. И. Якубовича. М.: Юрид. лит., 1965. 488 с.

54. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / отв. ред. С. С. Яценко, В. И. Шакун К.: Правові джерела, 1998. 1088 с.

55. Кодифікація кримінального права УРСР в 60-ті роки. URL.: https://sites.google.com/site/igroupteamsite/istoria-derzavi-ta-prava_ukraieni/kodifikacia_-_kriminalnogo-prava-ursr-v-60-ti-roki/ (дата звернення 27.03.2018)

56. Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 31 жовтня 1980 р. № 1050-Х. URL. : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T801050.html (дата звернення 27.03.2018).

57. Про організацію Губернських колегій захисників при Губраднарсудах : інструкція НКЮ УССР від 14 листопада 1922 року. *Бюлетень НКЮ*. 1922. № 15. С. 121–123.

58. Олійник Я.С. Криміналістична характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Право. UA*. 2018. № 2. С. 173-179.

59. Книженко С.О. Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються відносно осіб, діяльність яких пов'язана зі здійсненням правосуддя. *Вісник Харківського університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. № 2 (69). С. 7781.

60. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.
61. Криміналістика: підручник / П.Д. Біленчук В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін.; за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.
62. Криминалистика: учебник / под. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.
63. Белкин Р.С., Быховский И.Е., Дулов А.В. Модное увлечение или новое слово в науке? *Социалистическая законности*. 1987. № 9. С. 57.
64. Крылов И.Ф. Криминалистическая характеристика и ее место в системе науки криминалистики и в вузовской программе. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М. 1984. с. 34-45.
65. Коновалова В.Е., Колесниченко А.Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. С. 15-16.
66. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1975. 720 с.
67. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К., 2005. 272 с.
68. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Х.: Консум, 1999. С. 45–50.
69. Бахин В. П. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / В.П. Бахин, А.Н. Колесниченко / Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / Под ред. В.К. Лисиченко. К.: Высшая школа, 1988. С. 27–29.
70. Криминалистика / Под ред. С.П. Митричева, П.И. Тарасова-Родионова. М.: Госюриздат, 1952. Ч. 2. 175 с.
71. Криміналістика: навч. посібник. За заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьВДУВС, 2010. 540 с.

72. Шматов М.А. Криминалистическая характеристика насильственных завладений государственными и общественными денежными средствами, совершаемых организованной группой лиц *Вопросы совершенствования криминалистической методики*. Волгоград, 1981. С. 78–81.

73. Смирнов Г.К. Понятие, сущность и структура предмета доказывания по уголовным делам. *Российская юстиция*. 2007. № 10. С. 56.

74. Белкин А.Р. Теория доказывания: научно-метод. пособие. М.: Норма, 1999. 429 с.

75. Когутич І.І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів. Львів: Тріада плюс, 2006. 456 с.

76. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2010. 496 с.

77. Динту В.А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристики злочину. URL.: <http://irbis-nbuv.gov.ua>. (дата звернення 29.03.2018)

78. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т.В. Ворфолемеева, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров та ін. К.: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

79. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / Кол. Авторів В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. Х.:Право, 2006. 624 с.

80. Криміналістична характеристика злочинів. URL.:<http://bublik.net>. (дата звернення 15.04.2018)

81. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза. М., 1996. 26 с.

82. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 92 с.

83. Яблоков Н.П. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. М. 1980. 396 с.
84. Возгрин И.А. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: лекции. Л.: ВПУ МВД СССР, 1976. 117 с.
85. Салтевський М.В. Криміналістика: навчально-довідковий посібник К., 1996. 159 с.
86. Кустов А.М, Криминалистическая характеристика преступлений и механизм преступления. *Воронежские криминалистические чтения: сб. науч. трудов.* Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2005. Вып. 6. С. 135-145.
87. Образцов В.А. Криминалистическая характеристика преступлений: дискуссионные вопросы и пути их решения. Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. трудов. М.1984. С. 7-15.
88. Филиппов А.Г. Проблемы криминалистики. *Избранные статьи.* М., 2007. С. 92.
89. Куклин В.И. Проблемы расследования особо тяжких преступлений против личности: учеб. Пособие. М.: МГИУ, 2005. 114 с.
90. Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. М., 1982. 112 с.
91. Вецкая С.А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования грабежей и разбоев, совершаемых группами несовершеннолетних: учеб. пособие / С.А. Вецкая, А.И. Натура. М.: Юрлитинформ, 2008. 206 с.
92. Облаков А.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации. Хабаровск, 1985. С. 15.
93. Кросарев С.Ю. Криминалистические методики расследования преступлений: генезис, современное состояние, перспективы развития: дис. ... дра юрид. наук: 12.00.09. СПб, 2005.404 с.
94. Куемжиева С.А. Общие положения криминалистической методики. Краснодар: КубГАУ, 2015. 148 с.

95. Егоров С.Н. Теоретические основы криминалистического исследования закономерностей отражения субъективной стороны преступления: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Ижевск, 2005. 244 с.

96. Коновалов С.И. Теоретико-методологические проблемы криминалистики. Ростов на Дону. 2001. 200 с.

97. Селеванов Н.А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Соц. Законность*. 1977. № 2. С. 56-57.

98. Белкин Р.С. Избранные труды / Р.С. Белкин. М.: Норма, 2008. 768 с.

99. Баев О.Я. Основы криминалистики: курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. М.:Изд-во «Экзамен», 2003. 320 с.

100. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український); за ред. В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560с.

101. Чупахин Р.В. Расследование взяточничества: теоретические и прикладные аспекты: дисс. На соискание ученой степени кандидата юридических наук. М. 2006. 194 с.

102. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Х.:Харків юридичний, 2010. 320 с.

103. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1) / Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Ірпінь: Адам. ДПС України, 2002. 356 с.

104. Шепитько В.Ю. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учебник. Харьков: Изд-во Одиссей, 2001. 528 с.

105. Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2000. 210 с.

106. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 09. НАВС України. К., 2005. 232 с.

107. Нор В.Т. Проблеми теорії та практики судових доказів. Львів: Вища школа, 1978. 110 с.
108. Настільна книга слідчого [наук.-практ. видання для слідчих та дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. 2-ге видання, переробл. і доп. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с.
109. Про затвердження правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 10.05.2018).
110. Белкин Р.С. Курс криміналістики: в 3-х т. Т.3. М.: Юристь, 1997. 344 с.
111. Ефимов М. П. Боротьба із злочинами проти громадського порядку, суспільної безпеки і здоров'я населення. Мінськ: Вища школа, 1971. 234 с.
112. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / М.І. Бажанов та ін.; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
113. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. 1196 с.
114. Коментар до Кримінального кодексу. URL.: <http://yurist-online.com>. (дата звернення 26.05.2018).
115. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами та доповненнями). URL.:<http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 26.05.2018).
116. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики: монографія. М.: Юрлитинформ, 2010. 416 с.
117. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. 2 ге вид., доп. і переробл. К.: МАУП, 2004. 436 с.
118. Шеремет А. П. Криміналістика: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 472 с.

119. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
120. Криміналістика: учеб. для вузов / Под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М.: Высш. шк., 2000. 672 с.
121. Кудрявцев В. Н., Миньковский Г. М., Сахаров А. Б. М. Личность пре ступника. Москва, 1975. 178 с.
122. Салтевський М.В. Следы – источники криміналістической информации. Криміналістика: В современном изложении юристов: учеб. Харків: «ИМП Рубикон», 1997. 430 с.
123. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень. URL.: art.naiu.kiev.ua. (дата звернення 08.07.2018).
124. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Л.: Медицина, 1992. 208 с.
125. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. укладач В.Т. Бусел. К.: Ірпінь; ВТФ Перун, 2002. 1440 с.
126. Волчецкая Т. С. Криміналістическая ситуалогия: монография / Под ред. Н. П. Яблокова. Калининград. 1997. 248 с.
127. Салтевський М.В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. – Ч. 2. Х.: Консум, 2001. 528 с.
128. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. За ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доп. К.: Видавничий Дім Ін Юре, 2004. 728 с.
129. Руководство для следователей. / Под общ. ред. В. В. Мозякова. М.: Экзамен, 2005. 912 с.
130. Герасимов И.Ф. Следственные ситуации на первоначальном этапе расследования преступлений. *Соц. Законность*. 1977. № 7. С. 61–65.
131. Когутич І. І. Криміналістика: Курс лекцій. К.: Атіка, 2009. 888 с
132. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов пре ступлений: текст лекции. Х., 1976. 28 с.

133. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: уч. для вузов. Под ред. Р. С. Белкина. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА ИНФРА•М), 2000. 990 с.
134. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 томах Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М.: Юристъ, 1997. 480 с.
135. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика: Учебник. Изд. 2-е, испр., доп. и перераб. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М». 2010. 784 с.
136. Криміналістика: підручник. / За ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2008. 464 с.
137. Маркусь В. О. Криміналістика: навч. пос. К.: Кондор, 2007. 558 с.
138. Криминалистика социалистических стран / Под ред. В. Я. Колдина. Москва: Юридическая литература, 1986. 512 с.
139. Шевчук В. М. Проблеми співвідношення тактичної операції та тактичної комбінації. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 1 (І). С. 211-219.
140. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія / За заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Х.: НікаНова, 2012. 382 с.
141. Криминалистика: учебник для вузов / Под ред. А. Ф. Волынского. М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.
142. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110-115.
143. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... д-ра юрид. наук : 12. 00. 09. Харків, 2001. 427 с.
144. Яблоков Н. П. Следственные ситуации в методике расследования и их оценка. *Вестник Моск. ун-та*. 1983. № 5. С. 13-14.

145. Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: учебник. Под ред.: Резвана А. П., Субботиной М. В., Харченко Ю. В. Волгоград: ВА МВД России, 2000. 221 с.

146. Валласк Е. В. Криминалистическая характеристика и программы расследования хищения путем мошенничества с использованием ценных бумаг: дис. ... канд. юрид. наук: специальность 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной Прокуратуры Российской Федерации. 2006. 198 с.

147. Суров О. А. Методика по расследованию злоупотребления полномочиями в коммерческой или иной организации: дис. ... канд. юрид. наук: специальность 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Красноярск: Юридический факультет Красноярского государственного аграрного университета, 2006. 174 с.

148. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Право і безпека*. 2013. № 2 (49). С. 131-136.

149. Головин А. Ю. Криминалистическая систематика: монография / Под общ. ред. Н. П. Яблокова. Москва: ЛексЭст, 2002. 307 с.

150. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Т. 3: Теоретические средства, приемы и рекомендации. М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1979. 407 с.

151. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. М.: Юрид. лит., 1982. 158 с.

152. Гавло В.К. Следственная ситуация. *Следственная ситуация*: сб. науч. тр.; ВНИИПП. М., 1985. С. 41.

153. Великанов С.В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. акад. України. Х. 2002. С. 19.

154. Баев О.Я. Криминалистическая тактика и уголовно-процессуальный закон: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.09. Мн., 1975. 21 с.
155. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. 163 с.
156. Расследование отдельных видов преступлений. Воронеж : Издво Воронеж. ун-та, 1986. 192 с.
157. Гранат Н. Л., Ратинов А. Р. Решение следственных задач. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1978. 96 с.
158. Волчецкая Т. С. Предпосылки формирования криминалистической ситуалогии [Текст]. *Вестник Моск. ун-та*. 1997. № 3. С. 41-50.
159. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 139-143.
160. Шевчук В. М. Слідчі ситуації та їх вплив на розробку тактичних операцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 63. Том 2. С. 125-129.
161. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2019 № 100 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 16.08.2018).
162. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України»: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.02.2018 № 111 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 16.08.2018).
163. Герасимов И.Ф. Этапы раскрытия преступлений. *Следственные ситуации и раскрытие преступлений*. Свердловск, 1975. С. 11–15.

164. Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Х.: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.
165. Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. К.: Либидь, 1991. 142 с.
166. Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. Х.: Право, 1999. 303 с.
167. Макаренко Є.І. Закономірності, що є типовими для розслідування злочинів, учинених організованими угрупованнями. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2003. № 3. С. 208–220.
168. Ермолович В. Ф., Ермолович М. В. Построение и проверка версий / Под ред. И. И. Басецкого. Мн.: Амалфея, 2000. 176 с.
169. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін. За ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид., стереотипне. К.: Либидь, 2004. 320 с.
170. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории. М.: Юристъ, 1997. 464 с.
171. Туренко Н.С. Современные подходы в формировании и проверке следственных версий: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Нижний Новгород, 2006. С. 16.
172. Криминалистика: учебник / Под. ред. А. Г. Филиппова, А. Ф. Волынского. М.: Издательство «Спарк», 1998. 543 с.
173. Синчук О.В. Типові версії в структурі криміналістичної методики: автореферат. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Х., 2010. 28 с.
174. В'юник Д.Ю. Методика розслідування крадіжок автотранспортних засобів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2012. 256 с.

175. Васильев А.Н. Планирование расследования преступлений / А.Н. Васильев, Г.Н. Мудьюгин, Н.А. Якубович. М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1957. 197 с.
176. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / Батюк О.В., Благута Р.І., Гумін О.М. та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.
177. Цільмак О.М. Типові помилки слідчого під час процесу побудови та перевірки криміналістичних версій. *Право і суспільство*. 2014. № 5/2. С. 316–322.
178. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Т. 1 / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. К.: Аконт, 1998. 1266 с.
179. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 5-те вид., переробл. та доповн / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Атіка, 2012. 1036 с.
180. Цветков С.И. Комплексное использование сил и средств правоохранительных органов при расследовании деятельности преступных структур. М.: Московский ин-т МВД России, 1994. 235с.
181. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. Т. VI: Оперативнорозшукова діяльність поліції (міліції) / відп. ред. В.В. Коваленко, Є.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. К.: Атіка, 2010. 1128 с.
182. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / за ред. Ю.Ф. Кравченка. К.: Національна академія внутрішніх справ, 1999. 702 с.
183. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Х: Консум, 1999. 215 с.
184. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Х.: Видво Національного університету внутрішніх справ, 2002. 336 с.
185. Хитра А.Я. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами на початковому етапі досудового розслідування за фактом виявлення трупа: методичні рекомендації / А.Я. Хитра, Ю.В. Гуцуляк, В.І. Оперук, І.С. Кіпращ,

О.В. Сорокач. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. 72 с.

186. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник. Харків: ун-т внутр. справ. 1998. 480 с.

187. Белкин Р.С. Криминалистика: учебник для вузов. М.: Изд. гр. НОРМАИНФРА. 1999. 493 с.

188. Криминалистика: учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Росинская; под ред. Р.С. Белкина. М.: Норма-Инфра. 2000. 696 с.

189. Гапанович Н.Н. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании пре ступлений: учеб. пособие / Н.Н. Гапанович, И.И. Мартинович. Мн.: Изд-во БГУ. 1983. 115 с.

190. Федченко В.М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади: дис. ... канд. юрид. Наук. К. 2004. 242 с.

191. Гордін Л.Я. Кримінально-процесуальні проблеми створення та діяльності слідчо-оперативних груп: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Х. 2008. 210 с.

192. Коновалов Е. Ф. Следственно–оперативная группа, как форма взаимодействия при расследовании преступлений и розыске скрывшихся преступников. *Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений: межвузовский сб. науч. тр.* Свердловск: Изд-во СЮИ, 1984. С. 44–50.

193. Кругликов А. П. Сущность и правовые формы взаимодействия органов предварительного следствия и дознания: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР. 1985. 234 с.

194. Подопрелов А. М. Создание и деятельность следственно-оперативной группы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 1991. 20 с.

195. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07 липня 2017 р. № 575. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2018)

196. Взаємодія слідчого з іншими підрозділами під час досудового розслідування: навч. посібник / Р.І. Благута, А.І. Кунтій, А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 204 с.

197. Фирсов Е. П. Взаимодействие следователя с органами дознания в процессе осмотра места происшествия при расследовании краж грузов. *Межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск, Ур ГУ. 1978. Вып. 69. С. 149.

198. Капустіна М.В. методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2007. 215 с.

199. Герасимов И.Ф. Понятие и виды взаимодействия участников расследования преступлений. *Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений*: межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1984. С. 3–9.

200. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс; ЛТД, 2007. 576 с.

201. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

202. Хомколов В.П. Организация управления оперативно-розыскной деятельностью: системный подход. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1999. 191 с.

203. Бедняков Д.И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений. М.: Юрид. лит., 1991. 208 с.

204. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 28.10.2018).

205. Погорецький М. Межі доручень слідчого органу дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів. *Право України*. 2000. №9. С. 47-49.
206. Кореневский Ю.В., Токарева М.Е. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам: методическое пособие. М.: ООО Изд. «Юрлитинформ», 2000. 152 с.
207. Смаль І.В. Методика розслідування підроблених проїзних квитків: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2007. 212 с.
208. Гаврилин Ю.В., Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений: курс лекций / под ред. Н.Г. Шурухнова. М.: Книжный мир, 2004. 468 с.
209. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 27.11.2018).
210. Васильев А. Н. Следственная тактика. М.: Юрид. лит., 1976. 234 с.
211. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
212. Шило О. Г. Новації Кримінального процесуального кодексу України щодо процесуального порядку збирання речових доказів. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.(м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 22–25.
213. Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с.
214. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. Кримінальний процес: підручник. Харків: Право, 2013. 824 с.

215. Ківалов С. В., Міщенко С. М., Захарченко В. Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.
216. Бородулин А. И. Убийства по найму: криминалистическая характеристика. Методика расследования. М.: Новый юрист, 1997. 80 с.
217. Белкин Р. С. Введение в методику расследования отдельных видов преступлений //Криминалистика. М., 1959. С. 333–334.
218. Стецик Б. В. Методика розслідування незаконної лікувальної діяльності дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Львів, 2016. 245 с.
219. Тактика огляду місця події. URL: <http://buklib.net>. (дата звернення 23.12.2018).
220. Олійник А.С. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. №5. 2019. С. 317-320.
221. Лях В.М. Щодо питань організації належного техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події органами досудового розслідування. Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні :матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 194 с.
222. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Издательство «Самарский университет», 2004. 229 с.
223. Образцов В.А. Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации. *Советское государство и право*. 1979. № 8. С. 109–115.
224. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: учебное пособие. Х.: Консум, 1999. 157 с.
225. Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приёмов в криминалистике. Х.: Оригинал, 1995. 200 с.

226. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2004. 225 с.
227. Журавель В.А. Ситуативність тактичних прийомів при допросе потерпевшого. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 1985. №30. С. 18-24.
228. Гурджі Ю.О. Проблеми формування і реалізації кримінальнопроцесуальної активності потерпілого на досудових стадіях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 17 с.
229. Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативнорозшукова діяльність». Ірпінь: Національний університет Державної податкової служби України. 2011. 21 с.
230. Карнеева Л.М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность. М.: Юрид. лит., 1971. 131 с.
231. Баев О.Я. Криміналістическа тактика и уголовно-процессуальный закон. Воронеж, 1977. С. 62–67.
232. Бахин В.П. Криміналістика. Проблемы и мнения (1962–2002). К., 2002. С. 111–112.
233. Ковтуненко Л.П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2008. 236 с.
234. Чеберяк П. П. Тактика збирання и оцінки доказів за кримінальними провадженнями про економічні злочини. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 311-316.
235. Бояр А. О. Основи інтелектуальної власності: навч. посіб. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 265 с.
236. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. М.: Юрлитинформ, 2001. 145 с.

237. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування): дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2008. 237 с.

238. Бедняков И. Л. Обыск: проблемы эффективности и доказательственного значения. – М.: Юрлитинформ, 2010. 176 с.

239. Кулик С. С. Особливості обшуку під час досудового розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 232-240.

240. Еникеев М. И. Психология обыска и выемки. М. : Юрид. лит.. 1986. 167 с.

241. Глазырин Ф. В. Психология следственных действий. Волгоград : ВСШ МВД СССР. 1983. 136 с.

242. Чернецький О. К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2013. 192 с.

243. Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки:

матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 3 травня 2016 р.). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2016. 356 с.

244. Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків. 2014. 20 с.

245. Сідельников А. В. Спеціальні знання в діяльності адвоката-захисника: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К. 2019. 271 с.

246. Соколовский З.М. Проблема использования в уголовном производстве специальных знаний для установления причинной связи явлений: дисс. ...д-ра юрид. наук. Харьков. 1968. 372 с.
247. Зезянов В.П. Роль, место и значение специальных знаний в криминалистической методике: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ижевск, 1994. 206 с.
248. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. Москва: Изд-во БЕК. 1997. 342 с.
249. Булавина Е.Н. Специальные знания в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики: збірник наукових праць*. Вип. 9. Харків: Право. 2009. С.195-205.
250. Гора І.В. Використання спеціальних знань адвокатом: навчальний посібник. Київ: ПРЕЦЕДЕНТ. 2013. 63 с.
251. Ильина А.М. Обязательное использование специальных познаний в уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург. 2005. 303 с.
252. Когутич І.І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання. монографія. Львів : "Тріада плюс". 2008. 420 с.
253. Олійник А.С. Судові експертизи при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Area Nauki*. 2019. С. 70-79.
254. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 359 с.
255. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 20.01.2019).
256. Абрамов С.Н. Советский гражданский процесс: учеб. М.: Госюриздат. 1952. 420 с.

257. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Под ред. Н. Ю. Шведова. 23-е изд., испр. М.:Русский язык. 1991. 1128 с.
258. Матусовский Г.А. Судебная экспертиза в методике расследования хищений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1984. Вып. 29. С.48-54.
259. Лисиченко В. К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб.пособие / В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль. К.: КГУ,1987. 104 с.
260. Костицький М.В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. К.: НМК ВО. 1990. 58 с.
261. Адвокат: журнал (№ 9, 2010 р.). К.: Прецедент, 2011. 48 с.
262. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 16.04.2019).
263. Призначення експертизи та питання, які ставляться перед експертом URL: <https://www.osmark.com.ua>. (дата звернення 16.04.2019).
264. Єдиний державний реєстр судових рішень. Вирок по справі № 642/5165/15-к від 07 серпня 2015 року Ленінського районного суду м. Харкова URL.:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49760883>. (дата звернення 28.05.2019).
265. Адвокат: журнал (№ 4 (103), 2009 р.). К.: Прецедент, 2009. 59 с.
266. Фотопортретна експертиза. URL.: <https://pidruchniki.com>. (дата звернення 03.06.2019).
267. Особливості призначення судової фоноскопичної експертизи URL.: <https://studme.com.ua>. (дата звернення 03.06.2019).
268. Експертизи в судовій практиці: Навч. посібник В. Г. Гончаренко, В. Є. Бергер, Л. П. Булига та ін. К.: Либідь, 1993. 197 с.
269. Судова фоноскопична експертиза. <https://studme.com.ua>. (дата звернення 01.07.2019).

270. Експертизи в судовій практиці. URL.: <http://library.nlu.edu.ua>. (дата звернення 01.07.2019).
271. Фоноскопична експертиза покровока інструкція по проведенню експертизи відео та звукозапису. URL.: <http://bigenergy.com.ua/fnansi/bznes-dlyapdpri/1044-fonoskopichna-ekspertiza--yak-provesti-ekspertizu-za-6-kroki.html>. (дата звернення 10.07.2019).
272. Приклади типових помилок при проведенні фоноскопичної експертизи
https://studme.com.ua/127010126792/pravo/primery_tipichnyh_oshibok_pri_proizvodstve_fonoskopicheskoy_ekspertizy.htm. (дата звернення 10.07.2019).
273. Басай В.Д. Планування та проведення звичайного варіанту одорологічної експертизи. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2002. Вип.ІХ. С.154-163.
274. Пархоменко В.И. Взаимодействие следователей, оперативных работников и специалистов при расследовании уголовных дел о незаконном обороте наркотических средств: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09. М. 2005. 224 с.
275. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. *Юридичний часопис НАВС*. 2013. № 1. С. 209–214.
276. Циркаль В. В. Проведення експертизи в суді: організаційні питання. *Право України*. 2004. № 1. С. 67
277. Прокопанич Г. К. Використання спеціальних знань в кримінальному, цивільному та господарському процесі України. *Ученые записки Таврич. нац. унта*. 2013. №1. С. 266–271.

ДОДАТКИ

Додаток А

ДАНІ

щодо розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 398 КК України (Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи) у період з 2015 до 2019 року (інформація надана Генеральною Прокуратурою України)

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення, за якими провадження скеровані до суду з обвинувальним актом
2015	3	0	0
2016	31	3	2
2017	41	4	3
2018	36	2	2
2019	50	2	2

**Результати анкетування
працівників поліції Головних управлінь Національної поліції (слідчі та
працівники оперативних підрозділів) з питань розслідування погрози або
насильства щодо захисника чи представника особи**

Стаж роботи у слідчому (оперативному) підрозділі:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
1.1	до 2-х років	113	43,3
1.2	від 2-х до 5-ти років	92	35,8
1.3	від 5-ти до 10-ти років	37	14,1
1.4	більше 10-ти років	18	6,8

Ваша освіта:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
2.1	Спеціальна вища юридична (закінчили вищий навчальний заклад МВС)	203	78
2.2	Вища юридична	31	12
2.3	Вища неюридична	26	10
2.4	Незакінчена вища	-	-

Чи існує у Вашому підрозділі спеціалізація щодо розслідування кримінальних правопорушень?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
3.1	Так	37	14,1
3.2	Ні	202	77,8
3.3	Існує неофіційно, зважаючи на досвід та стаж роботи слідчого	21	8,1

Якщо така спеціалізація існує, то чи пов'язана вона із розслідуванням погрози або насильства щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант	Кількість	%
---	---------	-----------	---

	Відповіді		
4.1	Так	98	37,7
4.2	Ні	162	62,3

Чи розслідували або здійснювали безпосередньо Ви оперативний супровід кримінальних проваджень, пов'язаних із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи (у період з 2014 до 2019 року)?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
5.1	Так	53	20,4
5.2	Ні	207	79,6

Чи виникають у Вас труднощі під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері правосуддя?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
6.1	так	98	37,7
6.2	ні	162	62,3

Якщо так, то до якої категорії вони належать?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
7.1	організаційні	98	37,7
7.2	процесуальні	87	33,5
7.3	тактичні	75	28,8

Чи достатньо у Вашому підрозділі літератури (методичної, наукової) з питань методики розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
6.1	достатньо	35	15,7
6.2	недостатньо	109	26,1
6.3	взагалі відсутня	192	58,2

На Вашу думку, традиційним джерелом інформації про вчинення кримінального правопорушення даного виду є:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
7.1	результати проведення оперативно-розшукових заходів (робота оперативних підрозділів)	25	9,6
7.2	громадяни	68	26,1
7.3	потерпілий	138	53,2
7.4	результати роботи слідчого	29	11,1

На Вашу думку, сліди вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи, найчастіше містяться:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
8.1	на місці вчинення кримінального правопорушення	98	37,7
8.2	в ідеальних джерелах	93	35,8
8.3	на технічних засобах	30	11,5
8.4	на тілі потерпілого	39	15

Які, на Вашу думку, чинники найбільше впливають на слідчу ситуацію під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
9.1	джерела початкової інформації про кримінальне правопорушення	81	31,1
9.2	повнота початкової інформації про кримінальне правопорушення	82	31,5
9.3	ставлення до вчиненого кримінального правопорушення потерпілої чи підозрюваної особи	66	25,3
9.4	наявність протидії розслідуванню	31	12

Чи є потрібною, на Вашу думку, під час розслідування кримінальних правопорушень даного виду взаємодія між слідчим та оперативними підрозділами?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
10.1	так	220	84,6
10.2	ні	40	15,4

Хто, як правило, виступає ініціатором взаємодії на початковому етапі розслідування погрози або насильством щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
11.1	слідчий	241	92,7
11.2	оперативний підрозділ	19	7,3

Доручення із якими завданнями скеровувалися Вами оперативним підрозділам (оперативним працівникам – доводилось виконувати) під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
12.1	для встановлення місцезнаходження особи	158	60,8
12.2	для встановлення можливих свідків події	56	21,5
12.3	для проведення слідчих (розшукових) дій	46	17,7

Які з наведених слідчих (розшукових) дій мають визначальне значення під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи (вказіть чотири з них)?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
13.1	огляд місця події	260	100
13.2	допит потерпілого та свідків	260	100
13.3	допит підозрюваного	260	100

13.4	одночасний допит	106	40,8
13.5	обшук	89	34,2
13.6	слідчий експеримент	98	37,7
13.7	освідування	79	30,4

Які види судових експертиз найбільш поширені під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
14.1	судово-медична	112	43,1
14.2	портретна	71	27,3
14.3	судово-психологічна	40	15,4
14.4	фоноскопична	37	14,2

Чи потрібно, на Вашу думку, проводити під час розслідування погрози або насильством щодо захисника чи представника особи негласні слідчі (розшукові) дії?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
15.1	потрібно	153	58,8
15.2	не потрібно	61	23,5
15.3	у окремих випадках їх проведення доцільне	46	17,7

Яке місце, на Вашу думку, займають дані, отримані оперативним шляхом, під час погрози або насильства щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
17.1	допомагають слідчому прийняти рішення щодо виду та черговості проведення слідчих (розшукових) дій	65	25
17.2	допомагають слідчому прийняти правильне (необхідне) процесуальне рішення	65	23,6
17.3	допомагають слідчому прийняти	37	12,7

	рішення щодо залучення відповідного спеціаліста		
17.4	допомагають слідчому визначитися з наступним напрямом розслідування та скеруванням відповідних доручень, запитів тощо	93	40,7

Чи потрібна, на Вашу думку, окрема спеціальна методика розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
19.1	так, оскільки розслідування цієї категорії кримінальних проваджень відзначається суттєвою специфікою	149	57,3
19.2	ні, я вважаю, що в мене достатньо знань для розслідування кримінальних проваджень даної категорії	68	26,1
19.3	важко відповісти	43	16,6

У якій формі, на Вашу думку, мають бути розроблені методичні рекомендації?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
20.1	методичні листи	114	43,8
20.2	практичні посібники або довідники	44	16,9
20.3	підручники танавчальні посібники	34	13,1
20.4	огляди слідчої та судової практики	53	20,4
20.5	збірники процесуальних документів	15	5,8
20.6	інше	-	-

Якою мірою, на Вашу думку, дані офіційної статистики відображають реальну картину злочинності, пов'язаної із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
---	-------------------	-----------	---

21.1	майже на 100%	60	23,1
21.2	не більше ніж на 50%	84	32,3
21.3	не більше ніж на 10%	54	20,8
21.4	важко відповісти	62	23,8

Які причини неефективної діяльності правоохоронних органів Ви вважаєте за доцільне виділити?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
22.1	формальний підхід до виконання службових обов'язків	168	64,6
22.2	низький професійний рівень співробітників	92	35,4

На якій стадії розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи виникає найбільше труднощів?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
23.1	на стадії порушення кримінального провадження	106	40,8
23.2	при визначенні та опрацюванні джерел доказової інформації	69	26,5
23.3	при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій	58	22,3
23.4	при виявленні причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення	27	10,4

Враховуючи Ваш практичний досвід, визначте, які з перелічених елементів слідчої ситуації є основними для даної категорії кримінальних правопорушень:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
24.1	обстановка, картина розслідування	20	7,7
24.2	фактичні дані та їх сукупність	41	15,8
24.3	доказова інформація	60	23,1
24.4	сукупність умов, в яких здійснюється	16	6,1

	розслідування		
24.5	певне положення (момент, етап) у розслідуванні	12	4,6
24.6	планування та проведення слідчих дій	51	19,6
24.7	сукупність факторів (матеріальних, інформаційних та ін.)	28	10,8
24.8	зв'язки та взаємини між учасниками процесу	21	8,1
24.9	хід та стан розслідування (висновки про хід розслідування)	11	4,2
24.10	інше	-	-

Що, на Вашу думку, може сприяти підвищенню професійної майстерності у розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
25.1	покращення рівня спеціальної підготовки на базі вищих навчальних закладів	58	22,3
25.2	перепідготовка за різними формами підвищення кваліфікації	51	19,6
25.3	систематичне проведення на базі підрозділу нарад з аналізом недоліків та спільним розглядом окремих проблемних ситуацій, в тому числі за участю працівників інших відомств	22	8,5
25.4	видання спеціальної літератури (посібників, методичних рекомендацій) з окремих питань розслідування кримінальних правопорушень означеної групи	129	49,6

Чи можлива, на Вашу думку, зараз ефективна діяльність щодо запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаних із погрозою або насильством щодо захисника чи представника особи?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
26.1	можлива	94	36,2
26.2	не	39	15

	МОЖЛИВА		
26.3	важко ВІДПОВІСТИ	127	48,8

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Олійник Я.С. Розвиток відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи у радянський період та після проголошення незалежності України. *Європейські перспективи*. №1. 2018. С. 201-207.
2. Олійник Я.С. Криміналістична характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Право.ua*. № 2. 2018. С. 173-179.
3. Олійник Я.С. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. №5. 2019. С. 317-320.
4. Олійник Я.С. Слідчі ситуації, які виникають під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. С. 313-318.
5. Олійник Я.С. Судові експертизи при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Area Nauki*. 2019. С. 70-79.
6. Олійник Я.С. Експертизи при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 листопада 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 33-36.
7. Олійник Я.С. Огляд місця події при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15-16 листопада 2019 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2019. С. 212-215.
8. Олійник Я.С. Елементи криміналістичної характеристики погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Сучасні погляди на*

актуальні питання правових наук: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 22-23 листопада 2019 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 122-125.

9. Олійник Я.С. Розвиток відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 6-7 грудня 2019 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 139-142.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку: міжнародна науково-практична конференція (м. Львів, 15-16 листопада 2019 р.) – заочна форма участі.

Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 15-16 листопада 2019 р.) – очна форма участі.

Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 22-23 листопада 2019 р.) – заочна форма участі.

Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії: міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 6-7 грудня 2019 р.) – заочна форма участі.